

TARİHİ KUZEY DOĞU
TÜRK DİLİ
ESERLERİNDE
SES SÖZ VARLIĞI

—
BÜŞRA ADIYAMAN

TARİHİ KUZNEY DOĞU TÜRK DİLİ ESERLERİNDE SES SÖZ VARLIĞI

BÜŞRA ADIYAMAN

EĞİTİM
yayınevi

TARİHİ KUZEY DOĞU TÜRK DİLİ ESERLERİNDE SES SÖZ VARLIĞI

Büşra Adiyaman

Genel Yayın Yönetmeni: Yusuf Ziya Aydoğan (yza@egitimyayinevi.com)

Genel Yayın Koordinatörü: Yusuf Yavuz (yusufyavuz@egitimyayinevi.com)

Sayfa Tasarımı: Kübra Konca Nam

Kapak Tasarımı: Eğitim Yayınevi Grafik Birimi

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı

Yayıncı Sertifika No: 47830

E-ISBN: 978-625-6658-29-5

1. Baskı, Mart 2024

Kütüphane Kimlik Kartı

TARİHİ KUZEY DOĞU TÜRK DİLİ ESERLERİNDE SES SÖZ VARLIĞI

Büşra Adiyaman

X+208 s., 160x240 mm

Kaynakça var, dizin var.

E-ISBN: 978-625-6658-29-5

Copyright © Bu kitabın Türkiye'deki her türlü yayın hakkı Eğitim Yayınevi'ne aittir. Bütün hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre kitabı yayımlayan firmanın ve yazarlarının önceden izni olmadan elektronik/mekanik yolla, fotokopi yoluyla ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

EĞİTİM
yayınevi

Yayınevi Türkiye Ofis: İstanbul: Eğitim Yayınevi Tic. Ltd. Şti., Atakent mah. Yasemen sok. No: 4/B, Ümraniye, İstanbul, Türkiye

Konya: Eğitim Yayınevi Tic. Ltd. Şti., Fevzi Çakmak Mah. 10721 Sok. B Blok, No: 16/B, Safakent, Karatay, Konya, Türkiye
+90 332 351 92 85, +90 533 151 50 42, 0 332 502 50 42
bilgi@egitimyayinevi.com

Yayınevi Amerika Ofis: New York: Egitim Publishing Group, Inc. P.O. Box 768/Armonk, New York, 10504-0768, United States of America
americaoffice@egitimyayinevi.com

Lojistik ve Sevkiyat Merkezi: Kitapmatik Lojistik ve Sevkiyat Merkezi, Fevzi Çakmak Mah. 10721 Sok. B Blok, No: 16/B, Safakent, Karatay, Konya, Türkiye
sevkiyat@egitimyayinevi.com

Kitabevi Şubesi: Eğitim Kitabevi, Şükran mah. Rampalı 121, Meram, Konya, Türkiye
+90 332 499 90 00
bilgi@egitimkitabevi.com

İnternet Satış: www.kitapmatik.com.tr
+90 537 512 43 00
bilgi@kitapmatik.com.tr

 kitapmatik
İnternet Kitapçısı

*Kapalı kapılarıma anahtar olan kıymetli hocam
Dr. Öğr. Üyesi Sümeyra ALAN'a ithafen...*

İÇİNDEKİLER

SİMGE VE KISALTMALAR LİSTESİ	VII
ÖN SÖZ.....	X
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM SES KAVRAMI

1.1. SES NEDİR?	12
1.2. SÖZ VARLIĞI NEDİR?.....	13
1.3. SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR	14
1.3.1. Genel Söz Varlığı Üzerine Yapılmış Çalışmalar.....	14
1.3.2. Tarihi Kuzeydoğu Türk Dili Eserlerinin Söz Varlığı Üzerine Yapılmış Çalışmalar.....	16
1.3.2.1. Harezmi Türkçesi (Ses) Söz Varlığı Üzerine Yapılmış Çalışmalar.....	16
1.3.2.2. Kıpçak Türkçesi (Ses) Söz Varlığı Üzerine Yapılmış Çalışmalar	18
1.3.2.3. Çağatay Türkçesi (Ses) Söz Varlığı Üzerine Yapılmış Çalışmalar	21

İKİNCİ BÖLÜM

TEMATİK SES SÖZ VARLIĞI İNCELEMESİ (İSİMLER)

2.1. SES ANLAMI TAŞIYAN SÖZCÜKLER	23
2.1.1. Alçak Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler.....	31
2.1.2. Yüksek Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler.....	32
2.2. İNSANA ÖZGÜ SES ANLAMI TAŞIYAN SÖZCÜKLER.....	33
2.2.1. Kavga - Gürültü - Şamata Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	33
2.2.2. Ağlama - İnleme - Feryat Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	42
2.2.3. Bağırma - Haykırma - Çığlık Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	52
2.2.4. Kargaşa - Kaos Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler.....	57
2.2.5. Yankı - Akis Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	58
2.2.6. Çağırma- Seslenme - Davet Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	58
2.2.7. Melodi - Şarkı - Terennüm Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	59
2.2.8. Aksırma - Hapşırma - Öksürme Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	60
2.2.9. Öpme - Öpücük Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	63
2.2.10. Şapırtı - Şupurtu - Islık Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler.....	63
2.2.11. Gülme - Gülümseme - Kahkaha Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	64
2.2.12. Üfürme - Tükürme - Sümürme Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	66
2.2.13. Mırıldanma - Fısıldama Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler.....	68
2.2.14. Geçirme - Öğürme - Hiçkırık Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	68
2.2.15. Horlama - Gargara Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler.....	69
2.2.16. Alkış - El Çırpma Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	70

2.2.17. Tokat - Vurma Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler.....	70
2.2.18. Ayak - Tepme Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	71
2.2.19. Gurultu - Guruldama Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	72
2.2.20. Yellenme Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	72
2.3. HAYVANA ÖZGÜ SES ANLAMLI TAŞIYAN SÖZCÜKLER	73
2.3.1. Kuş - Kumru - Bülbül Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler.....	73
2.3.2. At - Eşek Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	74
2.3.3. Deve - Aslan Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	75
2.3.4. Köpek Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler.....	75
2.3.5. İnek - Sığır Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	76
2.4. DOĞA OLAYLARINA ÖZGÜ SES ANLAMLI TAŞIYAN SÖZCÜKLER	76
2.4.1. Rüzgâr - Fırtına - Kasırga Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	76
2.4.2. Şimşek - Yıldırım - Gök Gürleme Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler.....	85
2.4.3. Yağmur - Dolu - Şebnem Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	90
2.4.4. Dalga Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	96
2.5. CANSIZ VARLIKLARA ÖZGÜ SES ANLAMLI TAŞIYAN SÖZCÜKLER.....	99
2.5.1. Eşya Sesi Bildiren Sözcükler	99
2.5.2. Gıcirtı - Çıtırıtı - Şangırtı Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	99
2.5.3. Vasıta Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler.....	100
2.5.4. Su Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler	100
2.5.5. Ağaca Ait Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler.....	101
2.5.6. Müzik Aleti Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler.....	102
2.5.7. Yiyeceklere Ait Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler.....	103
2.5.8. Ok - Silah Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler.....	103
2.6. YANSIMA SES ANLAMLI TAŞIYAN SÖZCÜKLER.....	104

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEMATİK SES SÖZ VARLIĞI İNCELEMESİ (FİİLLER)

3.1. SES ANLAMLI BİLDİREN EYLEMLER	113
3.1.1. Alçak Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler	115
3.1.2. Yüksek Ses Anlam Taşıyan Eylemler.....	116
3.2. İNSANA ÖZGÜ SES ANLAMLI TAŞIYAN EYLEMLER.....	116
3.2.1. Kavga - Gürültü - Şamata Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	116
3.2.2. Ağlama - İleme - Feryat Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	118
3.2.3. Bağırma - Haykıрма - Çığlık Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	130
3.2.4. Hırlama - Hışırdama - Höpürdeme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	134
3.2.5. Çağırma - Seslenme - Davet Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	135
3.2.6. Melodi - Şarkı - Terennüm Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	138
3.2.7. Aksırma - Hapşırma - Öksürme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	141
3.2.8. Öpme - Öpücük Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	144
3.2.9. Esneme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler	145

3.2.10. Islık - Düdük Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	146
3.2.11. Şapırtı - Şakırtı - Çatırtı Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	147
3.2.12. Gülme - Gülümseme - Kahkaha Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	148
3.2.13. fleme - Tükürme - Sümkürme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	152
3.2.14. Geğirme - ğrme - Hıçkırma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	154
3.2.15. Mışılama - Horlama - Gargara Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	155
3.2.16. Alkış - El Çırpma - Ovuşturma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	156
3.2.17. Tokat - Vurma - Çalma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	158
3.2.18. Ayak - Tepme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	162
3.2.19. Gurultu - Guruldama - Gıcırdaama Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	163
3.2.20. Yellenme - İkinma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	164
3.2.21. Çınlama - Uğldama Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	166
3.2.22. Fısıldama - Homurdaama - Mırıldanma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	167
3.3. HAYVANA ÖZGÜ SES ANLAMı TAŞıYAN EYLEMLER.....	170
3.3.1. Gaklama - tme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	170
3.3.2. Anırma - Kışneme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	173
3.3.3. Böğürme - Kükreme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	174
3.3.4. Havlama - Uluma - rme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	177
3.3.5. Hayvan Bağırma - Meleme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	179
3.3.6. Kıkırdama - Geğıldeme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	181
3.4. DOğA OLAYLARINA ÖZGÜ SES ANLAMı TAŞıYAN EYLEMLER.....	181
3.4.1. Esmesesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	181
3.4.2. Şimşek/Yıldırım Çakma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	183
3.4.3. Damlama - Yağma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	185
3.4.4. Dalga Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	187
3.5. CANSIZ VARLIKLARA ÖZGÜ SES ANLAMı TAŞıYAN EYLEMLER.....	187
3.5.1. Gıcırdaama - Hışırdaama - Tınlama Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	187
3.5.2. Fışkırama - Fokurdaama - Kaynama Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler.....	189
3.6. YANSIMA SES ANLAMı TAŞıYAN EYLEMLER.....	193
DİZİN.....	199
KAYNAKLAR.....	204

SİMGE VE KISALTMALAR LİSTESİ

Simgeler

- : Fiil kökünü gösterir.
- / : Dizelerin yan yana yazıldığını gösterir.
- [] : Alıntıda eksik yazıldığı düşünülen ve tamamlanan kısımları gösterir.
- ~ : Kelimenin başka biçiminin de mevcut olduğunu gösterir.
- <> : Eksik yazılmış unsurları gösterir.
- < : Bu şekilden gelir.
- ... : Tanıklamalarda başta, ortada ve sonda alınmayan kelime veya bölümleri gösterir.

Genel Kısaltmalar

- Ar. + Tür.** :Arapça + Türkçe
- Ar.** : Arapça
- bk.** : bakınız
- Çağ.** : Çağatay Türkçesi
- Far. + Tür.** : Farsça + Türkçe
- Far.** : Farsça
- Har.** : Harezmi Türkçesi
- Kıp.** : Kıpçak Türkçesi
- nr.** : numara
- TDK** : Türk Dil Kurumu
- Tür.** : Türkçe
- vb.** : ve benzerleri
- vd.** : ve diğerleri
- vs.** : vesaire

Eser Kısaltmaları

- AL_B** : Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü, Atalay 1970
- AL_K** : Niyâzî Nevâyî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar El-Luğātu'n-Nevâ'iyye ve'l-İstişhādātu'l-Çağatâ'iyye (Giriş-Metin-Dizinler-Tıpkıbası), Kaçalin 2011
- AL_M** : Abuşka Lûgati (Giriş-Metin-İndeks), Güzeldir 2002
- BD** : Bâbü'r Divâni, Yücel 1995
- Bdg.** : Sravnitelny Slovar Turetsko-Tatarskih Nareçiy, Budagov 1969-1971
- BM** : Kitâbu Bulğatu'l-Muštâk fî Luğati't-Türk we'l-Çıfçâk Üzerine Dil İncelemesi, Al-Turk 2012
- BV** : Bedâyi'u'l-Vasat, Türkay 1988
- B_{VAZ}** : Baytaratü'l-Vazih, Özgür 1988

- CC** : Codex Cumanicus, Argunşah-Güner 2015
- ÇFK** : Muhammed bin Ahmedü'z-Zâhid'e ait Çağatayca Bir Fıkıh Kitabı (İnceleme-Metin-Sözlük), Karasoy 2003
- ÇGT** : Çağatayca Gülistan Tercümesi (Gramer-Metin-Dizin), Berbercan 2011
- DM** : Ed-Dürretü'l-Mudıyye fi'l-Lugati't Türkiyye'nin Memlûk Türkçesi ve Oğuz Türkçesi Nüshalarının Karşılaştırılması, Yılmaz 2013
- DTO** : Dictionnaire Turc Oriental, Pavet de Courteille 1870
- ED** : An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Clauson 1972
- FK** : Fevâidü'l-Kiber, Kaya 1989
- GN** : Gül ü Nevrûz (Dil İncelemesi-Metin ve Aktarma-Gramatikal Dizin-Tıpkıbasım), Efendioğlu 2021
- HAK** : Hakîm Ata Kitabı, Tekcan 2007
- HBD** : Hüseyin Baykara Divanı (Metin-İnceleme-Dizin), Yıldırım 2002
- HKT** : Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi (Giriş-Metin-Sözlük), Sağol 1993
- HŞ** : Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri, Hacıeminoğlu 2000
- İH** : El-İdrâk Haşiyesi, İzbudak 1936
- İML** : İbnü-Mühennâ Lûgati, Battal 1934
- İMS** : İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin, Toparlı 1992
- KBS** : Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, Gülensoy 2007
- KE** : Kısasü'l-Enbiya (Giriş-Metin-Dizin), Ata 1997
- KF** : Kitâb fi'l-Fıkh (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım), Kuanışbayev 2006
- KFT** : Kitâbü fi'l-Fıkh bi-Lisâni't-Türki (İnceleme-Metin-Sözlük), Ağar 1989
- KGT** : Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistan bi't-Türki), Karamanlıoğlu 1978
- Kİ** : Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk, Caferoğlu 1931
- KK** : El-Kavâninü'l-Küllıyye Li-Zabti'l-Lûgati't-Türkiyye, Toparlı vd. 1999
- LD** : Lutfi Divanı (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım), Karaağaç 1997
- LM** : Leylî vü Mecnûn, Çelik 1993
- ME** : Mukaddimetü'l Edeb, Yüce 2014
- MG** : Munyetü'l-Guzât (Metin-İndeks), Uğurlu 1984
- MK** : Mahbûbü'l Kulüb, Kargı Ölmez 1993
- ML** : Muhâkemetü'l-Lûgateyn, Barutçu Özönder 1996
- MM** : Mu'inü'l-Mürîd, Toparlı-Argunşah 2018
- MSD** : Mevlâna Sekkâkî Divanı, Eraslan 1999
- MÜN** : Münşe'ât, Abik 1993
- NF** : Nehcü'l-Feradis, Eckmann 2014
- OSTN** : Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy, Radloff 1893-1899

- PED** : Persian-English Dictionary, Steingass 2005
- ŞHD** : Şiban Han Divânı (İnceleme-Metin), Karasoy 1989
- ŞSL** : Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî, Şeyh Süleyman Efendi 1928; Durgut 1995
- ŞT** : Şecere-i Terākime, Kargı Ölmez 1988
- TAM** : Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî, Toparlı vd. 2000
- TDES** : Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Eren 1999
- TEH** : Tārīḫ-i Enbiyā ve Ḥukemā, Abik 1993
- Tietze** : Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati, Tietze I 2002 / II 1914-2003
- TMA** : Tārīḫ-i Mülük-ı ‘Acem, Abik 1993
- TZ** : Ettuhfet-üz-Zekiyye fil-Lûgat-it-Türkiyye, Atalay 1945
- Vámb.**: Cagataische Sprach Studien, Vámbéry 1867
- VEWT**: Versuch eines etymologischen Wörterbuches der Türksprachen, Räsänen 1969
- YED** : Yusuf Emirî Divanı (Giriş-İnceleme-Tenkitli Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), Köktekin 2007

ÖN SÖZ

Ses, yaşamımızda oldukça önemli bir role sahiptir. Hayatımızdaki birçok aktiviteyi sesler aracılığıyla ifade ederiz. Ses, temel anlamda kulağın duyabildiği titreşimleri ifade ederken, mecaz anlamda duygu, düşünce veya davranış karşısında uyanan ruhsal tepkiyi temsil eder. Araştırmada, günlük yaşamda ve eski dönem eserlerinde önemli bir rol oynayan “ses” kavramının kelime dağarcığı açısından zenginliği, belirlenen ve sınırları çizilen Orta Türkçe dönemi eserleri üzerinden incelenmiştir. Bu döneme ait eserler taranarak fişleme yöntemiyle elde edilen kelimeler ve eylemler, çalışmada madde başlıkları altında ele alınmıştır. Madde başlıklarında yer alan ve belirli kategorilere ayrılarak temsil edilen sesle ilgili kavramların taranan eserde geçtiği yerler tanıklarıyla birlikte örneklendirilmiştir. Bu örneklemeler, çalışmanın hacmini ve kapsamını artırmak için en fazla 5 tanığa odaklanmıştır; ancak tanıkların genelinde önemli görülen cümleler bulunduğu örneklendirme 7 ya da 8’e çıkarılmıştır. Etimolojik sözlüklerden de faydalanılan çalışmada, kelimenin kökenine de atıfta bulunulmuştur. Ayrıca, madde başlıklarında yer alan isimler ve fiiller, art zamanlı olarak ve uygun görülen tematik tasniflerin alt başlıkları altında okuyucuya sunulmuştur. Çalışmanın sonuna ise dizin eklenmiştir.

“Tarihi Kuzey Doğu Türk Dili Eserlerinde Ses Söz Varlığı” adlı çalışmamızda, Orta Türkçe dönemi eserlerine erişimin kısıtlı veya yetersiz olması nedeniyle bazı eserler çalışmaya dâhil edilememiştir. Bu eserler, çalışmanın çerçevesini oluşturmak için Eser Kısaltmaları başlığı altında listelenmiştir. Ayrıca, sesler ve bu seslere verilen anlamlar doğrultusunda, madde başı sözcükler ve eylemler farklı gruplar altında kategorize edilmiştir. Bazı sözcüklerin ve eylemlerin ses olarak kabul edilmesi konusunda tereddüt yaşandığı durumlarda, bu kavramlar için başka çalışmalarda madde başı alınmış olabilir. Tereddüt yaşanan bu kavramlar için dipnot sistemiyle ilgili sözcüklerin ve eylemlerin tamamına atıfta bulunulmuştur.

Bu çalışma, “Orta Türkçe Dönemi Eserlerinde Ses Söz Varlığı” adlı tezden üretilmiş olup Erzurum Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından 2023/038 proje numarasıyla desteklenmiştir. Hazırlık sürecinden itibaren yardımlarını esirgemeyen, akademik bilgisini paylaşarak her zaman yanımda olan kıymetli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Sümeyra ALAN’a içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışmanın desteklenmesinde ve kitap haline getirilmesinde katkı sağlayan BAP Birimi’ne de minnettarım.

Büşra ADIYAMAN

Erzurum-2024

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu

Araştırmanın odak noktası, Tarihi Kuzeydoğu Türk Dili (Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi) eserlerindeki sesle ilgili söz varlığının belirlenmesidir. Bu çalışma kapsamında, belirlenen ifadelerin anlam, şekil ve köken bilgisi art zamanlı bir yöntemle incelenmiş ve elde edilen veriler Türk dilinin etimoloji sözlükleriyle desteklenmiştir.

B. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, Tarihi Kuzeydoğu Türk Dili eserlerindeki ses söz varlığı incelenmiş ve bu amaçla Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi dönemlerinde yazılmış eserler taranarak ilgili söz varlığı belirlenmiş ve fişlenmiştir. Fişlenen dilsel veriler, anlam, şekil ve köken bilgisi açısından art zamanlı bir yöntemle karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Araştırmanın, sözlük çalışmalarına katkı sağlaması hedeflenmiştir.

C. Araştırmanın Kapsam ve Önemi

Söz varlığı alanında yapılan araştırmalar incelenmiş olmasına rağmen, ses söz varlığı alanında yapılmış araştırmalara rastlanmamıştır. Bu durum, alandaki kelimelerin hatırlatılması ve gün yüzüne çıkarılmasının yanı sıra sözlük çalışmalarına da katkıda bulunacak önemli bir fırsattır. Araştırmanın kapsamı Tarihi Kuzey Doğu Türk Dili dönem eserlerini içermektedir. Fişleme yöntemiyle taranan eserlerde bulunan ses söz varlığıyla ilgili kelimeler öncelikle madde başı olarak alınmış; daha sonra *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatu*, *Persian-English Dictionary*, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, *Dictionnaire Turc Oriental*, *Versuch eines etymologischen Wörterbuches der Türksprachen*, *Opit Slovarya Tyurkskih Nareçiy*, *Sravnitelnyy Slovar Turetsko-Tatarskih Nareçiy*, *Çagataische Sprach Studien*, *Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî* dönem sözlükleri ve etimoloji sözlükleri aracılığıyla referanslandırılmıştır. Daha sonra kelimenin geçtiği yerler dönem eserlerinde tanıklanarak kullanım örnekleri okuyucuya sunulmuştur. Bu eserler aşağıda ayrıntılı bir şekilde açıklanmış olup; taranan eserler üzerine yapılan çalışmalara da değinilmiştir. Çalışmanın kapsamında taranan eserler, dönemlerine göre tasniflendirilerek aşağıda listelenmiştir:

C.1. Harezmi Türkçesi Dönemi Eserleri

C.1.1. *Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi (Giriş-Metin-Sözlük)*

Kur'an-ı Kerim, X. yüzyılda Farsçaya çevrilmiştir. İlk Türkçe çevirinin de bu zamanlarda yapıldığı düşünülmektedir. Tercümelerden elimizde 6 tane nüsha bulunmaktadır. Bu çalışmada 6 nüshadan biridir. İncelenen tercüme Ocak-Şubat 1363'te istinsah edilmiş ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir. Metnin çeviri kısmı harekesizdir. Tereddüte düşülen yerlerde TIEM 73 numarada muhafaza edilen nüshanın fotoğrafları ile TIEM nr. 40'ta kayıtlı Anadolu sahasına ait yazmanın Ahmet Topaloğlu tarafından neşredilen metninden yararlanılmıştır. Çalışma 3 bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın I. Bölüm'ü olan *Giriş*, Kur'an tercümelerinin kısa tarihçesini, tercüme türlerini, nüsha tanımlarını, çalışmaları ve çalışmanın konusunu ele alır. II. Bölüm ise metindir. 583 varaktan oluşan metnin transkripsiyonu da verilmiştir. Metni anlamlandırabilmek adına noktalama işaretleri kullanılmıştır. III. Bölüm, sözlüktür. Bu bölümde, sözcükler Arapça ile mukayese edilmiş; metinde geçen kelime ve kelime grubu madde başı yahut ara madde olarak okuyucuya sunulmuştur (Sağol, 1993: IX-X). Eser üzerine 1993 yılında Gülden Sağol çalışma yapmıştır.

C.1.2. *Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri*

Eserin tıpkı basımını yapan ve metni ilk olarak yayınlayan kişi Prof. Dr. Ananiazs Zajaczkowski'dir. Bu eserde metin, imlâ ve ses ve şekil hususiyetleri ele alınarak değerlendirilmiştir. Zengin bir sözlüğe sahiptir (Hacıeminoğlu, 2000: V-XII). Eser üzerine 2000 yılında Necmettin Hacıeminoğlu çalışma yapmıştır.

C.1.3. *İbnü-Mühennâ Lûgati*

P. M. Melioransky, eserin Avrupa kütüphanelerinde tesadüf ettiği beş yazma nüshasını karşılaştırarak "Türk Dili Hakkında Arap Filolog" adıyla 1900 senesinde fihristini neşrettirmiştir. Sonra altıncı bir yazma nüsha bulunmuştur ve Kilisli Rıfat tarafından İstanbul'da neşrolunmuştur. Battal'ın P. M. Melioransky'nin fihristi varken neden İstanbul fihristini kaleme aldığıyla ilgili sebepleri bulunmaktadır. İstanbul nüshasının endeksini yazma sebeplerini sıraladığı 9 maddenin arasında özellikle belirtmek istediğimiz madde *P. M. Melioransky'de bizim nüshadakinden farklı olan sözler gösterilmiş ve bazı kelimeler de P. M. Melioransky'nin yardımıyla düzeltilmiştir. P. M. Melioransky'de bulunmayan sözlerin yanına "ML yok" ibaresi ilave edilmiştir* maddesidir (Battal, 1934: 1-3). Eser üzerine 1934 yılında Abdullah Battal çalışma yapmıştır.

C.1.4. Kısaşü'l-Enbiyā (Giriş-Metin-Dizin)

İki ciltlik bir çalışmadır. *Giriş* bölümünde, eser hakkında bilgilendirmeler yapılmaktadır. Metin bölümünde, çalışmada esas alınan ve Tıpkıbasımı verilen Londra nüshasının çeviri yazısı yapılmıştır. Dizininde, gramatikal dizin ve özel adlar dizini yer almaktadır. Çalışmada, eserin Londra British Museum'da bulunan nüshası ele alınmıştır (Ata, 2019: 7-8). Eser üzerine 2019 yılında Aysu Ata çalışma yapmıştır.

C.1.5. Mu'ınü'l-Mürîd (Giriş-Metin-Notlar-Açıklamalar-Dizin)

Bilinen tek nüshası Bursa Orhan Kütüphanesi'nde olan eseri ilk kez 1928'de Zeki Velidî Togan, kaleme aldığı makalesi ile tanıtmıştır. 1988'de Recep Toparlı'nın bir çalışması bulunmaktadır. Tüm bu çalışmalar eser üzerinde yeniden çalışma yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın *Giriş* bölümünde Harezmi Bölgesi'ne ait bilgiler aktarılmaktadır. I. bölüm, yedi kısma ayrılarak eser hakkında bilgilendirmeler yapmaktadır. II. bölüm, metin için ayrılmıştır. III. bölüm, eserin ses ve şekil bilgisi hakkında bilgi vermektedir. IV. bölüm'de dizin mevcuttur. V. bölüm'de ise eserin tıpkıbasımı ve özetler yer almaktadır (Çürük, 2005: III-IV). Eser üzerine en önemli çalışma Recep Toparlı (1988) ve Ali Fehmi Karamanlıoğlu (2006) tarafından yapılmıştır.

C.1.6. Mukaddimetü'l-Edeb H'ârizmî Türkçesi ile Tercümelî Şuşter Nüshası (Giriş-Dil Özellikleri-Metin-İndeks)

Eser, Zemahşeri'nin 1127-1144 yılları arasında kaleme alarak H'ârizmşah Atsız'a sunduğu, Arapça pratik bir sözlüktür. Çalışmamız için referans eser aldığımız Nuri Yüce'nin 1993 yılında çalışma yaptığı nüsha Şuşter nüshasıdır. Bu çalışmanın *Giriş* kısmında Harezmi bölgesi ve eser üzerinde durulmaktadır. Sonraki bölüm, transkripsiyonlu bir metindir (Yüce, 1993: V-VI). Eser üzerine 1993 yılında Nuri Yüce çalışma yapmıştır.

C.1.7. Nehcü'l-Ferâdis Uştmahlarnıç Açuq Yolu (Cennetlerin Açık Yolu)

1976 yılında Hamza Zülfikar, bu çalışmanın müsveddesini almıştır. İlk cilt Türkiye'de yayımlanmıştır. Müsveddenin ilk 120 sayfası Eckmann tarafından daktiloya aktarılmıştır. Kalan sayfalar onun el yazısı ile yazılmıştır. Bu verilerden yararlanarak düzeltmeler yapılmıştır. Teknik ve filolojik noktalara da değinilmiştir (Eckmann vd., 2014: V-VII). Eser üzerine 2014 yılında tıpkıbasımını ve çeviri yazısını János Eckmann, yayımlayanlar Semih Tezcan ve Hamza Zülfikar, Dizin-Sözlük ise Aysu Ata birlikteliğinde çalışma yapılmıştır.

C.2. Kıpçak Türkçesi Dönem Eserleri

C.2.1. *Baytarü'l-Vazıh (Metin- İndeks)*

Eserin iki yazması mevcuttur. Bu yazmalardan biri İstanbul, Topkapı Sarayı Revan Köşkü no. 1695'te bulunmaktadır. Diğer yazma ise Paris, Bibliotheque Nationale, Suppl. turc. 179, y. 1-99'a'da muhafaza edilmektedir. Çalışmada karışık dilli olan Paris yazmasının üzerinde çalışılmıştır. Önce metin transkripti yapılmıştır. Sonra imlâ ve eksikleri tespit edilerek notlandırılmıştır. Veterinerlik hakkında yazılmış bir eserdir. Sonunda eserin gramatikal indeksi hazırlanmıştır (Özgür, 1988: 1-3). Eser üzerine 1986 yılında M. Emin Ağar, 1988 yılında ise Can Özgür çalışma yapmıştır.

C.2.2. *Codex Cumanicus*

Latin alfabesinin Gotik harfleriyle Fransiskan mezhebine bağlı İtalyan ve Alman misyonerler tarafından yazılmıştır. *Giriş* bölümünde, Eser hakkında genel bilgilendirmeler yapılmıştır. Gramer bölümünde, Güner'in "Kıpçak Türkçesi Grameri" eserinden yararlanılmıştır. İki ayrı Codex Cumanicus birbirine eklenmiştir. İtalyan bölümü ve Alman bölümü olmak üzere 2 başlık altında toplanmıştır (Argunşah ve Güner, 2015: 21-36). Eser üzerine 2015 yılında Mustafa Argunşah ve Galip Güner çalışma yapmıştır.

C.2.3. *Ed-Dürretü'l-Mudiyye Fi'l-Lugati't Türkiyye'nin Memlük Türkçesi ve Oğuz Türkçesi Nüshalarının Karşılaştırılması*

Çalışma, *Ed-Dürretü'l-Mudiyye* ile aynı adı taşıyan Oğuzca-Türkmence kaleme alınmış olan başka bir sözlüğün karşılaştırılmasıyla ortaya konulmuştur. Amaç iki eser üzerinde ortak temalı malzemeyi gözlemlemek ve kelime varlıkları ile Arapça maddelerin nasıl karşılandığını değerlendirmektir. Her iki sözlük de belirli başlıklar altında tasnif edilerek tematik bölümlere ayrılmıştır. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır (Yılmaz, 2013: V-VI). Eser üzerine 2013 yılında Recep Yılmaz çalışma yapmıştır.

C.2.4. *Kitābu Bulğatu'l-Muštāk fī Luğati't-Türk We'l-Kıfçāk Üzerine Dil İncelemesi*

Çalışmada orijinal yazı esastır. Eser, Paris Bibliotheque Nationale'de tek nüshadır. *Giriş* ve İnceleme bölümlerinden oluşmaktadır. *Giriş* bölümünde dönem hakkında genel bilgilendirme yapılmıştır ve imlâ özellikleri ele alınmıştır. İnceleme bölümünde eser, söz varlığı bakımından değerlendirilmiştir (Al-Turk, 2012: I-III). Eser üzerine 2012 yılında Gulhan Abedalaziz Moh'd Jalal Al-Turk çalışma yapmıştır.

C.2.5. *Gülistan Tercümesi (Kitāb Gülistan bi't-türkî)*

M. Th. Houtsma ve Thúry Jozsef, Seyf-i Sarayî'nin *Gülistan Tercümesi*'nin Leyden Üniversite Kütüphanesinde bulunan ve Dozy kataloğunda bilgi verilen yazma nüshasına ilk dikkati çeken kişilerdir. Sonrasında eser üzerine

A. Taymas, A. Bodrogligeti gibi isimler çalışma yapmıştır. Çalışmamızda, A. F. Karamanlıoğlu'nun 1967 yılında Önsöz'ünü kaleme aldığı eser kullanılmış olup bu eserin I. Bölümü, tercümeden ziyade eserin adaptasyonu ile ilgilidir. II. Bölümü tercümenin dili ile ilgilidir. IV. Bölümü ise dizindir (Karamanlıoğlu, 1978: I-IX). Eser üzerine 1978 yılında Ali Fehmi Karamanlıoğlu çalışma yapmıştır.

C.2.6. *El-İdrâk Haşiyesi*

Kitap 65 yapraktır. 32 yaprağı sözlük, 33 yaprağı ise kavâid şeklindedir. Kilisli Muallim Rifat, sözlüklerin orijinalinin imlâsı korunarak hazırlandığını şu şekilde aktarmıştır: *Bu lûgatleri kitapta nasıl gördümse aynen aldım. Aslını, imlâsını, harekesini tamamen muhafaza ettim. Ve bu bapta o kadar dikkat ettim ki, fotoğraf ile alınsa o kadar olur.* Eserde, *Dîvânü Lugâti't-Türk'te* yer alan bazı kelimelere de tesadüf edilmiştir (İzbudak, 1936: 3-4). Eser üzerine 1936 yılında Velet İzbudak çalışma yapmıştır.

C.2.7. *İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâfîn*

Eserin elde bulunan tek nüshası Berke Fakih tarafından istinsah edilmiş olup İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Bölümü'nde 1016 numara ile kayıtlıdır. Çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. I. Bölüm, *Giriş* ve *İnceleme* kısımlarından oluşmaktadır. II. Bölüm, transkripsiyonlu metinden oluşmaktadır. III. Bölüm ise sözlüktür (Toparlı, 1992: XI). Eser üzerine 1992 yılında Recep Toparlı çalışma yapmıştır.

C.2.8. *Kitâbu Fi'l-Fıkıh Bi-Lisâni't-Türki (İnceleme-Metin-Sözlük)*

Memlük Kıpçakçası ile kaleme alınmıştır. Tek nüshası mevcut olup bu nüsha Ali Emiri Efendi (Millet) Kütüphanesi Feyzullah Efendi Bölümünde 1046 numarada kayıtlıdır. İnceleme, Metin, Metnin Notları ve Sözlük olmak üzere dört başlık altında kategorilendirilmiştir. Bir hukuk ve fıkıh kitabı olan bu çalışmaya “Hukuk ve Türkler” bölümü eklenmiştir (Ağar, 1989: I). Eser üzerine 1989 yılında Mehmet Emin Ağar çalışma yapmıştır.

C.2.9. *Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk*

1312 yılında Kahire'de tamamlanan çalışma, Türkçe-Arapça sözlük ve dilbilgisi olmak üzere 2 bölümden oluşmaktadır. Müellifin, eserinde Türkî olarak adlandırdığı bu dil Oğuz özellikleri taşıyan bir Kıpçak diyalektidir. *Kitâbü'l-İdrâk*'ın günümüze ulaşan 2 nüshası bilinmektedir. Bunlar; Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi nr. 2896 ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi nr. 3856'da kayıtlı nüshalardır. Eserin Veliyüddin Efendi nüshası Kilisli Rifat Bilge ve Veled Çelebi İzbudak tarafından 1936 yılında yayınlanmıştır. Veliyüddin Efendi nüshası üzerine Mustafa Bey tarafından yapılan neşrin eksik ve hatalı olması nedeniyle aynı nüshanın ikinci yayını 1931 senesinde Ahmet Caferoğlu tarafından istihsal edilmiştir (Develi, 2002: 108).

C.2.10. *Munyetu'l-Ġuzāt (Metin-İndeks)*

Eserin bilinen tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi III. Ahmed kısmında 3468 numarada kayıtlı olan nüsha üzerine 1984 yılında Mustafa Uğurlu çalışma yapmıştır. Çalışmanın *Giriş* bölümünde Kıpçak Türkçesi ve Kıpçakların tarihi üzerinde durularak eser üzerine yapılan çalışmalardan söz edilmiştir. Metnin tesbitinde ve gramatikal indeksin hazırlanmasında uyulan esaslar da çalışmanın giriş bölümünde okuyucuya sunulmuştur. Bibliyografya bölümünde ise, bu sahadaki neşriyatın tamamı değil, sadece faydalanılan eserler gösterilmektedir (Uğurlu, 1984: I-II).

C.2.11. *Ettuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lûgat-it-Türkiyye*

Tek yazma nüshası İstanbulda Beyazıt camii yanındaki Veliddin Efendi Kütüphanesinde 3092 No. da kayıtlı olan eserin hangi tarihte ve nerede yazıldığına dair bir ipucu yoktur. Eser iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım 78 sayfalık bir sözlüktür. II. Bölüm, dil bilgisinden bahsetmektedir (Atalay, 1945: V-XV). Eser üzerine 1945 yılında Besim Atalay çalışma yapmıştır.

C.2.12. *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugali*

Araplara Türkçeyi öğretmek amacıyla yazılmış bir eserdir. Eser, kelime çeşitlerine göre hazırlanmış bir sözlük-gramer olup yaklaşık 2000 kelime içermektedir. Leiden'deki yazma temin edilerek gerçekleştirilen çalışmada çeviri yapılırken mümkün olduğu kadar anlaşılır bir tercüme yapılmaya özen gösterilmiştir (Toparlı vd., 2000: V-VII). Eser üzerine 2000 yılında Recep Toparlı, M. Sadi Çögenli ve Nevzat H. Yanık çalışma yapmıştır.

C.2.13. *El-Kavânînü'l-Küllîyye Li-Zabtî'l-Lûgati't-Türkiyye*

XV. yüzyıl başlarında Kahire'de yazıldığı bilinmektedir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde tek yazma nüshası bulunmaktadır. Çalışmada, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi Şehit Ali Paşa bölümünde 2659 numarada kayıtlı bu nüsha kullanılmıştır. Eserde; Örnekler Dizini, Gramer Terimleri Dizini bulunmakta olup çalışmanın sonunda Tıpkıbasım eklenmiştir (Toparlı vd., 1999: III-IV). Eser üzerine 1999 yılında Recep Toparlı, M.Sadi Çögenli ve Nevzat H. Yanık çalışma yapmıştır.

C.2.14. *Kitâb fi'l- Kitâb fi'l-Fıkh*

Kitâb fi'l- Kitâb fi'l-Fıkh adlı eser için Toparlı'nın (1993) çalışması yerine daha kapsamlı olması nedeniyle Kuanışbayev'in (2006) *Kitâb Fi'l- Kitâb Fi'l-Fıkh (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)* adlı çalışması tercih edilmiştir. Tez dört ana bölümden oluşmaktadır. I. Bölüm, kitabın tanıtımı ve ona dair bilgileri barındırmaktadır. II. Bölümde, transkripsiyonlu metin yer almaktadır. Çalışmanın sonunda dizin ve metnin tıpkıbasımı bulunmaktadır (Kuanışbayev, 2006: II).

C.3. Çağatay Türkçesi Dönemi Eserleri

C.3.1. *Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü*

Rahmetli Besim Atalay'ın *Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü*'nün bastırılmasını istemesi üzerine Süleyman Tonguzalp vasiyetini yerine getirmiştir. Eserin en doğru nüshası "Fatih nüshası" olarak bilinirken en doğru baskısı ise Petersburg'da yapılmıştır. Tüm nüshalar toplanarak 1970 yılında Besim Atalay ve Süleyman Tonguzalp tarafından doğru bir nüsha tanzim edilmiştir (Atalay ve Tonguzalp, 1970: III-IV). Bu çalışmanın ardından eser üzerine yapılmış çeşitli çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan *Abuşka Lûgati (Giriş-Metin-İndeks)* adlı çalışma Giriş, Metin, Sonuç ve Dizin bölümlerinden oluşmaktadır. *Giriş* bölümünde Çağatay Türkçesi ve *Abuşka Lûgati* hakkında bilgi verilmektedir. Metin bölümünde transkripsiyonlu metin yer alır. *Sonuç* bölümü maddelendirilerek açıklanmıştır. Son olarak dizin bölümü verilmiştir (Güzeldir, 2002: V). Eser üzerine Muharrem Güzeldir, 2002 yılında çalışma yapmıştır. *Nevâyî'nin Sözlere ve Çağatayca Tanıklar El-Luğâtu'n-Nevâ'îyye ve'l-İstişhâdâtü'l-Cağatâ'îyye (Giriş-Metin-Dizinler-Tıpkıbasım)* adlı çalışmanın birçok yazması bulunmaktadır. Eser daha önce dört kez basılmıştır. 1544 yılında Çağatay Türkçesinden Osmanlı Türkçesine düzenlenmiş bir sözlüktür. 37 değişik vezin kullanılmıştır. Sözlükte geçen kelimeler Arap harfleri sırasına göre dizilmiştir (Kaçalın, 2011: 10-20). Eser üzerine 2011 yılında Mustafa S. Kaçalın çalışma yapmıştır.

C.3.2. *Bâbü'r Dîvânü (Gramer-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*

Bâbü'r'ün şiirlerine ek olarak *Bâbü'r Dîvânü*'nı günümüz harfleriyle sunmuştur. Dört bölümden meydana gelmektedir. Siyasi gelişmeler, sosyal yapılar, Bâbü'r'ün hayatı ve kişiliğinden bahs olunmuştur (Yücel, 1995: IX-X). Eser üzerine 1995 yılında Bilâl Yücel çalışmıştır.

C.3.3. *Ali Şir Nevâyî Bedâ'î'u'l-Vasat (İnceleme-Metin-Dizin)*

Bu çalışma yazmalardan yararlanılarak kaleme alınmıştır. Topkapı nüshası temel alınmıştır. *Giriş* bölümünde eser üzerinde çalışılan nüshalar ile Türkiye ve yabancı ülkelerdeki diğer nüshalar aktarılmıştır. Dizin bölümü, sözlük şeklindedir (Türkay, 1988: III-IV). Eser üzerine 1988 yılında Kaya Türkay çalışmıştır.

C.3.4. *Muhammed bin Ahmedü'z-Zâhid'e Ait Çağatayca Bir Fıkıh Kitabı (İnceleme-Metin-Sözlük)*

Dini içeriklidir. Çağatay Türkçesi ile kaleme alınmıştır. 134 varaktan oluşur. Başlıca üç bölüme ayrılmıştır. Her sayfasında 21 satır mevcuttur. Eserin incelenmesinin Çağatay sahasına katkısı bulunmaktadır (Erbay, 2003: 4-6). Eser üzerine 2003 yılında Fatih Erbay çalışma yapmıştır.

C.3.5. Çağatayca Gülistan Tercümesi (Gramer-Metin-Dizin)

Çalışma 3 ana başlık altında toplanmıştır. *Giriş* bölümünden sonra, I. Bölüm, Gramer başlığı altında eserin üzerine ayrıntılı dil incelemesi yapılmıştır. II. Bölüm, Metin başlığı altında çeviriyazı bulunur. III. Bölümde, dizin oluşturulmuştur. Söz varlığı verilmiştir (Berbercan, 2011: V-VI). Eser üzerine M. Turgut Berbercan, 2011 yılında çalışma yapmıştır.

C.3.6. Ali Şir Nevâyî Fevâ'idü'l-Kiber (İnceleme-Metin-Dizin)

Birçok nüshası vardır. Bunlar içerisinden Revan, Fatih, Paris, Üniversite ve Taşkent nüshaları ele alınarak karşılaştırmalı bir metin ortaya çıkmıştır. Metne dayalı bir gramer yapılmamış sadece özellik arzeden kısımlar imlâ ve ses bilgisi özellikleri bölümünde belirtilmiştir. Sözlük bölümünde bütün kelimeler alınmış ve anlamları verilmiştir (Kaya, 1989: III-IV). Eser üzerine Önal Kaya 1989 yılında çalışma yapmıştır.

C.3.7. Hüseyin Baykara Divanı (Metin-İnceleme-Dizin)

Çalışmada, 8 nüsha karşılaştırılarak ortak bir metin sunulmuştur. Eserin dil bilgisi özellikleri ortaya konulmuştur. Sözlük bölümünde tüm kelimeler anlamları ile aktarılmıştır. Gramatikal bir sıraya konulmuştur (Yıldırım, 2002: III-IV). Eser üzerine 2002 yılında Talip Yıldırım çalışma yapmıştır.

C.3.8. Ali Şir Nevâyî-Leylî vu Mecnûn (Gramer-Metin-Dizin)

Çalışmanın *Giriş* bölümünde mesnevi tanıtılmaktadır. Gramer bölümü, şekil bilgisi üzerinedir. Metin bölümü, 4 nüsha üzerinde değerlendirilmiştir. Dizin bölümü, gramatikal sıraya göre verilmiştir (Çelik, 1993: XIV-XV). Eser üzerine 1993 yılında Ülkü Çelik çalışma yapmıştır.

C.3.9. Mahbûbü'l-Kulûb (İnceleme-Metin-Sözlük)

Eser oldukça sanatlı bir dile sahiptir. Sahip olunan tüm nüshalar karşılaştırılarak metin oluşturulmuştur. Dizin, *Kutadgu Bilig* dizinine göre düzenlenmiştir. Eser 3 ana bölümden oluşmaktadır (Kargı Ölmez, 1993: III-4). Eser üzerine 1993 yılında Zuhul Kargı Ölmez çalışma yapmıştır.

C.3.10. 'Alî Şîr Nevâyî Muḥākemetü'l-Luğateyn İki Dilin Muhakemesi

Çok yönlü bir inceleme denemesidir. Metin kuruluşu Topkapı nüshasına dayandırılmıştır ancak diğer nüshalar da Fatih, Paris, ve bu çalışmaya kadar varlığı unutulmuş Budapeşte nüshasında dikkate alınmıştır. Tercümesi yapılırken metne sadık kalınmaya çalışılmıştır. Çalışmanın sonunda Dizin verilmiştir. Ancak İnceleme kısmındaki malzemeyi içine almaktadır. Tıpkıbasım, Topkapı nüshasından alınmıştır (Barutçu Özönder, 1996: VII-VIII). Eser üzerine 1996 yılında F. Sema Barutçu Özönder tarafından çalışma yapılmıştır.

C.3.11. *Şiban Han Divânı (İnceleme-Metin)*

Çalışma, transkripsiyonlu metni, imlâ özelliklerini ve gramatikal indeksi içine almaktadır. Bilinen tek yazma nüshası Topkapı Müzesi 3. Ahmed Kitaplığı 2436 numarada kayıtlıdır. Çalışma, Metin ve Gramatikal İndeks olarak iki kısımdan oluşmaktadır. Metin orijinaline uygun şekilde alınmıştır. İndeksi, *Kutadgu Bilig İndeksine* uyularak hazırlanmıştır. Bibliyografya kısmı sınırlıdır (Karasoy, 1989: 1-3). Eser üzerine 1989 yılında Yakup Karasoy çalışma yapmıştır.

C.3.12. *Şeyh Süleymân Efendî-i Buhârî Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî*

Eser üç kısımdan meydana gelmektedir. Birinci kısım, Mukaddime'dir. Eser ve yazar hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır. İkinci kısım, Kavâid bölümünde imlâ, ses ve şekil özelliklerinden bahsedilmiştir. Üçüncü kısım, Lügat bölümünde ise madde başları Çağatayca olarak verilmiştir (Durgut, 1995: III-VIII). Eser üzerine 1995 yılında Hüseyin Durgut çalışma yapmıştır.

C.3.13. *Ebulgazi Bahadır Han Şecere-i Terâkime (Türkmenlerin Soykütüğü)*

Çalışmada, Kononov'un karşılaştırmalı Arap harfli metni esas alınarak Leningrad nüshasıyla karşılaştırılmıştır. Daha sonra ek bir nüsha getirilmiştir. Eser 1659-60 yıllarında yazılmıştır. Yedi nüshası olduğu bilinmektedir. Dizinde, metinde geçen tüm kelimelere yer verilmektedir. Sıralamasında *Kutadgu Bilig* adlı eser esas alınmıştır. Çevirisinde ise metnin esasına bağlı kalınmıştır (Kargı Ölmez, 1996: 8-36). Eser üzerine 1996 yılında Zuhal Kargı Ölmez çalışma yapmıştır.

C.3.14. *'Alî Şîr Nevâyî'nin Risaleleri Târîh-i Enbiyâ ve Hükemâ, Târîh-i Mülük-i 'Acem, Münşe'ât (Metin-Gramatikal İndeks-Sözlük)*

Çalışmada, üç eserin karşılaştırmalı metinleri hazırlanmıştır. Üç eserin nüshalarının tanıtımı yapılmıştır. Ardından eserlerin gramatikal indeksi verilmiş ve sözlük ortaya konulmuştur. (Abik, 1993: 3-4). Eser üzerine 1993 yılında A. Deniz Abik çalışma yapmıştır.

C.3.15. *Mevlânâ Lutfî Gül ü Nevrûz (Dil İncelemesi-Metin ve Aktarma-Gramatikal Dizin-Tıpkıbasım)*

Çalışmada, eserin pek çok yazma nüshası ışığında transkripsiyonu yapılarak metin oluşturulmuştur. Metin, günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Dil incelemesi yapılarak gramer özellikleri tespit edilmiştir. Eser mesnevi tarzında yazılmış bir aşk hikâyesidir. Eser; Giriş, Dil İncelemesi, Metin ve Aktarma, Gramatikal Sözlük Dizini, Çekim Ekleri Dizini, Ters Dizin ve Tıpkıbasım olmak üzere 7 başlık altında toplanmıştır (Efendioğlu, 2021: IX-X). Eser üzerine 2021 yılında Süleyman Efendioğlu çalışma yapmıştır.

C.3.16. Yusuf Emirî Divanı (Giriş-İnceleme-Tenkitle Metin- Sözlük-Tıpkıbasım)

Çalışmada, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Bölümü'nde 2850 numarayla kayıtlı nüsha ve aynı kütüphanenin aynı bölümünde bulunan pek bilinmeyen 5452 numaraya kayıtlı nüsha olmak üzere 2 nüshadan yararlanılmıştır. Giriş bölümünde; dönem özellikleri ve eser hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır. İnceleme bölümünde, eserin yazılış ve ses özelliklerinden bahsedilmiştir. Şekil bilgisi yönünden değerlendirilmiştir. Metin bölümü, iki nüsha sonucu ortaya çıkmıştır. Sözlük bölümünde tüm kelimelere yer verilmiştir (Köktekin, 2007: VII-VIII). Eser üzerine 2007 yılında Kâzım Köktekin çalışma yapmıştır.

C.3.17. Lutfî Divanı (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)

Çalışmada, yirmi civarındaki nüshadan en güvenilir olanlar seçilmiştir. Metin çalışması sonucunda 1 tevhit, 1 na't, 4 kaside, 361 gazel, 113 tuyuğ ve 57 müfret barındıran bir metin elde edilmiş olup esere Dizin bölümü de eklenmiştir (Karaağaç, 1997: III). Eser üzerine 1997 yılında Günay Karaağaç çalışma yapmıştır.

C.3.18. Mevlâna Sekkâkî Divanı

Eserin metni hazırlanırken iki nüsha ele alınmıştır. British Museum nüshasında 13 kaside ile 57 gazel, Taşkent nüshasında ise 13 kaside ile 52 gazel bulunur. Hazırlanan çalışma Önsöz, Kısaltmalar, Giriş, İmlâ ve Dil Özellikleri, Metin, Nüsha Farkları, Çeviri, Notlar, Dizin, Bibliyografya ve Tıpkıbasım bölümlerinden oluşur (Eraslan, 1999: IX-X). Eser üzerine 1999 yılında Kemal Eraslan çalışma yapmıştır.

D. Araştırmada Takip Edilen Yöntem

Araştırmada, ses ve ses ifadesiyle ilişkilendirilen kelimeler, dönem eserlerinde taranmış ve bu taramalar sonucunda konuyla ilgili bir söz varlığı tespit edilmiştir. Bu veriler, çalışmayı oluşturan iki ana bölüme ayrılmıştır:

I. Bölüm'de "İsimler" başlığı altında, isim kökenli sözcükler ele alınmıştır.

II. Bölüm'de ise "Fiiller" başlığı altında, fiil kökenli sözcükler incelenmiştir. Bu sözcükler, kendi aralarında alt başlıklar altında sınıflandırılmıştır.

İsim ve fiil kökenli sözcükler, Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi ve Çağatay Türkçesi dönem eserlerinde referanslandırılmıştır. Daha sonra, bu dönem eserlerinden alıntılar yapılarak sözcüklerin kullanım örnekleri sunulmuştur. Ayrıca, çalışmanın kapsamında bulunan etimoloji sözlüklerinden de yararlanılmıştır. Çalışmanın sonunda, araştırmada yer alan tüm madde başlıklarına ait kelimeler alfabetik bir dizine eklenerek çalışma tamamlanmıştır.

E. Çalışmada Kullanılan Çeviri Yazı İşaretleri

ء	: '
آ	: A, Ā, a, ā
ا	: A, Ā, E, a, ā, e
ب	: B, P, b, p
پ	: P, p
ت	: T, t
ث	: Ṣ, ṣ
ج	: C, Ç, c, ç
چ	: Ç, ç
ح	: H, h
خ	: H, h
د	: D, d
ذ	: Z, z
ر	: R, r
ز	: Z, z
ژ	: J, j
س	: S, s
ش	: Ş, ş
ص	: Ş, ş
ض	: D, Ż, d, ż
ط	: T, ṫ
ظ	: Z, ż
ع	: '
غ	: Ğ, ğ
ف	: F, f
ق	: K, k
ك	: K, G, k, g, ŋ
كن	: ŋ, ng̃
ل	: L, l
م	: M, m
ن	: N, n
و	: V, v, o, ö, u, ū, ü
ه	: H, h, a, e
ی	: Y, y, ı, i, ī

BİRİNCİ BÖLÜM

SES KAVRAMI

1.1. SES NEDİR?

Güncel Türkçe Sözlük'te 1. Kulağın duyabildiği titreşim; ün, çav, avaz, avaze, seda; 2. Akciğerlerden gelen havanın gırtlakta oluşturduğu titreşim; 3. Duygu ve düşünce; 4. Herhangi bir davranış, tutum karşısında uyanan ruhsal tepki; 5. Aralarında uyum bulunan titreşimler anlamlarına gelecek şekilde kullanılan *ses*, çağdaş Türk lehçelerinde Azerbaycan Türkçesi: *säs* | Başkurt Türkçesi: *tavıs* | Kazak Türkçesi: *dıbıs* | Kırgız Türkçesi: *dobuş ün* | Özbek Türkçesi: *tàvuş àváz* | Tatar Türkçesi: *tavıs* | Türkmen Türkçesi: *ses* | Uygur Türkçesi: *tavuş¹* formlarıyla karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar, tarih boyunca çevrelerinde duydukları sesleri taklit ederek konuşma becerilerini geliştirmişlerdir. Her varlık kendi özgün sesini çıkarır. Örneğin; kediler “miyav” derken, köpekler “hav”larlar. Saat “tik tak” sesi çıkarırken, düşen tencere, tava gibi nesnelere “çat, pat, küt” sesleri yapar. Kapı çarpma sesi ise “tak, tuk” şeklinde duyulur. Rüzgârın bile kendine özgü bir uğultusu vardır. Bu nedenle, insanlar, hayvanlar, sürüngenler, memeliler, yırtıcılar, doğa olayları ve cansız nesnelere gibi evrendeki her varlık, kendine özgü sesler çıkarır. Bu sesleri taklit eden sözcükler, dış görünüşleri ve hareketleri betimler; insanların yalnızca kendi hissedebildiği duyuları, sezgileri, deri, koku ve tat alma duyuları aracılığıyla ifade edilir. Bu kavramları, görevlerine ve anlamlarına göre üç ana kategori altında gruplayabiliriz:

- 1) Ses yansımaları sözcükler,
- 2) Biçim yansımaları sözcükler,
- 3) Duyu, sezim yansımaları sözcükler

olmak üzere üçe ayırarak gruplayabiliriz (Koca, 2013: 56-57).

Ses yansımaları kelimelerin dilbilim alanındaki tanımlamalarında Yunanca bir terim olan *onomatopoeia* karşımıza çıkar. *Onomatopoeia* sözcüğü Yunanca *onoma* (isim, ad) ve *poiein* (yapmak, etmek) kelimelerinden oluşmaktadır. Almanca *Lautmalerei* (ses yansımaları) sözcüğü ile karşılık bulan bu kavram, Batı dillerinde ses taklidi, yansıma sözcükler için kullanılmakta ve dilbilimin bugüne kadar çok fazla ilgi görmeyen bir çalışma alanı olan ve dilimizde de ses yansımaları kelimeler, ses taklidi, ses sembolizmi, yansıma sözcükler şeklinde adlandırılmaktadır (Turan, 2021: 1223).

¹ TDK (2023). “ses” <https://sozluk.gov.tr/> (05.01.2024).

Türkçenin kelime hazinesi içinde özellikle bölgesel ağızlarda önemli bir yer tutan bu kelimeler, yapıları, işleyişleri, görevleri ve kavramları bakımından ayrı bir kelime grubu oluşturur. Zülfikar'ın belirttiğine göre, düzenli ve kurallı bir yapıya sahip olan ses yansımaları kelimeler, anlatıma canlılık ve renklilik katar. Zülfikar'ın çalışmasında, ses yansımalarıyla ilgili detaylı bir sınıflandırma yapılmış ve bu kelimeler üç alt başlık altında incelenmiştir: 1. Ses Bilgisi Açısından Yansımalar (*ünlüler, ünsüzler*), 2. Yapı Bilgisi Açısından Yansımalar, 3. Yansımalarda İkilemeler (Zülfikar, 2018: 23-165). Ses yansımaları kelimeler, sözcüğün ses yapısı ile taşıdığı anlam arasındaki uyumu ifade eder. Yani, bir kelimenin ses birimleri veya ses dizgesi ile insan zihninde oluşan anlamsal boyutu arasındaki ilişkidir. Bu tür kelimeler, ses sembolizmi çeşitleri içinde, ses-anlam uyumu açısından en az belirgin yapıları temsil eder. Bu sesler insanın çıkardığı hıçkırık, öksürük, hapşırık gibi refleksel sesler olabileceği gibi, hayvanların çıkardıkları sesler, rüzgârın sesi, suyun sesi veya günümüz çağında teknolojinin ilerlemesiyle birlikte türlü aletlerin çıkardıkları sesler de olabilmektedir” (Akyıldız Ay, 2017: 18-21). Yansıma kelimeler, gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkiyi tanımlar. Bazı durumlarda doğadaki sesi taklit eder, bazen de ona işaret eder (*ses sembolizmi*). Bu ilişki (*dilsel gösterge*) bazen gösteren ve gösterilen arasındaki ses benzerliğinden ötürü benzeyebilir (Turan, 2021: 1224).

1.2. SÖZ VARLIĞI NEDİR?

Son yıllarda, dil biliminin leksikoloji dalında yer alan “söz varlığı”yla ilgili çalışmalarda bir artış görülmektedir. Bu artışa paralel olarak, çalışmalarda kullanılan yöntemlerde çeşitlilikler dikkat çekmektedir. Ancak, “söz varlığı” incelemelerinde kullanılan “söz” terimi, doğrudan “sözcük” terimini ifade etmez. Bazı çalışmalarda, “söz” terimi, sözcük kavramının tam karşılığı olarak kullanılmaktadır. Güncel Türkçe Sözlük'te *sözcük* teriminin karşılığı ‘kelime’ olarak verilir ve *kelime* “Bir veya birkaç heceden oluşan, anlamlı ses birliği; söz, sözcük, lügat”² anlamına gelecek şekilde tanımlanır. Gramer Terimleri Sözlüğü'nde ise; “Bir veya birden çok heceli ses öbeklerinden oluşan, aynı dili konuşan kişiler arasında zihinde tek başına kullanıldığında somut veya soyut bir kavrama karşılık olan yahut da somut ve soyut kavramlar arasında geçici ilişkiler kurmaya yarayan dil birimi”³ açıklamasıyla karşımıza çıkmaktadır. Söz varlığı incelemelerinde “söz” denilen kavramın içine nelerin dâhil edildiği, “sözcük” tanımının nasıl yapıldığı gibi noktalar büyük önem taşır. Bu kabuller neticesinde elde edilen verilerin değerlendirilmesi değişebilecektir ve başka çalışmalarla yapılacak karşılaştırmalar da bundan doğrudan etkilenenecektir (Özbek, 2015: 25). Bu bağlamda üzerinde durulması gereken ilk nokta *söz varlığı* kavramı ile *kelime hazinesi*, *kelime dağarcığı* vb.

² TDK (2023). “kelime” <https://sozluk.gov.tr/> (06.01.2024).

³ TDK (2007). “kelime” <https://sozluk.gov.tr/> (06.01.2024).

kavramlarıyla neyin anlatılmak istendiğinin açıkça ifade edilmesidir. Kelime hazinesi, bir metinde yer alan kelimeleri temsil ederken; söz varlığı ise kelime hazinesini kapsamaktadır. Buna ek olarak diğer söz varlığı unsurlarına dair hazineyi de bünyesinde taşımaktadır (Baş, 2011: 53).

“Söz Varlığı” konusunda ülkemizde akla gelen ilk isimlerden biri Doğan Aksan’dır. Konuyla ilgili yapılan çoğu çalışmada, Doğan Aksan’ın “Türkçenin Söz Varlığı” adlı çalışması referans olarak gösterilmekte ve izlediği yöntem başvuru kaynağı olarak kullanılmaktadır. Aksan, çalışmasında söz varlığının içerdiği unsurları “Temel sözcükler, atasözleri, deyimler, ikilemeler, ilişki sözleri (kalıp sözler), kalıplaşmış sözler, terimler, yabancı ve çeviri öğeler” şeklinde tasnif etmiştir (Aksan 2006: 26). Ülkemizde ve dünyada “söz varlığı”yla ilgili birçok çalışma bulunmaktadır. Bir dilin, tarihi ya da çağdaş bir lehçenin, belirli bir türde yazılan bir eserin vb. söz varlığı üzerine yapılan çalışmalara sıkça rastlanmaktadır. Bu çalışmada ise, söz varlığı incelemesini doğrudan konu edinen, söz varlığı analizine dayalı çalışmalardan bahsedilmektedir. Başka bir deyişle, söz varlığı incelemesini esas alan çalışmalara odaklanılmıştır. Bunlardan bazıları şu şekilde listelenebilir⁴

1.3. SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Bir dilin kelime hazinesi, o dilin tarihine büyük ölçüde ışık tutar; yüzyıllar boyunca ortaya çıkan ses, biçim, kelime dizimi ve anlam değişikliklerini yansıtır ve hangi dillerin etkisiyle, ne türden değişimlerin gerçekleştiğini gösterir (Aksan, 1996: 11). Bir dilin kelime hazinesini oluşturan öge sayısı, aynı zamanda o dilin zenginliğine veya fakirliğine bir işaret olabilir. Ancak kelime hazinesinin sınırları belirlenirken yabancı kökenli ya da alıntı kelimeler, tarihi unsurlar, lehçe ve ağızlardaki kelimelerin dahil edilip edilmemesine göre bu sayı değişebilir. Temel kelime hazinesi veya çekirdek kelimeler, organ adları, temel gereksinim fiilleri, akrabalık adları, sayılar, insanın maddi ve manevi kültürü içine giren çeşitli kavramlar oluşturur (Karademir, 2019: 737-739). Bu sınıflandırmadan yola çıkarak, kelime hazinesi üzerine yapılan çalışmaları “Genel Söz Varlığı Üzerine Yapılmış Çalışmalar” ve “Tarihi Kuzeydoğu Türk Dili Eserlerinin Söz Varlığı Üzerine Yapılmış Çalışmalar” olmak üzere iki ayrı başlık altında değerlendirmeyi, konunun anlaşılması ve dönemselleştirme açısından daha uygun gördük. Bu çalışmalardan bahsedecek olursak;

1.3.1. Genel Söz Varlığı Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Aksaama Omuralieva “Türkçede Ses Yansımaları Fiiller Türeten +Kır-eki Üzerine (2020)” adlı makalesinde;

4 Konuyla ilgili ayrıntılı çalışma için ayrıca bk. Özbek, 2015.

Türk dilinin, yansımali kelimeler ve onlardan türeyen yansımali fiiller bakımından zengin bir dil olduğunu belirtmektedir. Yansımali kelimeleri yapı bakımından “ses yansımali” ve “biçim yansımali” olarak iki ana grup halinde ele almaktadır. Ses yansımali kelimelerin doğadaki canlı ve cansız varlıklardan çıkan sesleri taklit ettiğini biçim yansımali kelimelerin ise nesnenin dış görünüşünü veya hareketlerindeki görünüşlerini belirttiğini ifade eder. Çalışmasında, Türk dili ve lehçelerindeki ses yansımali kelimelerden fiiller türeten +*KIr-* eki üzerine durmuş tarihî ve günümüz Türk lehçelerindeki +*KIr-* eki ile türetilen ses yansımali fiillerden yola çıkarak +*KIr-* ekinin kullanımını hakkında tespitler ortaya koymuştur.

Hamza Zülfikar “Türkçede Ses Yansımali Kelimeler İnceleme-Sözlük (2018)” adlı eserinde;

Türkiye Türkçesini hedef almıştır. Güneybatı Türkçesi (Oğuz grubu) içinde kalınarak günümüz yazı dilinin, Anadolu ağızlarının ve geniş anlamda Türkiye Türkçesinin metin ve sözlüklerinden, çağdaş yazarların eserlerinden derlenip bir araya toplanan malzeme, bir sözlük hâline getirilmiş, araştırmasını bu malzemeye dayandırmıştır. Aynı yol izlenerek *Divânı Lugâti ‘t-Türk* ile Eski Türkçe döneminin öteki kaynakları da taranmış, elde edilen ses yansımaları malzemeye katılarak açıklık getirilmiştir.

Hasan Eren “Onomatopée’lere Ait Notlar (1953)” adlı makalesinde;

Türkçede at, deve, inek, koyun, keçi, tavuk, ördek, kaz, güvercin gibi hayvanları çağırmak için bici bici, bidi bidi, bili bili, piçi piçi gibi birtakım kelimeler kullanıldığını; Türk dili araştırmaları bakımından çok büyük öneme sahip olan bu kelimelere ait yazıların, sınırlı olduğunu belirtmiştir. Halbuki, bu kelimelerin *méthodique* bir şekilde araştırılmasının, Türk dilinin zenginliğini ortaya çıkaracağı gibi birçok kelimenin etimolojisini de aydınlatacağını söylemiştir. Türkçe *piliç* kelimesi hakkında verdiği malûmattan sonra bici bici, bidi bidi, bili bili, gibi *onomatopée*’lerin, araştırmacılar için verimli bir mevzu teşkil ettiğinin anlaşıldığını ifade etmiştir.

Muhammed Karasu “Tarihî Türk Lehçelerinde Yansımali Fiiller (2013)” adlı tezinde;

Tarihî Türk lehçeleriyle bazı çağdaş Türk lehçelerinde yansımali fiilleri bularak tasnif etmiş ve köken bilgisi özelliklerini göstermiştir. Ayrıca çalışmasında önceki eserlerde yansımali olarak işaretlenmeyen bazı fiillerin de yansımali olduğunu belirtmiştir. Çalışma boyunca, önceki çalışmalarda yansımali olarak işaretlenmeyen bazı fiillerin de yansımali olduğu üzerinde durmuştur.

Muzaffer Saz “Alî Şîr Nevâyî’nin Eserlerinde Tematik Söz Varlığı İncelemesi (2023)” adlı tezinde;

Ali Şir Nevâyî'nin *Garâ'ibü's-Sıgar, Bedâiyü'l-Vasat, Nevâdirü's-Şebâb, Fevâ'idü'l-Kiber, Ferhâd u Şîrîn, Leylî vü Mecnûn, Hayretü'l Ebrâr, Sedd-i İskenderî, Seb'a-yi Seyyâr* adlı eserlerindeki zengin söz varlığının ortaya çıkarılması amaçlamıştır. I. Bölüm'de Çağatay Türkçesi, Ali Şir Nevâyî'nin Çağatay Türkçesindeki yeri, Ali Şir Nevâyî'nin hayatı ve edebi kişiliği, eserleri hakkında bilgi vermiştir. II. Bölümde ise eserlerdeki isimlerin taramasını yapmış, tespit ettiği isimleri çeşitli sözlüklerden faydalanarak ve metindeki bağlamlarını da göz önünde bulundurarak anlamlarıyla vermiştir. Kelimelerin eserlerde geçtiği yerleri göstermek amacıyla madde sonlarında sayfa/varak ve satır numaralarını belirtmiştir. Bunların yanı sıra taranan eserlerde geçen Arapça ve Farsça isim tamlamaları ve ayet, sure ve hadis parçaları taramaya tabi tutularak geçtikleri sayfa/varak ve satır numaralarını belirtmiştir. Taranan eserlerde Türkçe kökenli olmayan diğer kelimelerin ise kökenini belirtmiştir. Varsa aldığı ekleri göstererek her bölüm sonunda kavram alanlarını oluşturan kelimeler hakkında değerlendirmeler yapan Saz, kelimelerin kökeni ve sayıları hakkında da ayrıntılı bilgiler vermiştir.

Sümeýra Alan “Doğu Sahası Tarihi Türk Yazı Dillerinde Nezaket ve Saygı Bildiren Söz Varlığı (2021)” adlı çalışmasında;

Doğu Sahası Tarihi Türk Yazı Dillerinde saygı ve nezaket söz varlığı üzerinde durmuştur. Bu amaç doğrultusunda Orhun, Uygur, Karahanlı, Harezmi ve Çağatay Türkçesi dönemlerinde yazılmış eserleri taramış, konuyla alakalı söz varlığını tespit etmiş, anlam ve kavram alanlarına göre kelimeleri sınıflandırmıştır. Alan, temelde iki bölüme ayrılan çalışmasının ilk bölümünde söz varlığını inceleyerek kelimeleri tematik olarak tasnif etmiş; ikinci bölümünde ise gramatikal hususiyetleri dikkate alarak sınıflandırma yapmıştır. Ardından katmerli saygı, basit/birleşik sıfatla oluşturulan yapılar ve kalıp sözlerle/ifadelerle kurulan saygı ve nezaket ifadelerini de ekleyerek çalışmayı zenginleştirmiştir. Alan, anlam, şekil ve köken bilgisi bakımlarından art zamanlı yöntemle karşılaştırmalı olarak incelemeye çalıştığı kelimelerin kullanıldığı döneme özgü biçimleri ve ifade ettiği anlamları ele almış; incelenen söz varlığıyla alakalı, kelimelerin etimolojik açıklamalarını Türk dilinin etimoloji sözlüklerinden referanslandırmıştır.

1.3.2. Tarihi Kuzeydoğu Türk Dili Eserlerinin Söz Varlığı Üzerine Yapılmış Çalışmalar

1.3.2.1. Harezmi Türkçesi (Ses) Söz Varlığı Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Samet Özen “Nehcü'l-Ferâdis'in Söz Varlığı Açısından İncelenmesi (2022)” adlı tezinde;

Hazırlamış olduğu bu çalışma ile Harezmi döneminin önemli ilim adamı olan Mahmud bin Aliü's-Sarāyü'l-Bulgāriü'l Kerderi'nin *Nehcü'l-Ferâdis* adlı eserini söz varlığı açısından incelemiştir. Çalışma, giriş ve sonuç kısmı hariç üç ana bölümden oluşmaktadır. *Giriş* kısmında, hazırlamış olduğu çalışmanın önemini, yöntemini ve sınırlılıklarını belirttikten sonra çalışmasının I. Bölüm'ünde, söz varlığı, tematik sözlükler, Harezmi Türkçesi ve dönem eserleri hakkında genel bilgiler vererek söz varlığı alanında yapılan çalışmalara değinmiştir. II. Bölüm'de, *Nehcü'l-Ferâdis*'in söz varlığı çözümlemesi ele alınarak kavram alanına göre sözcüklerin sınıflandırmasını yapmıştır. III. Bölüm'de, *Nehcü'l-Ferâdis*'in sözcük bilgisini ele alarak eserin özel adlar, fiiller, sıfatlar, ikilemeler gibi sözcük bilgisi öğelerini tespit etmiştir. *Sonuç* kısmında ise elde ettiği bulguların değerlendirmesini yaparak sayısal verilere yer vermiştir. İncelemesinin en son kısmında çalışmada yararlanılmış olduğu kaynakları vererek çalışma içerisinde geçen kelimelerin dizinini oluşturmuştur.

Serkan Cihan “Mukaddimetü'l-Edeb'den (Yozgat Nüshası) Harezmi Türkçesi Söz Varlığına Katkıları: Yansıma Fiiller (2023)” adlı makalesinde;

Mukaddimetü'l-Edeb'in Yozgat nüshasında bulunup dönemin diğer metinlerinde tespit edilmeyen yansıma kök ve bu köklerden türeyen toplam on iki fiili tespit ederek incelenmiştir. Sadece ‘yansıma’ konusuyla ilgili bu kadar kelimenin bulunmasının, eserin dönem için ne kadar önemli bir söz varlığı içerdiğinin kanıtı olduğunu belirten Cihan, metinle ilgili farklı kelime ve kelime grupları ile ilgili yapılacak karşılaştırmalı çalışmaların, eserin söz varlığının zenginliğini ve önemini ortaya koymada yol gösterici olacağını söylemiştir.

Zeynep Yılmaz “Harezmi Türkçesi ile Yazılmış *Nehcü'l-Ferâdis*, *Kıyasü'l-Enbiyâ* ve *Mukaddimetü'l Edep*'te Fiil Yapımı (2021)” adlı tezinde;

Gerek dönemin dil hususiyetlerini kendisinde barındıran gerekse işlenmiş sözcük hazinesine sahip olan Harezmi Türkçesinin en hacimli eserlerinden *Nehcü'l Ferâdis*, *Kıyasü'l-Enbiyâ* ve *Mukaddimetü'l Edep* incelemiştir. İncelediği eserlerde fiillerin nasıl oluşturulduğunu, fiil yapmak için hangi eklerin nasıl ve ne sıklıkla kullanıldığını tespit etmiştir. Buna ilaveten kelimelerin etimolojilerine yer vermiş ve Ana Türkçeden hareketle sözcüklerin ne tür sesbilimsel, biçimbilimsel ve anlambilimsel değişimlere uğradığını göstermeye çalışmıştır. Harezmi Türkçesi eserlerinden elde ettiği verilerin çokluğundan dolayı çalışmasını sadece isimden fiil yapan ve fiilden fiil yapan ekleri inceleyerek ve ters dizin yöntemini kullanarak sınırlandırmıştır.

1.3.2.2. Kıpçak Türkçesi (Ses) Söz Varlığı Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Abdüssamet Kılınç “Codex Cumanicus’un Türkçe Söz Varlığının Günümüz Tatar, Kazak ve Kırgız Türkçelerindeki Durumu (2019)” adlı tezinde;

Araştırmaya kaynaklık eden eseri incelemiş ve araştırmada kullanılacak sözlüklerin tespitini yapmıştır. Kılınç, tezine ülkemizde bugüne kadar *Codex Cumanicus*’un tıpkıbasımını da verilerek yapılmış en kapsamlı ve güncel çalışma olan Mustafa Argunşah ve Galip Güner’in 2015’te yayımlanmış oldukları *Codex Cumanicus* adlı eseri ana kaynak olarak almıştır. Çalışma, bu kitabın “Dizin I ve Dizin II” kısmında geçen madde başlarını içermektedir. Eserin “Dizin I ve Dizin II” bölümündeki madde başı kelimeler, alfabetik sıra dikkate alınarak birleştirilmek suretiyle, *Codex Cumanicus*’un bütün söz varlığını tek bir sözlükte ele almıştır. Madde başı olarak alınan kelimeleri; Tatar Türkçesi, Kazak Türkçesi ve Kırgız Türkçesi sözlüklerinden tarayarak kelimelerin bugünkü durumunu ortaya koymuştur.

Akartürk Karahan “Memlük-Kıpçak Türkçesi Sözcük Varlığı: Yansıma Fiiller Üzerine Bir İnceleme (2006)” adlı makalesinde;

Memlük- Kıpçak Türkçesi söz varlığı içerisindeki yansıma kökenli fiilleri ele almış ve tarihî-modern dil alanındaki durumları karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Çalışmasında Ârpád Berta’nın *Deverbale Wortbildung im Mittelkiptschakisch-Türkischen* (1996) ve Melek Özyetgin’in *Ebū Ḥayyān Kitābu’l-İdrāk li Lisāni’l-Etrāk Fīl: Tarihî-Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi* (2001) adlı eserinde yer alan metotla, sadece mevcut Memlük-Kıpçak sözlükleri olan, *Kitāb-ı Mecmū’u Tercümān-ı Türkī ve ‘Acemī ve Moğolī, Et-Tuḥfetu’z-Zekiyye fi’l-Luġati’t-Türkiyye, Kitābu Bulġatu’l-Muṣṭaḫ fi’l-Luġati’t-Türk ve’l-Kıfçak, El-ḳavānīnu’l Kullīye li zabtu’l-Luġati’t-Türkiyye, Ed-Durretu’l-Muḏā fi’l Luġati’t-Türkiyye* sözlüklerindeki yansıma fiiller üzerinde duran Karahan, yukarıda bahsedilen sözlüklerdeki yansıma kökenli fiil malzemesinin yapısal ve tematik tasnifleri ile tarihî-filolojik incelemesinin yapılmasını amaçlamıştır.

Beytullah Kocabaş “Codex Cumanicus’un Söz Varlığı ile Günümüzde Kafkasya’da Konuşulan Kıpçak Grubu Türk Lehçelerinin Söz Varlığının Ses ve Anlam Bakımından Karşılaştırılması (2021)” adlı tezinde;

Codex Cumanicus üzerine günümüze kadar birçok çalışma yapıldığını ancak eserde geçen kelimelerin günümüzdeki Kıpçak grubu Türk lehçeleri ile karşılaştırılmasınının tamamıyla yapılmadığından bahsetmiştir. Çalışmasında, *Codex Cumanicus*’ta geçen sözcüklerin günümüzde Kafkasya’da konuşulan Kıpçak Grubu Türk lehçelerinden olan Kumuk Türkçesi, Karaçay-Balkar

Türkçesi ve Nogay Türkçesinde yer alan kelimeler ile karşılaştırılmasını yapmıştır. Çalışmasında, günümüzde Kafkasya’da konuşulan Kıpçak Grubu Türk lehçelerinin *Codex Cumanicus*’taki kelimelerle; herhangi bir ses ve anlam farklılaşması görülmeyen kelimeler, sadece ses farklılaşması görülen kelimeler, sadece anlam farklılaşması görülen kelimeler, ses ve anlam farklılaşması görülen kelimeler, tamamen farklı olan kelimeler, aynı kökten türeyen kelimeler ve doğrudan karşılığı olmayan kelimeler başlıkları altında karşılaştırmasını yapmıştır.

Kulixila Zhamalihan “Kıpçakçanın Söz Varlığı (2016)” adlı tezinde;

Kıpçak Türkçesine ait olan eserlerin söz varlığını oluşturmuştur. *Giriş* bölümünde önce Kıpçak Türklerinin genel siyasî ve kültürel tarihine ve Memlûk-Kıpçak sahasının etnik durumuna değinmiştir. Zhamalihan, Kıpçakça eserleri hakkında genel bilgi ve çalışma yöntemini tanımlamıştır. II. Bölüm’de ise sözlük yer almıştır. Çalışmasının son kısmında ise kaynakçaya yer vermiştir.

Kutluay Erk “Codex Cumanicus Temelinde Kıpçak Türkçesinin Tarihî-Karşılaştırmalı Söz Varlığı (2015)” adlı tezinde;

Venedik Saint Marcus Kütüphanesi’nden *Codex Cumanicus*’un renkli kopyasını temin etmiş; bu kopyaya dayanarak transkripsiyon ve transliterasyon yapmıştır. Elde ettiği metinden dizin oluşturmuş ve kelimeleri Eski Türkçe döneminden başlayarak, tarihî ve çağdaş Kıpçak lehçeleri boyunca karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Ayrıca kelimelerin dil tarihi içindeki gelişim istatistiğini çıkarmış ve imla tahlilini yapmıştır.

Madina Moldasheva “Codex Cumanicus ile Çağdaş Kazak Türkçesinin Ortak Söz Varlığının Karşılaştırmalı Sesçil İncelemesi (2016)” adlı tezinde;

Codex Cumanicus’un her iki bölümünde bulunan söz varlığı, Kıpçak grubunda yer alan Kazak Türkçesinin söz varlığıyla sesçil bakımdan karşılaştırılmıştır. *Giriş* bölümünde ana hatlarıyla Kıpçaklar ve Kazaklar, onların tarihi, dili ve eserleri ile ilgili bilgiler yer almıştır. Yazar, Kıpçakların en önemli eserlerinden biri olan *Codex Cumanicus* hakkında da bilgi vererek ses olaylarıyla ilgili terimlerin açıklamasını da vermiştir. *Codex Cumanicus* ile Kazak Türkçesi Söz Varlığında ortak olan sözlerdeki ses değişimleri, ses tellerinin titreşimi, ses birimlerin boğumlanma bölgesi, kapantılık durumu, havanın çıkış yolu, dilin titreşimi vb. bakımlardan gerçekleşen ses olayları esas alınarak değerlendirme yapılmıştır. Sözleri kökenleri bakımından da kategorize edip Türkçe kökenli ya da kopyalanmış sözler olma durumlarına göre kendi içlerinde sınıflandırmıştır. *Sonuç* bölümünde, bu çalışmada incelediği bölümlerin değerlendirilmesini vermiştir.

Mustafa Öner “Bugünkü Kıpçak Türkçesi Ortak Söz Varlığı Denemesi (2008)” adlı makalesinde;

Gülistan Tercümesi’ni Altın Ordu imparatorluk dilinin bir örneği olarak temel almıştır. İstanbul Üniversitesi öğretim üyesi Ali Fehmi Karamanlıoğlu’nun ilk kez 1967-68 yıllarında hazırladığı ve 1978’de basılan çalışmasındaki gramer dizini çalışmanın esas malzemesini oluşturmuştur. Bu dizinde var olan 389 adet fiil, Karamanlıoğlu tarafından *Gülistan Tercümesi*’ne dayanan sözlük içinde Türkiye Türkçesi karşılıkları ile birlikte yayımlanmıştır. Karamanlıoğlu’nun oluşturduğu dizinde daha fazla fiil olmakla birlikte, Öner de metinde *besle-bisle-*; *kayğur- kayur-*; *keydir- keydür-*; *kel- kil-*; *kes- kis-*; *kutul- kırtul-*; *öldür- öltür-*; *sağın- sakın-* gibi ikili şekilleri aynı maddede birleştirmiştir. Çalışmasında Seyfi Sarayı’nın *Gülistan Tercümesi*’nde geçen 389 adet fiili Türkiye Türkçesi ve Rusça karşılıklarıyla sıralandıktan sonra, Rusça-Tatarca, Rusça-Başkurtça ve Rusça-Karaçay-Balkarca sözlükler kullanılarak 3 çağdaş Türk yazı dilindeki biçimlere ulaşmıştır.

Osman Avcı “Et-Tuhfetü’z-Zekiyye fi’l-Lügâti’t-Türkiyye’deki Söz Varlığının Kazak ve Kırgız Lehçelerindeki Durumu (2020)” adlı tezinde;

Eserin Beyazıt Kütüphanesi’nde 3092 numarada kayıtlı olan orijinal nüshasını ve Besim Atalay’ın bu nüshanın çevirisi olan *Et-Tuhfetü’z-Zekiyye fi’l-Lügâti’t-Türkiyye* adlı eserini söz varlığı açısından ele alıp Çağdaş Kıpçak lehçelerinden Kazak Türkçesi ve Kırgız Türkçesi ile karşılaştırarak anlam olayları bakımından incelemiştir. Üç bölümden oluşan çalışmasının *Giriş* bölümünde tezin amacı, kapsamı ve kullanılan malzemesi, yöntemi; I. Bölüm’de Memlûk-Kıpçak sahasında yazılmış eserler ile çalışmanın temelini oluşturan *Et-Tuhfetü’z-Zekiyye fi’l-Lügâti’t-Türkiyye* ve karşılaştırmada esas alınan Kazak Türkçesi ile Kırgız Türkçesi hakkında kısaca bilgi vermiştir. Tezin kendisini oluşturan II. Bölüm’ün ilk kısmında *Et-Tuhfetü’z-Zekiyye fi’l-Lügâti’t-Türkiyye*’deki söz varlığının Kazak Türkçesi ve Kırgız Türkçesindeki durumunu, ikinci kısmında ise Kazak Türkçesi ve Kırgız Türkçesinde tespit edilen sözcüklerdeki anlam olaylarına yer vermiştir.

Özüm Subaşı “Codex Cumanicus ile Kırgız Türkçesinin Söz Varlığı Bakımından Karşılaştırılması (2012)” adlı tezinde;

Kıpçak Türkçesi dil yadigârlarından olan *Codex Cumanicus*’u Kırgız Türkçesinin söz varlığı bakımından incelemiştir. İncelemeleri sonucunda *Codex Cumanicus* ile Kırgız Türkçesi arasında fonetik değişiklikler haricinde 1330 kelimenin ortak söz varlığı içinde olduğunu tespit ederek; Kırgız Türkçesi’nin zaman ve mekân değişiklikleri göz önünde bulundurarak kelimeleri koruduğunu belirlemiştir. Tespitini yaptığı ortak kelimelerin 919 tanesi isim; 411 tanesi ise fiildir. 947 kelimenin ise Kırgız Türkçesi’nde

hiç yaşamadığını, Kırgız Türkçesi söz varlığı içinde bulunmadığını belirten Subaşı, ayrıca sözcükleri anlam değişimleri yönünden de inceleyerek; anlam daralması, anlam genişlemesi, başka anlama geçiş, anlam iyileşmesi ve anlam kötüleşmesi olarak sözcükler gruplandırılarak anlam değişmelerini de tespit etmiştir. Çalışması neticesinde genel olarak isimlerin fiillere oranla daha çok anlam değişmesine uğradığını ortaya koymuştur.

1.3.3.3. Çağatay Türkçesi (Ses) Söz Varlığı Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Aynur Turgut “Çağatay Türkçesinde Fiil (2010)” adlı tezinde;

Çağatay dönemine ait 18 eseri tespit ederek başlamıştır. Kapsamlı olarak hazırladığı bu çalışmada, incelemiş olduğu eserlerden ikisinin Çağatay dönemine ait sözlüklerden oluşması dönemin fiil söz varlığının tespitine yardımcı olmuştur. Ardından bu eserleri fişleme işlemine geçmiş ve yapılan taramalarda 12 bine yakın fiş elde etmiştir. Bu da dönemin fiil söz varlığı açısından ne derece zengin olduğunu göstermiştir. Daha sonra da fişlerin tasnifi yapılarak fiiller altı başlık altında değerlendirmeye alınmıştır.

Ergün Koca “Muhakemetü'l Lügateyn'deki Yansıma Sözcükler Üzerine (2011)” adlı makalesinde;

Yüzlerce örneği bulunan yansıma sözcüklerin, Çağatayca döneminin ve hatta tüm Türk Dillerinin, tarihi ve filolojik bakımından son derece önemli bir yadigarı olan *Muhakemetü'l-Lügateyn* adlı eserde azımsanmayacak derecede yansıma sözcük örneğinin Nevâî tarafından Farsça-Türkçe kıyasında kullanıldığı tespitini yaparak belirlediği yansıma kökenli sözcükleri görev ve anlamlarına göre sınıflandırmaya tabii tutmuştur. Çalışma neticesinde en eski sözcük türlerinden biri olan yansımalar tarihi kaynaklarda da tüm görev ve anlam özellikleriyle yerini almıştır.

Kaan Kahraman “Bâbü'r Dîvânı'nda Terimler ve Kavramsal Söz Varlığı (2023)” adlı tezinde;

Kavramsal söz varlığını ve terimleri tararken kaynak eser olarak Bilal Yücel'in *Bâbü'r Dîvânı* adlı doktora tezi çalışmasından yararlanmıştır. Kavramsal söz varlığını ve terimleri kökenleri bakımından incelemiştir. Belirlenen kavram alanları ile ilgili özel olarak hazırlanmış terim sözlüklerinden de çalışma boyunca yararlanmıştır. Arapça ve Farsça terimlerin dışındaki Türkçe terimlerin, etimolojik açıklamalarını yapmıştır. Türkçe terimlerin, etimolojik açıklamaları yapılırken tarihi ve çağdaş lehçelerdeki şekillerine de yer vermiştir. Çalışmanın *Giriş* bölümünde; Çağatay Türkçesi, dilin söz varlığı, terimler ve Bâbü'r Şah hakkında bilgiler vermiştir. İnceleme bölümünde, eserdeki terimler ve kavramsal söz varlığını ele almıştır. *Sonuç*

bölümünde, grafikler ve sayısal veriler üzerinden eserdeki kavramsal söz varlığı ve terimler yüzdesel olarak ne kadarının hangi dile ait olduğunu belirlemiş, bu dağılım üzerinden dönemle ilgili saptamalarda bulunmuştur.

Yukarıda belirttiğimiz çalışmalara ek olarak tezimizle bağlantılı olduğunu düşündüğümüz şu çalışmalardan da yararlanılabilir:

Ahsen Esatoğlu “Ahkâm-ı ‘Akâ’id’in Söz Varlığı (2011)”; **Akartürk Karahan** “İlk Türk Lehçeleri Sözlüğü: Dîvânu Lugâti’t-Türk’te Lehçelerin Söz Varlığına Bir Bakış (2009)”; **Ali Cin ve Yaşar Tokay** “Bengü Taşların Söz Varlığı ile Türkiye Türkçesi Ağızlarının Söz Varlığının Karşılaştırılması (2012)”; **Ayşe Nur Akgün** “Karahanlı Türkçesinde Addan Eylem Yapım Eklerinin Eş Dizimliliği (2023)”; **Emek Üşenmez** “Karahanlı Eserlerindeki Söz Varlığı Hakkında (2008)”; **Ezgi Demirel** “Orta Türkçe Sözlüklerindeki Söz Varlığının Eş Değerlikler Bakımından Art Süremli ve Eş Süremli Karşılaştırması (İsimler) (2016)”; **Duygu Temel** “Memlûk-Kıpçak Türkçesindeki Sağlık ile İlgili Söz Varlığı ve Kazakçadaki Durumu Üzerine Bir İnceleme (2020)”; **Gülşen Akgün** “Eski Türkçede Yansımalı Sözcükler (2023);” **Hatice Şirin User** “Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi (2009)”; **İsmail Sökmen** “Satırlı Türkçe Kuran Tercümelelerinin Karşılaştırmalı Söz Varlığı (2016)”; **Kübra Dilaver Yıldırım** “Memlûk-Kıpçak Türkçesi Söz Varlığı İncelemesi: Mutfak ve Yemek Kültürüne Ait İsimler (2020)”; **Nalan Şenata** “Divânü Lugâti’t-Türk’te Tematik Söz Varlığı ve Çok Anlamlılık (2020)”; **Serpil Soydan** “Çağatay Türkçesinde Anlam ve Fonksiyon Açısından Fiilde Çatı (2016)”. **Yasemin Taş** “Kıpçak Türkçesinde Askerlikle İlgili Söz Varlığı (2017)”.

İKİNCİ BÖLÜM

TEMATİK SES SÖZ VARLIĞI İNCELEMESİ (İSİMLER)

2.1. SES ANLAMI TAŞIYAN SÖZCÜKLER

āvāz (Far.) ‘avaz, ses, seda’ Steingass, PED 117; Tietze, I/228

Har. *āvāz* ‘avaz, ses, seda’ NF 7/6, 9/6, 27/9 vd.; *āvāz ay-* ‘ses çıkarmak, bağışmak’ HŞ 1501; *āvāz çıkar-* ‘ses çıkarmak, bağışmak’ HŞ 465; *āvāz kıl-* ‘ses çıkarmak, bağışmak’ NF 31/8, 107/6, 130/13 vd.; HŞ 257; *āvāz kültür-* ‘seslenmek, ses çıkarmak’ HŞ 249; *āvāz köter-* ‘seslenmek, ses çıkarmak’ HŞ 2083; *āvāz sal-* ‘ses çıkarmak, bağışmak’ HŞ 722; *āvāz tart-* ‘ses çıkarmak, bağışmak’ HŞ 3861; *āvāze* ‘ses, avaz’ HŞ 1417; *āvāze kıl-* ‘ses çıkarmak, bağışmak’ HŞ 5

Kıp. *āvāz* ‘avaz, ses, seda’⁵ CCI 36a/5; CCII 69a/21; DM 13b/14, İMS 149b/3; KGT 10/3, 195/11, 246/4 vd.; KK 69a/11; MG 93a/3; *āvāz* ‘ses, gürültü’ KF 81a/5, 148a/3, 161a/2 vd.; *hoş āvāz* ‘güzel sesli’ ÇGT 88/6, 127/3, 141/1; KGT 195/11, 220/12, 221/7 vd.

Çağ. *āvāz* ‘avaz, ses, seda, nara’ BV 220/1, 498/6; ÇFK 19b/21, 25b/8; FK 167/9; GN 437, 977; HAK 70, 107, 442 vd.; ŞHD 88a/3, 92a/3, 188a/2 vd.; YED 280/2; *āvāze* ‘yüksek ses, çığlık’ MK 18b/1; ŞHD 36b/6; ŞT 73a/8, 91b/14; *awaza/avaze* OSTN I/69; Vâmb. 215; BV 191/4, 527/3; FK 457/4; GN 86, 254; YED 310/6; *bülend āvāze* ‘haykırma, yüksek ses, gür ses’ Bdg. I/107; FK 520/1; GN 412; *awaz* ‘ses, avaz, yankı’ OSTN I/68; *bed-āvāz* ‘fena sesli’ MK 21a/1

Tanıklar

1) *ol tüşlerniṅ yoruḳı tēg açuḳ rāst kelür erdi, hēç haṭā kılmaz erdi. Bir kün Peyḡāambar ‘as Ḥadīcaḳa aytur razhā: Yā Ḥadīca, kökdin āvāz eşittim, iṅren ḳorḳtum tēdi erse, Ḥadīca razhā aydı: Yā Muḥammed, hēç ḳorḳmaḡıl!* (NF 7/5-7)

2) *Peyḡāambar ‘as namāz kıılır erdi. Üküş namāz ḳalmışdın soṅ āvāz ḳıldı taḳı aydı: Ey yārānlarım ḳayu bir kimerse bolḡay kim ornundın turgay taḳı ol ḳāfirlarḡa barḡay taḳı anlardın maṅa ḡabar keltürgey?* (NF 31/7-9)

3) *... ölülerden kilür mi herḡiz āvāz / ilk yaz künlerinde bir kün bustān içinde / güller arasında bir niçe zarīf ‘ālimler / bilen oturup inşā ‘ilminden bahş kıılıp / ebyāt-ı ḡarīb ve eş ‘ār-ı ‘acīb okudum.* (KGT 10/3-7)

5 Toparlı, kelimenin *Baytarü'l Vazıh* adlı eserde geçtiğini belirtmiştir. Ancak kelimeye eser dizininde tesadüf edilmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Toparlı, 2007: 16.

4) *mun-tig işitilür āvāzı timişler aning ol ingildüsi iyelerining.* (MG 93a/2-3)
 5) *bahār andağ ki bülbül gül 'izār-ı tāze ister-min / kim ol gül-bang ile özni bülend-āvāze ister-min.* (FK 520/1)

6) *dāvūd yanlıg bu köñlüm tāze kılğıl / zebūrumnu beđük āvāze kılğıl.* (HŞ 5)
āvāzlıg (Far. + Tür.) ‘sesli sedalı’

Har. *āvāzlıg* ‘sesli sedalı’ NF 310/8

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *hātırım andağ tiler kim bu kün şahrāka çıksak tağı bir bāğiça içinde oturup teferrüic ve tenezzüh kılsak, tedi erse, derhāl āmādalık kıldılar tağı çıktılar tağı bir bāğiçada olturdılar tağı türlüg ta‘āmlar mēveler birle tena‘um kıldılar. Andın song halīfa aydı Süleymān ibni Abā Ca‘ferke: Seniğ bir cāriyang bar erdi hoş āvāzlıg, ol cāriyanı keltürgil, tedi erse, Süleymān buyurdi, ol cāriyanı keltürdiler.* (NF 310/6-9)

bang (Far.) ‘ses, sedâ’ Steingass, PED 152

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *bang* ‘ses, sedâ’ ŞHD 88a/5; YED 53/1

Tanıklar

1) *bang-i rūh-efzā durur āheng-i şehnāz eylemek.* (ŞHD 88a/5)

2) *şehir çemende kulağıma bāng-i ‘ūd yiter.* (YED 53/1)

car ve cer ‘sada, nida, avaz’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *car ve cer* ‘sada, nida, avaz’ ŞSL 139

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çağlama ‘avaz, ses, seda’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çağlama* ‘avaz, ses, seda’ ŞSL 147

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çalaw ‘aheng, ses, nağme’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çalaw* ‘aheng, ses, nağme’⁶ OSTN III/1878

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çav ‘ses’ Clauson, ED 393; Gülensoy, KBS 224⁷

Har. *çav* ‘ses’ İML 79

Kıp. *çav* ‘feryat, seda, ses’ Kİ 47; *çov* ‘gürültü’ CCII 57b/27b; *çağ* ‘ses, seda’ B_{VAZ} 39/2; *çaķ* ‘ses, seda’ B_{VAZ} 65/3

Çağ. *çav* ‘feryat, seda, ses’ OSTN II/1934; Bdg. I/465; ŞSL 149; *çav* ‘ses, ün, şöhret’ LD 152, 403, 904

Tanıklar

1) *içi <ne> tar bolğay ve ne giñg bolğay orta çağlı.* (B_{VAZ} 39/2)

2) *orta çağlı olğay ne uzun ve ne katı kıska.* (B_{VAZ} 65/3)

3) *tutkay cihänni lutfi sözi hüsnü çavı tig / ger iltifat kılsa bu bî-çäre sözige.* (LD 152)

4) *boz atlıg ol şanem ki cihänniñ şafāsıdır / ‘aşıķ kişiniñ atlık u çavlık belāsıdır.* (LD 403)

5) *seniñ ‘ışkıñ küçindin lutfi sözi / cemāhñ çavı yanglıķ tuttu āfāk.* (LD 904)

dāvudī (Ar.) ‘Hz. Davud’un sesini andıran kalın ses’ Steingass, PED 502; Tietze, I/569

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *dāvudī* ‘Hz. Davud’un sesini andıran kalın ses’ FK 67/2, 261/2; *dāvudī* ‘Hz. Davud’un sesi gibi gür ve tok ses ya da sesi olan’ ÇGT 126/12, 126/13, 153/1 vd.

Tanıklar

1) *niçe kim nağme çikip Dāvudī / demde andaķ ki Mesīhā muṭrib.* (FK 67/2)

6 Anlam LÇ’den hareketle tarafımızdan verilmiştir.

7 bk. *çavlan*.

2) *iy muğannī hecr za ‘fidın hazīn-min iyle kim / lahn-ı dāvudī bile kilmes Mesīh-enfāsı hoş.* (FK 261/2)

3) *törtinç hoş-āvāzī kim dāvudī nağmesi birle kuşnu tayerāndın ve suni ceryāndın men ‘ kılsa.* (ÇGT 126/12-13)

4) *sunı ceryāndın men ‘ kılsa. bes ol dāvudī nağmeliğniñ veddi barça köñülde rāsih bolur.* (ÇGT 126/13-127/1)

5) *āhirü’l-emr hudāy-nıñ luftı vü ‘ināyeti taķı kerem ü hidāyeti birle müddetidin soñ yana keldi. ammā ol yūsufı cemāldın kemāl qalmadı ve ol dāvudī elhān.* (ÇGT 152/12-153/1)

elhān (Ar.) ‘sesler’ Steingass, PED 93

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. elhān ‘sesler’ KGT 220/13

Çağ. elhān ‘ezgiler, nağmeler, musikiler, şarkılar’ BV 533/9; ÇFK 26a/9; ÇGT 79/12, 153/1; GN 131, 795, 1115 vd; MSD 325

Tanıklar

1) *eyle sağıngay sen kim gurāb nağmesi anıñ elhānı perde.* (KGT 220/13)

2) *ger Nevāyī bülbüli irdi hoş elhān kör ki hecr / nevhā rengi körgüzür her dem anıñ elhānıda.* (BV 533/9)

3) ... *kişi kim kurānı dürüst ve yaħşı o kurañga imāmıķ buyurğaylar ve resül şallā’llāhu ‘aleyhi ve sellem aydılar kim Qurānı ‘Arabnıñ elhān ve āvāzları birle okunğızlar...* (ÇFK 26a/8-10)

4) *gülleri açılıp rüh bülbüli elhānka kēlip bu āyet ma’nīsıde kim ve neħnu akrabu.* (ÇGT 79/12)

5) *āhirü’l-emr hudāy-nıñ luftı vü ‘ināyeti taķı kerem ü hidāyeti birle müddetidin soñ yana keldi. ammā ol yūsufı cemāldın kemāl qalmadı ve ol dāvudī elhān.* (ÇGT 152/12-153/1)

eşvāt (Ar.) ‘sesler sedâlar’

Har. eşvāt ‘sesler sedâlar’ MM 377/2

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *bu eşvāt bile sözlemek ħod muħāl.* (MM 377/2)

ħalk ‘boğaz, hançere (güzel) ses’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. ħalk ‘boğaz, hançere (güzel) ses’ KGT 39/12, 234/5, 235/11 vd.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) ... *melekü'l-mevt halkıngnı ilge hikā et bir zālim hākim bir ālim irge sordı kim 'ibādetlerde fāzil-reki kıyası turur.* (KGT 39/12-40/1)

2) *ol sebebeden kim halkı bar idi tayyibü'l-edā ve halkı ke'l-bedr.* (KGT 234/5)

3) *müddetden songra kildi halk-ı dāvūdī ziyāna kitip.* (KGT 235/11)

izgi 'tatlı ses'

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *izgi* 'tatlı ses' OSTN I/1543; Bdg. I/36

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

nağme (Far.) 'nağme, ses' Steingass, PED 1413

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *nağme* 'nağme, ses' KGT 6/6, 195/11, 220/13 vd.; *nağme kıl-* 'şarkı söylemek' KGT 122/5

Çağ. *nağme* 'nağme, ahenk, ses, melodi, ezgi, güzel ses' BV 18/8, 220/4, 378/7 vd.; GN 101, 491; MK 7a/12, 21b/1, 21b/7 vd.; MÜN M794b/15; ŞHD 48b/7, 160a/12, 182a/5; YED 69/1, 112/9, 163/3 vd.; *nağme* 'ezgi, ahekli ses' ÇGT 87/10, 88/6, 126/12 vd.; *nağme kıl-* 'şarkı söylemek' MK 21b/1

Tanıklar

1) ... *nağme kılsa kılmasa ilnür köngül ol muğannī köp bilür.* (KGT 122/5-6)

2) *maşrıķ ünidin ārzūlar mağrib / nağme-sin kim eşitse bir nevbet.* (ÇGT 87/10)

3) *ger kıyaş zengīn felek refārlıg rahşıngā as / kim tüzer ol zeng nevhing nağmesin efgān ara.* (BV 18/8)

4) *muğannīler iştigāli senāsi üçün sürūd tüzmek muşannıfler maķālī du'āsı āhengide nağme körgüzmek.* (MK 7a/11-12)

5) *köydürür 'ālemni āhıdın Şibān / çün Şibānī nağme-i 'Aṭṭār iter.* (ŞHD 48b/6-7)

nevā (Far.) 'ses, ahenk, nağme, ezgi, inilti, haykırış, sedā, nağme' Steingass, PED 1428

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *nevā* ‘ses, ahenk, nağme, ezgi, inilti, haykırış’ GN 101,131, 408 vd.; MSD 198, 325, 803 vd.; TEH T716a/21; MÜN M785a/10; ŞHD 116a/12, 166a/8, 182a/3 vd.; MK 22a/6, 46a/8; YED 3/5, 15/7, 53/4 vd.; BV 1/1, 220/1, 360/7 vd.; FK 2/3, 44/9, 80/9 vd.; ÇGT 127/10; HBD 1/7, 3/7, 50/7vd.; LM 216, 1003, 2392 vd.; *hōş nevā* ‘güzel sesli’ YED 340/7; FK 237/9; *pür nevā* ‘sesli, nağmeli, ahenkli’ GN 194; LD 390, 1116, 2208; MK 22a/6, 46a/8; *nevā zīr* ‘ince ses’ BV 721/1

Tanıklar

1) *gülde yüzüñ leṭāfetidin rengi körmese / bülbülga ni idi bu fiğān birle bu nevā.* (FK 2/3)

2) *yarağsız işke aña yolçılığ kılur eyyām / kayu hamāme kim özge nevāsını tapmas.* (ÇGT 127/10)

3) *luṭf itip ‘uşşāk ara yā Rab nevā kılğın naşīb / tā Hüseynī’ ning maḳāmı bolsa bu dār-ı fenā.* (HBD 1/7)

4) *zühre yolıda tüzüp nevā zīr / muṭribler dēk bolup miyān-gīr.* (LM 216)

5) *mey-hānede kim ki meydin ibā kılğay, ney üni bir dil-keş nevā bile anı rüsvā kılğay. Eger kişi mey hevāsın başıdın çıkarur, gıcek med nālesi bile yalbarur.* (MK 22a/5-7)

özek ‘ses, gürültü, denizin sesi’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *özek* ‘ses, gürültü, denizin sesi’ OSTN I/1300⁸; ŞSL 32

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şadā (Far.) ‘seda, ses’ Steingass, PED 783

Har. *şadā* ‘seda, ses’ KE 103v/18

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şadā* ‘sadā, ses, ahenk’ LM 275, 536, 3245 vd.; MSD 327, 355; MÜN M782b/20, M785a/18; TEH T716a/25; TMA A719a/17; YED 154/3, 158/3, 293/4 vd.

Tanıklar

1) *élgiñge aldı yana bir élgi bir[le] sağunu kaḳtı, sağı şadā kıldı, Yūsuf aydı: ey yigitler, sizlerning arañız[da] bir yigit bar...* (KE 103v/17-19)

2) *bes evvelgi şadā söz olğay / her şavṭka ibtidā söz olğay.* (LM 275)

3) *her dem ki bolup alar mesāsı / kök tāḳını derz étip şadāsı.* (LM 536)

4) *kiçe köksümni hırāş ittim şadāsı çıkmadı / ni nevā-sāz itke min bu irse mızrābım mining.* (YED 154/3)

5) *ol vaqt kim kuyay nokta-i i 'tidāl-i rebī'ğa tahvīl kılıp irdi, ol bināda taht üstige oturup 'adālet şīt ü şadāsın.* (TMA A719a/17)

şafır (Ar.) 'ince ve güzel ses' Steingass, PED 790

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. şafır 'ince ve güzel ses' GN 227; LM 1101

Tanıklar

1) *kēy müjde-yi cān hāzīn nefiring / rūhumğa gızā bēyik şafiring.* (LM 1101)

2) *çemenler içre kuşlarınğ şafiri / yıgaçlar evci hōş güller serirli.* (GN 227)

şavt (Ar.) 'ses' Steingass, PED 795

Har. şavt 'ses' MM 263/2; NF 212/6

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. şavt 'ses, seda, ün, nağme' BV 340/5, 683/2; FK 305/4, 462/6, 591/8; GN 1198; LD 1065; LM 275, 1216, 1915; MK 20b/11, 21a/9, 23a/8 vd.; MÜN M783b/8, M787b/3; ŞHD 185a/13; TEH T709b/14, T709b/15; YED 112/9, 126/9, 340/7; *kerihü'l şavt* 'sesi kötü olan, çirkin sesli' ÇGT 141/10; *şavtü'l hamir* 'eşeklerin sesi' MK 21a/3

Tanıklar

1) *ıvaz 'ayn hüruc hı işit 'ilmi şavt.* (MM 263/2)

2) *tağı bir kıata aygıl, cümle mālımning yarusını saña bereyin, tedi erse ol, ferişte tağı ekinç kıata hoş āvāz birle, hāzīn şavt birle Hāq te'ālāni yād kıldı tağı aydı: subbūhun quddūsın Rabbu'l-malā'ikat wa'r-Rūhu tedi erse, İbrāhīm peygāmbarning vaqtı hoş boldı, hālī müteğayyir boldı tağı aydı...* (NF 212/5-7)

3) *gerçi Leylī mahmilidin nāle köp çikkey derāy / şavtı mühlik bolmağay Mecnūn-ı muştar köngli dik.* (BV 340/5)

4) *dime köymek şavtı kim uyku yokığa rahm itip / dir zebāne şeklidin tartıban efsāne şem'.* (FK 305/4)

5) *kişini bilmes sēn hikāyet bir kerihü'l-şavt haṭīb kim.* (ÇGT 141/10)

saz (Far.) 'seda, ses'

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. saz 'seda, ses' CCI 25b/4

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tavuş ‘ses’ Gülensoy, KBS 872; Tietze, I/568

Har. *tavuş* ‘ses’ KE 108v/11

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *tavuş* ‘ses, seda’ OSTN III/988; *tavuş* ‘ses, seda, ayak sesi’ DTO 210; ŞSL 105; *tavuş* ‘ses, uğultu, gürültü, şamata’ *tauş* ‘ses, ses çıkaran şey’ Vâmb. 257; GN 315; *tavuş* ‘ayak sesi’ AL_B 175; AL_M 231; FK 188/1, 264/2; *tavuş* ‘yüksek ses’ HAK 432

Tanıklar

1) *Yūsuf çerig tavuşından Zelîhâ ünin işitmedi, Mevlî ta‘âlâ yel[ge] fermânladı kim Zelîhâ ünin Yūsufnıñ kulakına tégürdi erse cılavın tartıp tinglep aydı ...* (KE 108v/11)

2) *tavuşıdın anıñ uyqandı Şâbūr / tapıp ton zülmetide bü'l-‘aceb nūr.* (AL_M 231)

3) *tavuş kim öy taşıdın kilse dir-min bağı taşımdur / işikdin sâye kirgeç sağınur-min kim kıyaşımdur.* (FK 188/1)

4) *yār ikin dip nâ-tüvân köñlümge salur ıztırâb / yâ körüngen sâye yâ öy taşıdın kilgen tavuş.* (FK 264/2)

5) *êliglep êrdi nevrüz öz yoruşın / eşitti nâ-gehân atlar tavuşın.* (GN 315)

tun ‘ses’

Har. *tun* ‘ses’ HKT 300a/9

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *bilür mü sen anlardın birdin, yâ işitür mü sen anlarğa örtüglüg tun?* (HKT 300a/9)

ün ‘ses’ Gülensoy, KBS 991

Har. *ün* ‘ses’ HKT 318a/6, 393b/7; HŞ 3820; İML 176; KE 20v/17, 30r/9, 34v/15 vd.; ME 97/5, 232/1, 233/7; MM 320/2, 119/3; *ün birle katıg esgen* ‘gürültülü ve sert rüzgâr, bora’ HKT 456b/3; *ün çoğı* ‘gürültü, bağırtı, yüksek ses’ KE 26r/15; *ün ketür-* ‘bağırmak, çağırmaq’ KE 29r/7, 70r/4; *ün kılığlı bol-* ‘ses çıkarmak’ HKT 579a/2; *ün kötrüp yalbar-* ‘yüksek sesle yalvarmak’ HKT 262a/8; *ün kötrüp yalwar-* ‘yüksek sesle yalvarmak’ HKT 332a/1; *ün kötürmek* ‘yüksek sesle, alenen söyleme’ HKT 99a/1; *ün tart-* ‘seslenmek, çağırmaq’ KE 68v/3, 83r/13

Kıp. *ün* ‘ses’; BV 171/5, 229/7, 302/5 vd.; CCI 25b/4, 29a/8, CCII 70a/13, 80b/40b; İMS 53a/4; KFT 218b/2; KGT 33/13, 119/3, 128/6 vd.; Kİ 23; KK 69a/12; TAM 23b/2

Çağ. *ün* ‘ün, ses, seda’ OSTN I/1818; Bdg. I/160; DTO 81; ŞSL 41; ÇGT 13/10, 86/9, 90/12 vd.; FK 185/3, 278/4, 346/4 vd.; GN 238, 251, 910 vd.; HAK 157, 355, 432 vd.; HBD 71/1, 152/3, 169/7 vd.; LD 1392, 1468, 2648; LM 953, 1008, 1099 vd.; ŞHD 26a/12, 73a/8, 134a/8 vd.; *ün* ‘ses, bağırma, feryat’ MK 23b/1, 35a/4, 63b/3 vd.

Tanıklar

1) *yönlü kördi anıñ saqınmışını eñgdürdi başını katıg kıkırdı, ün etti ün.* (ME 97/5)

2) *sarāyda taht üze otururda sarāy tünğlükidin eki möşük uruşup hurlaşu tüşdiler. Daqyānūs möşükler ünidin qorqup bī hūş boldı.* (KE 178r/6-8)

3) *alıp barbañ ilinge bārīd hem / hoş ün birle kılıp cānlarını hurrem.* (HŞ 3820)

4) *nāy üni gonca köngüllerge ne yaqşı sūd iter.* (ŞHD 26a/12)

5) *nā-gāh pād-şāh sem ‘ige bī-günāh üni eşitildi erse, anıñ sūzluğ sözidin.* (ÇGT 13/10)

2.1.1. Alçak Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler

hātif (Ar.) ‘gaipten gelen ses’

Har. *hātif* ‘gaipten gelen ses’ KE 14v/9, 247r/1

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *sen kim sen kim Muhammedni yumaqñı men‘ kılır sen yumaq sünnetin Muhammed koyup turur. Yana hātifdin āvāz keldi: yā Alī, ol sözlegen İblīs turur.* (KE 14v/8-10)

2) *başı öz tiziñge qoñup boynın topraqın arıtıp aytur erdi.* ارح ترص رح ای نی را دلا یف *Hātifdin ün bérdi.* (KE 246v/21-247r/1)

örtüglüg tun ‘gizli, alçak ses, fısıltı’

Har. *örtüglüg tun* ‘gizli, alçak ses, fısıltı’ HKT 300a/9

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *anlardın birdin, yā işitir mü sen anlarğa örtüglüg tun?* (HKT 300a/9)

2.1.2. Yüksek Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler

cehren (Ar.) ‘yüksek sesle, açıkça’ Steingass, PED; Tietze, I/424

Har. *cehren* ‘yüksek sesle, açıkça’ MM 111/1

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *cehr* ‘yüksek sesle söyleme’ BV 14/7; HBD 46/5; *cehr* ‘bağırma, yüksek ses’ ŞHD 164b/1

Tanıklar

1) *taķı hufye cehren oķımaķ imām.* (MM 111/1)

2) *yār çün köñlüngdedür atın tutup kılma fiğān / haķ çü āgehdür anuñ zıkr-i haķı hoşraķ ki cehr.* (HBD 46/5)

3) *cehrini gül firķatindin neylesün miskīn Şibān.* (ŞHD 164b/1)

*çığırǵu*⁹ ‘ses, gürültü’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çığırǵu* ‘ses, gürültü’ OSTN III/2110; DTO 306; ŞSL 162

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ķatıǵ ün ‘şiddetli, korkunç ses’

Har. *ķatıǵ ün* ‘şiddetli, korkunç ses’ HKT 3b/7, 330b/4, 540a/1

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *ķılurlar barmaķlarını ķulaķları içinde, ķatıǵ ünlerdin ölüm ķorķunçı üçün. Taķı Tangrı ķapsaǵan turur kāfırlarını.* (HKT 3b/6-8)

2) *taķı tuttı anlarını ķatıǵ ün, haķ birle; ķıldıķ anlarını suw üze ıķǵan çöp köpük.* (HKT 330b/4)

3) *ol vaķtın kim kemşıldiler anıñ içinde, işittiler<r> anga ķatıǵ ün, taķı ol ķaynar.* (HKT 540a/1)

kümbür ‘tantana ve avaz-ı bülend ile çıkan ses’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

9 *çığır-* fiilinin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 105.

Çağ. *kümbür* ‘tantana ve avaz-ı bülemlend ile çıkan ses’ ŞSL 261

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.2. İNSANA ÖZGÜ SES ANLAMI TAŞIYAN SÖZCÜKLER

2.2.1. Kavga - Gürültü - Şamata Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

alburtu ‘karışıklık, gürültü, şamata, yaygara’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *alburtu* ‘karışıklık, gürültü, şamata, yaygara’ OSTN I/435; *alburti* Vámb. 213

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

berbür ‘meyhânedeki gürültü’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *berbür* ‘meyhânedeki gürültü’ ŞHD 58a/8

Tanıklar

1) *kün toğdı vü ‘ayş kılğil meyhâne tola berbür.* (ŞHD 58a/8)

cedel (Ar.) ‘tartışma, kavga, dövüş’ Steingass, PED 357; Tietze, I/423

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *cedel* ‘tartışma, kavga, dövüş’ BV 377/5, 571/7; ŞHD 97a/9

Tanıklar

1) *hecr bîmârîğa kâtil zehr irür hayvân suyu / iy Mesîh asra nefes bu nüktede kılma cedel.* (BV 377/5)

2) *bil ü ağzın hayâlidin egerçi lâl min lîkin / cedel ehli mesellik ötti ‘ömrüm kıl ü kâl içre.* (BV 571/7)

3) *qaysı nâkış bolsa bilgil lâfidur da ‘vâ cedel.* (ŞHD 97a/9)

cencal ‘kavga, gürültü’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *cencal* ‘kavga, gürültü’ ŞSL 141

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

cudī (Ar.) ‘haykırış, çığlık, gürültü’¹⁰

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *cudī* ‘haykırış, çığlık, gürültü’ ÇGT 92/13

Tanıklar

1) *peçe çıkıp anıñ dek cūdī kıldı kim kuşlardın hüş barıp.* (ÇGT 92/13)

çoğı ‘gürültü, bağırıtı, tartışma, münakaşa’

Har. *çoğı* ‘kötü söz, bağırışma’ KE 236r/3, 238v/4; *çoğu* ‘kötü söz, bağırışma, gürültü’ ME 80/7, 232/1;

Kıp. *çoğı* ‘toplanma, gürültü yapma’ İH 13

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *kışaş rast kelsün, tedi. Yığı çoğı şahâbelerdin zâhir boldı.* (KE 236r/2-3)

2) *uş bu dünyâ içre kördüm baş ayak toluğ çoğı / tینگleyü turdum tükel yaş ün sıgıt inçık yığı.* (KE 238v/4)

3) *anıñ bêg yazukluğ içinde teşnî ‘kıldı anğa, açâ tedi anıñ üze uvtanurını çoğladı çoğı igletdi anıñ başını taqtıttı anı, başın ağrıttı.* (ME 80/6-7)

4) *çoğlaştı érenler ol katığ çoğı yâ ol katış karış ün, çoğı.* (ME 232/1)

çov ‘gürültü, patırtı, şamata’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çov* ‘gürültü, patırtı, şamata’ CCII 57b/27b

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çuğ ‘gürültü, patırtı, şamata’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çuğ* ‘gürültü, patırtı, şamata’ CCII 81a/9; *çuğ çuvla-* ‘kükremek, nara atmak’ CCII 81a/9

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

10 ayrıca bk. Steingass, PED 377.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

dağdağa (Ar.) ‘gürültü, patırtı’ Steingass, PED 528; Tietze, I/545

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *dağdağa* ‘gürültü, patırtı’ FK 322/3, 688/34; LM 2448, 3516; TMA A725a/10

Tanıklar

1) *yana hidāyet-i tevfiḳ ol ki birgey Hāḳ / köñülge dağdağa-i ‘azm-i kişver-i taḥkīḳ.* (FK 322/3)

2) *min ki muğ deyri ara irdim şād / ḥāturım dağdağalardın āzād.* (FK 688/34)

3) *bu dağdağadın kenāre iste / her fikr ile bolsa çāre iste.* (LM 2448)

4) *kim dağdağa tapmağay muhācir / ḥ^wāhī güzērī vü ḥ^wāh tācir.* (LM 3516)

5) *tefaḥḥusıdadur kim ol kişini tapıp def kılğay. Bu sözdin Erdeşirning dağdağası köprek bolup hem anıñ oḳ ṭavīlesidin.* (TMA A725a/10)

ğalgalaḳ ‘gulgule, şamata, kavga, gürültü’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ğalgalaḳ* ‘gulgule, şamata, kavga, gürültü’ ŞSL 208; *ğalgale* ‘gürültü, şamata’ ŞSL 208

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ğavğa (Ar.) ‘kavga, dövüş, gürültü, savaş’ Steingass, PED 898

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ğavğa* ‘kavga, dövüş, gürültü, savaş’ BD 270/1; BV 111/4, 168/5, 178/5 vd.; GN 515, 516; HAK 446; HBD 53/3, 139/6, 154/2 vd.; LD 726, 2024, 2158; LM 1294, 1499, 2780 vd.; ŞHD 52b/5, 66a/1, 142a/1 vd.; *ğavğā* ‘kavga’ MSD 272, 706, 755; *şur u ğavğā* ‘karışıklık, kavga’ MSD 272; YED 8/11, 40/6, 62/1 vd.

Tanıklar

1) *cenābingdın Emīr er şemme-i ğüftāre kiltürsem / bu ĩāremdin ötüp tüşkey melā‘ik ehliğa ğavğā.* (YED 8/11)

2) *ğavğāda mey irtikāb kılmaḳ müüşkil.* (BD 270/1)

3) *kuḷaḵ salıng̃ ki ḥarābāt içre ğavġādur / meger ‘azīmet-i mey-ḥāne iyledi ol şūḥ.* (BV 111/4)

4) *min esīr-i ‘ıṣḵ-min ğavġā nidür ‘uṣṣāḵ ara / iy refik-ı pend-gū aytıng̃ ki ğavġā kılmang̃ız.* (HBD 53/3)

5) *ol dūd bolup sipāh-ı sevdā / her dem salıp ol sipāh ğavġā.* (LM 1294)

6) *ve taḳı ol ğavġa kıçkuruḵ ve ḥaykuruḵnıñ keyfiyyeti ol érdi.* (HAK 446)

hengāme (Far.) ‘kavga, gürültü’ Steingass, PED 1515; Tietze, II/295

Har. *hengāme* ‘kavga, gürültü’ HŞ 405

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *hengāme* ‘zaman, gürültü, patırtı, kavga’ BV 309/1, 455/3, 531/2 vd.; FK 153/7, 516/4, 689/27 vd.; LM 595; MK 24a/12, 47a/10, 49a/7 vd.; TMA A733a/27; YED 28/9

Tanıklar

1) *vaşlıdın dem urġan ‘āşıklarnı öldürmiş Emīr / taptı bu Manşūrlar hengāmesidin dār zīb.* (YED 28/9)

2) *kātıl közüng̃ etrafida müjġān çikiptür iyle şaf / kim katil iter hengāmede kılgay hücum il her taraf.* (BV 309/1)

3) *iy Nevāyī tā tirigsin tartıġıñ ildin cefā / savuġaç hengāme-i ‘ıṣḵıñ bu ğavġā tarḵalur.* (FK 153/7)

4) *līk olġusı derd ü sūzı köprek / hengāme-yi dil-fürüzı köprek.* (LM 595)

5) *ġāfilidür bu eşyā bile hengāme tutḵan ve Ḥaḵ te‘ālā ḵazā vü taḵdiri sözün unutḵan.* (MK 24a/12-13)

6) *revan kim bolmasun hengāmemiz serd / şana ‘at birle sözni yüzlemegil.* (HŞ 405)

ḥurūş (Far.) ‘coşma, çağıldı, gürültü, şamata, velvele, telaş’ Steingass, PED 457; Tietze, II/337

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *uruş* ‘kavga, dövüş’ CCII 82a/11

Çağ. *ḥurūş* ‘coşma, çağıldı, gürültü, şamata, velvele, telaş’ FK 49/4, 689/142; GN 867, 1053; MK 51a/4; MÜN M784b/19, M788a/27; ŞHD 74a/2, 74a/7, 148b/3; *ḥurūş* ‘çingar, gümbürtü’ ÇGT 80/6, 92/4, 93/6; *ḥurūş* *ét-* ‘coşmak, çağlamak, gürlmek, bağırıp çağırmaq’ GN 667, 1051

Tanıklar

1) *niçük kim mekteb etfāli ḥurūşı / ġamıdın ḥalḵ ara feryād u yā Rab.* (FK 49/4)

2) *ḵatre’ī kılsa kühen-pīr anı nūş / nev-cevān bolġay itip cūş u ḥurūş.* (FK 689/142)

3) *anıñ zevkide bir na're peydā bolup cūş taķı ħurūş ol meclis.* (ÇGT 80/6)

4) *bir muĥliş semā 'ige mēndin / eşitilmiş meger nefir ü ħurūş.* (ÇGT 92/4)

5) *gül-berg dig ħandān olup bülbül kibi kılğay ħurūş.* (ŞHD 74a/2)

'*alālā* (Ar.) 'gürültü, patırtı, bağırıp çağırma' Steingass, PED 861; Tietze, I/140

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. '*alāla* 'gürültü, patırtı, bağırıp çağırma' BV 32/4, 152/1, 486/1 vd.; MK 35a/5, 58a/1, 59a/8 vd.; '*alāla* 'velvele, tantana, gürültü' FK 642/1, 681/17, 689/300; MK 35a/5, 58a/1, 59a/8 vd.

Tanıklar

1) *ol muğ-beçe guyā ki çıķıptur yana ösrük / yoksa ni üçün deyrde bar ilge 'alālā.* (BV 32/4)

2) *ölmesem bu kiçe renc ü derd-i ğavğāsı nidür / itlerinġniġ hem başım üzre 'alālāsı nidür.* (BV 152/1)

3) *olturur kūyide 'ışķ ehlin 'alālāsı üçün / şāh katl itken kibi itlerni ğavğāsı üçün.* (BV 486/1)

4) *deyr kūyide bu kūn asru 'alālā irdi / çun yitiştim yügürüp turfe temāşā irdi.* (FK 642/1)

5) *ġaftetidin evrādıda 'alalā, niçük ki mestler bezmide dir nā telālā.* (MK 35a/5)

'*arbede* (Ar.) 'kavga, gürültü' Steingass, PED 842; Tietze, I/192

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. '*arbede* 'kavga, gürültü' BV 42/1, 77/7, 125/2 vd.; ÇGT 161/5; FK 55/5, 66/1, 689/91

Tanıklar

1) *veh ki ol muğ beçe her dem ki çiker bāde-i nāb / koźğalur 'arbedesidin bu kūhen deyr ħarāb.* (BV 42/1)

2) *Nevāyī ösrük eger kılsa 'arbede taġ yok / ki şeyn olur işi mecnūnnı ger kılırlar mest.* (BV 77/7)

3) *kiçe vü kündüz ħarābāt içre andaķ mest-min / kim kaçarlar 'arbedemdin şıġne birle muĥtesib.* (FK 55/5)

4) *barur ol mest yana nāz iylep / ħalk ile 'arbede āġāz iylep.* (FK 66/1)

5) *cefā mu örgetti köñüller ēlini almak 'itāb u 'arbede.* (ÇGT 161/5)

kèriş 'kavga, tartışma'

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *kêriş* ‘kavga, tartışma’ CCII 81b/35

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

keşiş (Ar.) ‘gürültü’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *keşiş* ‘gürültü’ LD 1831

Tanıklar

1) *körgeli âşüfte zülfüngni kamerniñ devride / hâtırım kılmaz keşiş kat ‘â ser ü sāmān sarı.* (LD 1831)

kığaş ‘gürültü, şamata’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *kığaş* ‘gürültü, şamata’ ŞSL 248

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kıyāmet (Ar.) ‘kıyamet, gürültü, patırdı’ Steingass, PED 997

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *kıyāmet* ‘kıyamet, gürültü, patırtı’ FK 37/6, 81/3, 190/1 vd.; HBD 35/5, 52/5

Tanıklar

1) *kıyāmet irdi ansız kim yüz açtı iy müsülmānlar / boluñ vākıf ki boldı fıtne-i āhır zamān peydā.* (FK 37/6)

2) *qadiñ cilvesin ulus boldı cānsız / dime anı kāmēt ki ol bar kıyāmet.* (FK 81/3)

3) *hūrī ki miniñ cānıma āfet yitiliptür / tūbī kibi kad birle kıyāmet yitiliptür.* (FK 190/1)

4) *dehr içinde āfeti tüşmiş kıyāmet boldı mu / yā ki çıkқан bezmdin mest ol perī-peyker müdür.* (HBD 35/5)

5) *kāmeting servi bu ‘ālemde kıyāmet bes durur / cilve birle bes yana her laħza salma rüstehiz.* (HBD 52/5)

kozğalan ‘gürültü, şamata’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *kozğalan* ‘gürültü, şamata’ BV 139/5; FK 113/5, 161/1; MK 21b/12, 39a/11, 56b/4; *kuzğalan* ‘şamata’ ŞSL 236

Tanıklar

1) *oynamağ birle salur devrānga rahşı kozğalan / her kaçan kim bezmdin ol şūh ser-hoş atlanur.* (BV 139/5)

2) *zamāne içredür āşüb u kozğalan gūyā / ki çıktı ser-hoş u tünd atlanıp yana ol şūh.* (FK 113/5)

3) *birev gamı yana köñlümge kozğalan saladur / birev dimey ki bu āşübnu fülān saladur.* (FK 161/1)

4) ... *könül mülküge könül mülkige ni kozğalanlar ki salgay. Sülük ehliğa.* (MK 21b/12)

5) *kozğalan tüşti ve uyatdın rūhı bedendin müfārekat.* (MK 39a/11)

kürüldü ‘gürültü, şamata, patırtı’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *kürüldü* ‘gürültü, şamata, patırtı’ ŞSL 258

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

neng (Far.) ‘gürültü’ Steingass, PED 1428

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *neng* ‘gürültü’ TMA A732a/26, A732b/21, A733a/2

Tanıklar

1) *çü gazab iyledi Şehr-irād Melik / anıñ nengidin boldı berbāzlık.* (TMA A732a/26)

2) *velī kiltürüp milk hāliğa neng.* (TMA A732b/21)

3) *tāc başığa koyup ileyige turdılar, ol perīşān söz ayta başladı kim mañğa bu taht u tācdın neng ü ‘ārdur. Kördiler.* (TMA A733a/2)

şağab (Ar.) ‘kavga, gürültü’ Steingass, PED 747

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şağab* ‘kavga, gürültü’ MK 57a/13

Tanıklar

1) ... *kim dirler fülân fülânğa 'āşık boluptur ve bu her nev' kişi her nev' kişiğe bolsun, şağab u iztırāblarığa gayrı lezzet cismānī ve şehvet nefsanī imes.* (MK 57a/12-57b/1)

şamata (Ar.) 'gürültü ve harıltılı kavga'

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şamata* 'gürültü ve harıltılı kavga' ŞSL 203

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şavhum 'velvele, gürültü'

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şavhum* 'velvele, gürültü' ŞSL 202

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şawkun 'ses, patırtı, gürültü'

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şawkun* 'ses, patırtı, gürültü' OSTN IV/929; *şaukun* Vamb. 303

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şer 'kavga, gürültü'

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şer* 'kavga, gürültü' LD 295

Tanıklar

1) *rahımı peydā boldı mu bolğay anıng taş könglide / zülfi öksütti mü irkin munça şür u şerni hıç.* (LD 295)

şoğun 'gürültü, curcuna, toplu halde yapılan gürültü'

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şoğun* ‘gürültü, curcuna, toplu halde yapılan gürültü’ OSTN IV/1024; *şoğun* ‘kargaşalık, patırtı’ DTO 378; *şukun* ‘ses, şamata, gürültü’ ŞSL 204

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şūr (Far.) ‘kavga, gürültü’ Steingass, PED 765

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şūr* ‘kavga, gürültü, şamata’ BD 101/4, 251/1, 504; BV 581/11; FK 145/3, 533/1, 540/3 vd.; LD 2043; LM 555, 1061, 1116 vd.; MK 95a/5; YED 41/2, 50/5, 86/2

Tanıklar

1) *lebiñ hayālide şūr-ābe tōksem andın irür / ki bir çüçüg birür ol yirde kim su bolğay şūr.* (FK 145/3)

2) *yārdın ayru mey içmek kın durur belkim ağu / h`āh ağızda telh su h`āhi burunda şūr su.* (FK 533/1)

3) *derrende sibā‘ kim salıp şūr / bu deştde her taraf uşak mūr.* (LM 555)

4) *zeber-destler başıda mülk hevāsı şūri andın ve zīr-destler...* (MK 95a/5)

5) *köygen yürekni şūrını eşkim füzün iter / andağ ki tuz suyu bile bolğay kebāb telh.* (YED 41/2)

tarākī (Ar.) ‘gürültü’¹¹

Har. *tarākī kop-* ‘gürültü çıkmak, gürültü yükselmek’ HŞ 4648

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *kopup anşızda kökdin bir tarākī / sarāyındın yıkıldı bir tākı.* (HŞ 4648)

tasırtı ‘gürültü, patırtı’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *tasırtı* ‘gürültü, patırtı’ OSTN III/918; *tasırtı* Vāmb. 255

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

vegā (Ar.) ‘gürültü, patırtı, kavga’ Steingass, PED 1474

11 Ayrıca bk. Steingass, PED 291

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *veğā* ‘gürültü, patırtı, kavga’ MSD 252

Tanıklar

1) *uruş, sançış, veğā, heycā küni bolsa, kaçar sendin / niçe kim bolsa Gīv ü Rüstem ü Güderz ü Zāl ü Zer.* (MSD 252)

velvele (Ar.) ‘gürültü, yaygara’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *velvele* ‘gürültü, yaygara’ LD 136, 2671

Tanıklar

1) *ay yüziüñg allıda hacil hüsn ili rüm u çīn ara / velvele saldı közlering kâfiri ehl-i dīn ara.* (LD 136)

2) *uyhu uçtı tüşti cānga velvele / kiçe hūblar sarı ugrın köz sala.* (LD 2671)

yonğak ‘kavga, gürültü, patırtı’

Har. *yonğak* ‘kavga, gürültü, patırtı’ İML 103

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.2.2. Ağlama - İnleme - Feryat Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

batıq ‘inim inim inleme, feryat çığlığı’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *batıq* ‘inim inim inleme, feryat çığlığı’ OSTN IV/1514; Bdg. I/218

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

bükā (Ar.) ‘ağlama’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *bükā* ‘ağlama’ TEH T713b/22

Tanıklar

1) ve *Yahyā ‘aleyhi’s-selāmiṅ ṭā‘ati bi-ğāyet ve yığlamağı bī-nihāyet irdi. Ve dirler ki ḡāyet-i bükādın iki közide iki nāv-dān dik çukur haṭ peydā bolup irdi ve buğurda Meryem.* (TEH T713b/21-22)

dād (Far.) ‘feryat’ Steingass, PED 494

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *dād* ‘feryat’ YED 103/1, 123/5, 174/3 vd.

Tanıklar

1) *ḡaste könglüm bu cefālardın niçük dād eyleses.* (YED 103/1)

2) *nāvek-i müjānlarıṅ cevride ger dād eyleses / köksüme hicr āfetidin tūr-i pīrāndur ‘ivaz.* (YED 123/5)

3) *vaşl eyyāmı ḡayāl itmek irür her kün işim / kiçeler hicrān ḡamıdın ün çikip dād eylemek.* (YED 174/3)

efḡān (Far.) ‘inleme, acıyla bağırma’ Steingass, PED 84

Har. *efḡān* ‘inleme, acıyla bağırma’ HŞ 3291; *efḡān kıl-* ‘inlemek, acıyla bağırma, feyad ve figan etmek’ HŞ 3291

Kıp. *efḡān* ‘inleme, feryat’ KGT 235/2, 173/3

Çağ. *efḡān* ‘feryat, bağırma’ LD 124, 671, 860 vd.; *efḡān* ‘acıyla haykırma, inleme’ BV 120/2, 184/7, 253/3 vd.; ÇGT 114/8, 114/10; FK 21/7, 179/7, 196/3 vd.; LM 654, 1253, 2381; MÜN M786a/19; *efḡān* ‘inleme, bağırıp çağırma’ ŞHD 22a/4, 63a/11, 160a/6 vd.; YED 50/5, 90/4, 301/7 vd.; *efḡānlıḡ* ‘inleyen’ BV 394/1

Tanıklar

1) ... *tümen bülbül kılur ‘ışkında efḡān / küneş vaşlın tilemes bolsa vaṭvāt.* (KGT 235/2-3)

2) *köngül efḡānıdın şūr-ı kıyāmet āşikār oldu / esīr-i gerdiş-i ol çeşm-i fettān oldu oḡşaydur.* (YED 50/5)

3) *mey yüzüṅde güller açtı kılma feryādımnı men ‘ / bülbül efḡānını taṅ açıldı çün gül-şende verd.* (BV 120/2)

4) *iy Nevāyī isteseḡ kim ölmeḡey il derddin / derd-i ḡālīḡni dime nazm iyleben efḡān ara.* (FK 21/7)

5) *üçün yer ehliniḡ efḡānı kökke yetti taḡı reḡā yolu naḡv-ı sitt.* (ÇGT 114/8)

6) *kılur men uş igiḡ ‘ışkında efḡān / üçekde hindü tig kim bolsa pāsban.* (HŞ 3291)

enīn ‘inilti, inleme’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *enîn* ‘inilti, inleme’ MSD 41

Tanıklar

1) *vuşlatıngdın geh kilür tilge bışik büzgäleî / furkatıngdın geh kıılır hannâne zârî vü enîn.* (MSD 41)

feryâd (Far.) ‘feryat, sızlanma’ Steingass, PED 926; Tietze, II/49

Har. *feryâd* ‘feryat, sızlanma’ KE 70r/6, 237v/17, 188r/13 vd.

Kıp. *feryâd* ‘feryat’ KGT 117/6, 205/1, 247/13 vd.

Çağ. *feryâd* ‘bağırma, bağışma, şikâyet’ BD 51/3, 119/3, 286/2vd.; LD 163, 313, 577; LM 1096, 1159, 1285 vd.; *feryâd* ‘feryat, bağırma’ AL_K 636; BV 117/9, 120/2, 292/4 vd.; FK 49/4, 285/5, 297/5 vd.; HAK 251; HBD 99/3, 116/2, 155/2 vd.; MK 46a/9, 72a/13, 74b/7; MSD 454, 555; ŞHD 34a/13, 63a/10, 85a/11 vd.; ŞT 104a/4; YED 8/9, 119/9, 246/1 vd.

Tanıklar

1) *ey Yehüdâ, kamuğdın sen bağırsağ erding, bulardın feryâd teggil, manğa rahm kılgıl, tıp nâr tég yangakı üze ahar tég yaşı boldı.* (KE 70r/5-7)

2) *livâ-yı mekremet rüz-ı kıyâmet kolğa alganda / teğâfûl kılsanğ ahvâlimğa yüz feryâd u väveylâ.* (YED 8/9)

3) *... kıılır ol hócalar miñğ âh u feryâd / luqmân hakîm ol kârvân içinde hâzır idi ayttılar.* (KGT 117/6-7)

4) *Nevâyî yâr feryâdingğa yitmes / anıñ fâriğliğidin iyle feryâd.* (BV 117/9)

5) *çün gam u feryâd u efgâni irür gül şevkıdın / her nihâl üzre eger bülbül nevâ tartar ni gam.* (HBD 99/3)

haray ‘feryad figan’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *haray* ‘feryad figan’ ŞSL 287

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ıgı ‘ağıt, feryâd’

Har. *ıgı* ‘ağıt, feryâd’ ME 50/7; *ıglamak* ‘ağlama’ CCI 21a/4

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *Taṅrı anıṅ barlıqını, yaşını ünin kötürdi avrat ıǵı birle, öǵürdü tişi öǵülüǵ, qatıǵ yıǵlamak satıǵ qaytarıǵtı.* (ME 50/6-8)

ıncıq ‘ah vah etmek, ağlayıp inleme’ Clauson, ED 174

Har. *ıncıq* ‘ah vah etmek, ağlayıp inleme’ KE 11v/11, 144r/5; *ıncıq yıǵı* ‘ah vah etme, ağlayıp inleme’ KE 238v/4

Kıp. *Tanıklanmamıǵtır.*

Çaǵ. *Tanıklanmamıǵtır.*

Tanıklar

1) *nerse keltürmedi, tédiler. Süleymāṅa qatıǵ sözledi, bargıl kişi işin işlegil. Süleymān öz mülkin saqındı, ıncıq birle yıǵladı, zenbıl köterip tengiz kıraqıǵa keldi.* (KE 144r/4-6)

2) *uş bu dünyā içre kördüm baş ayāq toluǵ çoǵı / tıṅleyü turdum tükel yaş ün sıǵıt ıncıq yıǵı.* (KE 238v/4)

3) *Yahyā bin Mu ‘az er-Rāzī aytur: Hacge oǵradım, yalguzun badiye içinde tün karanǵkusında ıncıqǵa oǵradım, āvāz işitdim.* (KE 11v/10-12)

ıṅıldü ‘inilti, ses’

Har. *Tanıklanmamıǵtır.*

Kıp. *ıṅıldü* ‘inilti, ses’ MG 93a/3

Çaǵ. *ıṅıldü* ‘nale, feryad, figan’ ŞSL 64

Tanıklar

1) *mun tig işitilür āvāzı timişler anıṅ ol ıṅıldüsi iyeleriniṅ.* (MG 93a/2-3)

koǵuş ‘yüksek sesle hıçkırarak ağlama, inilti’

Har. *Tanıklanmamıǵtır.*

Kıp. *Tanıklanmamıǵtır.*

Çaǵ. *koǵuş* ‘yüksek sesle hıçkırarak ağlama, inilti’ OSTN II/519; *koǵuş* ‘baǵırarak ağlamak, feryat etmek’ Bdg. II/85

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılıǵıyla tanıklanabildiǵi için örneklendirme yapılamamıǵtır.

mātem (Ar.) ‘matem, inleme, feryat’ Steingass, PED 1137

Har. *Tanıklanmamıǵtır.*

Kıp. *Tanıklanmamıǵtır.*

Çaǵ. *matem* ‘matem, inleme, feryat’ OSTN IV/2045; *mātem* ‘matem, inleme’ Bdg. II/195

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

mūye (Far.) ‘hıçkırma hıçkırma ağlama’¹²

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *mūye* ‘hıçkırma hıçkırma ağlama’ HBD 133/4; LM 3048

Tanıklar

1) *mūyedin bili hayālidin tenim andağ ki mūy / nāledin zülfi hevāsıdın niçük kim nāl-min.* (HBD 133/4)

2) *kıldı anasığa mūye āğāz / yüz derd ile boldı nevha-perdāz.* (LM 3048)

nālān (Far.) ‘ağlayan, inleyen, inleyici’ Steingass, PED 1378

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *nālān* ‘ağlayan, inleyen, inleyici’ GN 232; BV 385/2; LM 1277; ŞHD 46b/13, 114a/8, 135a/5 vd.;

Tanıklar

1) *kılıp gül hücreci girdinde cevlān / nevāyī başladı giryān u nālān.* (GN 232)

2) *ger buzukda cuğd-ı nālān körmemiş sin zahmı köp / ten ara efgān çiker könglüm kuşın nezzāre kııl.* (BV 385/2)

3) *tapıp anı bir kum içre nālān / kılgan kişi dek karakçı tālān.* (LM 1277)

4) *nevāsında her türlüğ nālān kıılır-min fakır bularınığ bu hāllerin kördüm.* (ŞHD 46b/13)

5) *lebleri hālın körüp nālān bolur-sin ‘andelīb.* (ŞHD 114a/8)

nāle (Far.) ‘inleme’ Steingass, PED 1378

Har. *nāle* ‘feryat figan’ KE 91r/17

Kıp. *nāle* ‘inleme’ KGT 265/4, 127/1, 227/2

Çağ. *nāle* ‘inleme, inilti’ BV 185/4, 293/5, 372/4 vd.; GN 235, 255, 493 vd.; HBD 79/2, 158/5, 171/7 vd.; LD 497, 1958, 2319 vd.; LM 899, 1014, 1373 vd.; MK 38b/13, 74b/7, 75a/6 vd.; MSD 506; MÜN M788b/10, M787b/25, M797a/24; ŞHD 42a/6, 90a/1, 108a/7; TMA A726b/15; YED 33/4, 59/1, 61/3 vd.; *nāle* ‘feryat figan’ ÇFK 48a/2; *nāle-i bāzār* ‘pazar yerinin gürültüsü’ LD 2673; *nāle-i seher* ‘seher feryâdı’ LD 2308; *nāle-i zār* ‘inleyici feryât’ LD 951, 996, 1921; *nālîş* ‘inleme, inilti, inleyiş’ LD 992, 2498; LM 1659; MSD 529; ŞHD 11a/11, 68b/13, 103a/3 vd.

¹² Ayrıca bk. *moyān* Steingass, PED 1350.

Tanıklar

1) *şi'r hōca bu nez' içinde nāle kıılır.* (KGT 265/4)

2) *örtedi könglüm şerār-ı nāledin eflākni / 'arızınğ hicride cān mülkini āteş-hāne tut.* (YED 33/4)

3) *tabl u nefîr ma'rekesi içre dimenğiz / kim 'ışkıda ulus işi feryād u nāledür.* (BV 185/4)

4) *ol vefāsız könglide çün yok turur resm-i vefā / iy köñül ni yirge yitkey nāle vü āhınğ sininğ.* (HBD 79/2)

5) *sên nāle kıılıp ğamın nēdin-sên / eşkinğ akızıp ğazîn nēdin-sên.* (LM 899)

nāliš (Far.) 'inleme, inleyiş, inilti' Steingass, PED 1378

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *nāliš* 'inleme, inleyiş, inilti' ÇFK 12a/3; FK 368/2; GN 503, 1137; YED 227/3; *nālišlik* 'ağlama, sızlama' HAK 275

Tanıklar

1) ... *üç vaqt bar turur kim anda kök ve taķı yir Hūdāy Ta'ālāğa nāliš kıılırlar ve 'arş ve kerisi teprenür biri ...* (ÇFK 12a/3)

2) *nāle cürmi birle kim cānımı aldııñ nālišim / sinsizin bî-ihtiyār irkenni bilmes mü idiğ.* (FK 368/2)

3) *başıninğ üstide bî-çāre bülbül / kıılıp nāliš bile feryād u ğulğul.* (GN 503)

4) *körerler kim melek-sîret eki pîr / ayurlar āh u nāliš birle tekbîr.* (GN 1137)

4) ... *hicr şāmu nālišimdin boldı ilni bağrı ğün.* (YED 227/3)

5) *ol sâ'atde uluğ dergāhğa kol köterip nālišlik kııldı.* (HAK 275)

nevħa (Ar.) 'ağlama' Steingass, PED 1432

Har. *nevħa* 'ağlama' KE 22v/17, 22v/18, 23r/1 vd.; KGT 247/13, 117/2; *nevħa ayıt* 'yüksek sesle ağlamak, feryat figan etmek' HŞ 4509, *nevħa kııl-* 'feryat figan etmek' HŞ 2690; KE 188r/14; NF 26/15, 233/14, 322/4 vd.; *nevħa uza-* 'feryat figan etmek' HŞ 791

Kıp. *nevħa* 'ağlama' KGT 117/2, 247/13

Çağ. *nevħa* 'yüksek sesle ağlama, ağıt, inleme' ÇFK 104b/20; FK 80/9, 145/6, 186/3 vd.; GN 161; LM 946, 1165, 1328 vd.; MÜN M801b/2; MSD 605; ŞHD 48b/12, 174b/11; TEH T710a/13, T714b/6; *nevħa* 'ölüye sesli olarak ağlama, ağıt' BV 220/2, 327/4, 488/8; YED 53/4; *nevħa kııl-* 'yüksek sesle ağlamak, ağıt yakmak' GN 498; LD 2270

Tanıklar

1) *bu hâlde barça nevha ve feryād içinde idi ol fakîrni kördüm.* (KGT 247/13)

2) ... *nevha kılamak kim oyun ve beyhüde iş turur ol kim nehy ve men' kıldım sizlerni yağa yırtmaqlıkdın ...* (ÇFK 104b/20)

3) *iy Nevâyî çu nevā nevha bile boldı bedel kâş / bolmağay irdi sanja zühre-
cebînler bile ülfet.* (FK 80/9)

4) *bülbül başı üzre nağme-perdâz / ahvâlîğa nevha èylep āğâz.* (LM 946)

5) *nevha āhengi tüzüp āğâz kıl mağzûn sürüd / ol sürüd içre hazîn
könglümge mağfî râz tüz.* (BV 220/2)

6) *yana ol taş kise āğâz kıldı / yana zârî vü nevha sâz kıldı.* (HŞ 2690)

öğülüg ‘feryat, çığlık’

Har. *öğülüg* ‘feryat, çığlık’ ME 50/7

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *ünin kötürdi avrat ığı birle, ögürdü tişi, öğülüg, katıg yıglamak.* (ME 50/7)

sağü ‘nevha, feryad figan’ Gülensoy, KBS 715¹³

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *sağü* ‘nevha, feryad figan’ ŞSL 180; *sağü sağmak* ‘nevha, nalan
itmek’ ŞSL 180; *sağun* ‘feryad ve figan, ah, nale’ ŞSL 180

Tanıklar

Sözcük, dönem sözlüklerinden tanıklandığı için örneklendirme yapılamamıştır.

sıgıt ‘ağlayıp sızlanma, feryat’ Clauson, ED 806

Har. *sıgıt* ‘ağlayıp sızlanma, feryat’ KE 238v/4, 242v/3

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *sıgıt* ‘ağlama, inleme’ ÇGT 200/2

Tanıklar

1) *uş bu dünyā içre kördüm baş ayāk toluğ çoğı / tingleyü turdum tükel yaş
ün sıgıt inçik yığı.* (KE 238v/4)

2) *Hasanğa bërdi, içti êrse köngli bulğandı, bağırî päre päre bolup boğzındın
keldi, nedin bolğanın bildi. Yığı sıgıt kopardılar.* (KE 242v/2-4)

3) *yoğ êrdi anlarnıñ sîretide. Mecliside oturup turur ve sıgıttı.* (ÇGT 200/2)

13 bk. *sağü sağ-*.

şīven (Far.) ‘inleme’ Steingass, PED 777

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şīven* ‘inleme’ BV 386/3, 502/5; HBD 95/1; MK 3b/7

Tanıklar

1) *çün bolur ol turfe kuş köprek remide ni asığ / her zamān yüz katla ger feryād u şīven iylegil.* (BV 386/3)

2) *anğlağaç katl iyler irdi şükr kim bilmes kişi / bezmi gavğası ara ehl-i muşībet şīvenin.* (BV 502/5)

3) *ve eyzan lehu / iy köngül ol bī-vefā kūyıda miskīn iylegil / zār yığlap şerh itip hālīmni şīven iylegil.* (HBD 95/1)

4) *her nev’ şıkkı şüretde kadem urdum ve her tavır şülükü şöhetige yitkürdüm. Gāh mezellet ü fenā virānıda şīven körgüzdüm ve gāh ‘izzet ü gına büstānıda encümen tüzdüm.* (MK 3b/5-8)

vāla (Far.) ‘inleyen, inilti’ Steingass, PED 1453

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *vāle* ‘inleyen, inilti’ YED 113/3, 122/5, 379 vd.; *vālelik* ‘inleme, inilti’ YED 199/1

Tanıklar

1) *bolup mecnūn kiyikler şöhetini ihtiyār itdim / men-i dīvāneni tā vāle bir vahşī gāzāl itmiş.* (YED 113/3)

2) *emīr ol yüz gamıdın vāledür men / meger kim āfet-i devrāndur ‘arız.* (YED 122/5)

3) *dāde saht u hıyre durur āyīne / rū-be-rū boldı cemālīng āyına / bolsa könglüm dik muhābbet vālesi / su bolup aqqay idi her āyīne.* (YED 379)

4) *bu cān u köngül vāleliğin yārime aytıng / bī-dil kulını ‘arzını dil-dārıma aytıng.* (YED 199/1)

yıgı ‘göz yaşı, ağlama, girye’

Har. *yıgı* ‘göz yaşı, ağlama, girye’ HŞ 2801; KE 237v/17; *yıgı çoğı* ‘ağlama ve güürültü bağırtı’ KE 236r/3, *yıgı sıgıt* ‘ağlama sızlama, feryad’ KE 242v/3

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *yıgı* ‘gözyaşı, ağlama, inleme’ BD 97/3, 81/4, 556/9 vd.; GN 162, 164; *yıgı* ‘ağlamak’ AL_k 827

Tanıklar

1) *firākīng* içre yığıdın niçük yığay özni / yaşım baş urdı cihānga ni nev' yaşurayın. (BD 97/3)

2) *kebābsuz işke kilmez hīç tütün bil / yığınīng asğı yoķ boldı şabır kıł.* (HŞ 2801)

3) *özün yerge urup köp yıgladı zār / yığıdın özge hōd nē çāresi bar.* (GN 162)

4) *tükendi şabr u ārām u karārı / yığı köp boldı haddin aştı zārı.* (GN 164)

5) *yığıp Ermen elin ferhunde-hākim / kılp Ferhād üçün redd-i mezālim.* (AL_k 827)

yıglanķu 'ağlayış'

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *yıglanķu* 'ağlayış' OSTN III/507; *yıglanķu* 'ağlayış, ağlama' Vāmb. 357

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

zār (Far.) 'ağlama, feryat, figan' Steingass, PED 606

Har. *zār* 'ağlama, feryat, figan' HŞ 3157; *zārı* 'ağlama, inleme, yalvarıp yakarma' HŞ 3355; *zārı kıł-* 'yalvarıp yakarmak' HŞ 2626; *zārī* 'ağlama, inleme, yalvarıp yakarma'; *zārī kıł-* 'yalvarıp yakarmak' HKT 128b/2; NF 319/3; *zār artur-* 'ağlamak, feryat ve figan etmek' HŞ 2487; *zār bol-* 'ağlamak, feryat etmek' HŞ 245; NF 356/13; *zār ıgla-* 'ağlamak, feryat etmek' HŞ 3878; *zār ıyra-* 'ağlamak, feryat ve figan etmek' KE 183r/3; *zār ıyre-* 'ağlamak, feryat ve figan etmek' HŞ 2447; *zār kıł-* 'ağlamak, feryat ve figan etmek' HŞ 1816; *zār yıgla-* 'ağlamak, feryat ve figan etmek' HŞ 2578; KE 108r/20, 142v/13, 170r/20; *zār zār yıgla-* 'hiç durmadan ağlamak, feryat etmek' KE 108r/20; NF 11/14; *zār u zār yıgla-* 'hiç durmadan ağlamak, feryat etmek' NF 182/11; *zār ve zār yıgla-* 'hiç durmadan ağlamak, feryat etmek' NF 196/17

Kıp. *zārī* 'ağlama, inleme' KGT 135/8, 316/13

Çağ. *zār* 'ağlama, inleme, feryat, ağlayan, inleyen' BD 26/1, 30/2, 61/3 vd.; BV 98/9, 119/6, 255/1 vd.; ÇGT 72/5, 81/8, 92/3 vd.; FK 9/9, 47/5, 77/1 vd.; GN 212, 250, 307 vd.; HBD 17/2, 25/1, 26/1 vd.; LD 495, 1066, 2364 vd.; LM 170, 267, 524 vd.; MK 32a/5, 66a/8, 69a/4 vd.; MSD 211, 275, 613 vd.; MÜN M788a/12, M788b/10, M792a/11 vd.; ŞHD 14b/2, 136a/6, 160a/6 vd.; YED 7/6, 36/7, 56/4 vd.; *zārī* 'ağlama, inleme, yüksek sesle ağlayıp sızlanma'

BD 72/5; BV 259/5, 572/1; FK 290/3, 641/3; GN 246; LM 745, 1035, 1098 vd.; MSD 425; ŞHD 143a/9, 168a/4; YED 125/8; *zārī kıl-* ‘ağlamak, inlemek’ GN 521; LD 1653, 2241; *zārī vü enīn* ‘ağlama ve inleme’ MSD 41; *zārī vü nāle* ‘ağlama ve inleme’ MSD 506; *zār bol-* ‘ağlamak’ MK 21b/11

Tanıklar

- 1) *bu kün ol devletimden ayrılıp zār.* (KGT 135/8)
- 2) *yazukluğ kullar istiğfārı haqqı / hacılık yığısı zārı haqqı.* (HŞ 3157)
- 3) *niçe kim derd-i dilim didim fiğān ü zār ara.* (ŞHD 14b/2)
- 4) *gedālar ilgide sin anı hār u zār itting / çalar sening ilgingdin başını taşka direm.* (MSD 211)
- 5) *cürm ü güneş şefā ‘atı sindin ümīd itip / na ‘ting hevāsın eyledi bu zār u bī-nevā.* (YED 7/6)
- 6) *belā-yı ‘ışk u yalğuzluk dağı hicrān u gurbetde / atım Mecnūn kīşim miñnet işim zārī yirim külhan.* (BD 72/5)
- 7) *maña sindin irmez bu hār u zārı / hem öz bahtımdın ol kılmadı bārı.* (HŞ 3355)

8) *bular barı yığın eylep kılıp zārī tazarru ‘lar.* (ŞHD 143a/9)

zārılık (Far. + Tür.) ‘feryat, fiğan, ağlayıp sızlamaklık’

Har. *zārılık* ‘feryat, fiğan, ağlayıp sızlamaklık’ KE 12v/21; NF 278/1; *zārılık kıl-* ‘yalvarıp yakarmak, feryat, fiğan etmek’ HKT 55a/9, 158a/1, 332b/6; KE 97v/7; NF 59/2; *zārılık kıl-* ‘ağlamak, inlemek, yalvarıp yakarmak’ HŞ 3246; *zārılık kop-* ‘yalvarıp yakarmak, yüksek sesle ağlayıp sızlamak’ KE 237v/17

Kıp. *zārılık kıl-* ‘ağlayıp sızlama, feryad fiğan’ KGT 8/9, 186/4

Çağ. *zārılık* ‘feryât etme, ağlama’ ÇGT 22/9, 72/8, 86/13 vd.; *zārılık* ‘ağlama, inleme’ HAK 243; LM 2967; MÜN M795a/19, M798a/13

Tanıklar

- 1) *Ādem ve Havva zārılık birle yalwaru yığılayu çıkdılar.* (KE 12v/20-21)
- 2) *Mevlī ta ‘ālāğa zārılık kıla başladı, qarındaşları aydı: du ‘ā ve zārılık kılğunça oğrılık.* (KE 97v/7)
- 3) *barıları zārılık birle şefā ‘at kıldılar erse, melik ayttı.* (ÇGT 22/9)
- 4) *miñ zārılık birle ‘arza kılıp aytur. ey kerīm büzürg ü rabb-ı.* (ÇGT 72/8)
- 5) *‘āzim bolup üyge zārılığdın / él allıda şerm-sārılığdın.* (LM 2967)

2.2.3. Bağırma - Haykırmaya - Çığlık Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

çığ ‘çığ, çığlık, feryat, ağlama’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çığ* ‘çığ, çığlık, feryat, ağlama’ AL_k 536; *çığ* ‘feryat, figan’ FK 315/7; *çığ* ‘haykırış, feryat’ OSTN III/2108; *çığ* ‘feryād u fiğān’ ŞSL 162

Tanıklar

1) *kimge kim dölāb çarlı dek salur ser-geştelik / boğzın ip birle boğar kılğan sayı feryād u çığ.* (AL_k 536)

2) *küyidin kavsa Nevāyī sini yār / āh u eşkiñ bile çığ ıssıg ılıg.* (FK 315/7)

feza ‘(Ar.) ‘bağırma’ Steingass, PED 928

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *feza* ‘bağırma’ BV 143/4; *feza* ‘bağırıp çağırma’ HAK 245; MK 56b/9, 56b/13, 57a/6; *ceza* ‘sabırsızlıkla sızanma, ağlama’ HAK 244, 347

Tanıklar

1) *bahtım oyğanmas egerçi feza ‘im derd ehlin / ölüm uykusıga barganlar ise oyğatadır.* (BV 143/4)

2) *tārāc körgen ehl-i feza ‘vü nefirleri. Ol cilve meyidin mest ü bī-hod ...* (MK 56b/9)

3) *itti yana ol sulṭān cilve-gāh-ı fezā-yı İremidin halvet-gāh.* (MK 56b/13)

4) *kim ceza ‘-yı ekber vā-veylāsı ve āşüb u feza ‘-yı maḥşerde esefāsı. Alarñıñ ...* (MK 57a/6)

5) *ey közüm yaruğı, vāy cānım pāresi, ey bağrım kesegi ‘aziz oğlum, sēnsiz neteg kılğay-men, seni kitkeli koyğum yok turur! tēp ceza ‘feza ‘kıla başladı erse, Hubbī Hāce rahmetu’llāhi ‘aleyhi aydı.* (HAK 244)

6) *körer kim ol kartğa semā ‘cezā ‘çala turur.* (HAK 347)

fiğān (Far.) ‘figan, bağırıp çağırma, inleme’ Steingass, PED 934

Har. *fiğān* ‘figan, bağırıp çağırma, inleme’ HŞ 1918; *fiğān kıl-* ‘figan etmek, bağırıp çağırma, inlemek’ HŞ 3722

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *fiğān* ‘feryat, inleme’ BD 20/5, 47/5, 119/3 vd.; BV 139/6, 260/6, 287/6 vd.; FK 2/3, 44/1, 93/4 vd.; HBD 9/6, 15/3, 20/2 vd.; LD 1005, 1683, 1987; LM 598, 1035, 1096 vd.; MSD 80, 587, 687; MÜN M785a/22, M797b/7, M787b/25; ŞHD 90b/8, 165a/3, 177a/10 vd.; TMA A728a/24; YED 53/5, 55/5, 57/1 vd.; *fiğān* ‘acı ile bağırma’ ÇGT 124/8, 143/3, 156/6 vd.

Tanıklar

- 1) *fiğān ki gāflet ile naqd-ı ‘ömr boldı hebā ... (YED 53/5)*
- 2) *tāle‘imdin ni asıg Bābüir fiğān u nāle ki / uyukuluğ bahtımnı bu ün birle bīdār itmedim. (BD 47/5)*
- 3) *bu çemende tartıban bülbül taṅ atkunça fiğān / ‘ışk dersin güyiyā gül defteridin örgenür. (BV 139/6)*
- 4) *gülde yüzüñ leṭāfetidin rengi körmese / bülbülğa ni idi bu fiğān birle bu nevā. (FK 2/3)*
- 5) *iy müsülmānlar fiğān kim Yūsuf‘umning hicridin / ḫaldı her bir ḫaṭre bağrım pāresidin ḫan ara. (HBD 9/6)*
- 6) *fiğān bu şīşeci çarḫ ilgidin yār / gehi şīşe ḫıur geh şīşe oynar. (HŞ 1918)*

ğareng (Far.) ‘çığlık’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. ğareng ‘çığlık’ LD 1007

Tanıklar

- 1) *al inḡde miṅ ney ḫondurup zülfünḡni kör bāzī bile / köṅglüm ḫamāmı boynığa toyğunça ney saldı ğareng. (LD 1007)*

ğıriv (Far.) ‘bağrışma, çığlık’ Steingass, PED 886

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. ğiriy ‘bağrışma, çığlık’ KGT 77/13

Çağ. ğıriv ‘çığlık, feryat, nara, haykırma, bağırıtı, gürültü, şamata’ ŞSL 208; BV 39/9, 63/8; FK 787, 679/5; GN 1090; HAK 139, 191, 229 vd.; TMA A728a/24, A730b/26

Tanıklar

- 1) *taṅ imes salsa Nevāyī āhi kūyünḡde ğıriv / çün gül-istān seyride zāhir ḫıur eḡān şabā. (BV 39/9)*

2) *ğam ḫazānıdın töker min eşkler tartıp ğıriv / nev-bahār andaḫ ki yağḫaylar bulutlar kökreşip. (BV 63/8)*

3) *hevādan yirge urdi ḫalkdan ğiriy ḫoptı. (KGT 77/13)*

4) *ölsem iy yār itleri her dem ğıriv-i ğam tutuñ / yarlıg zāhir ḫılıp aḫvālime mātem tutuñ. (FK 787)*

5) *mūr ayağ astıda ölgendin ḫaçan tapḫay vuḫūf / arslan kim kökke çırmaşḫay ğıriv-i şevketi. (FK 679/5)*

ğurrūş (Far.) ‘haykırma, homurdanma, kükreme, dalgalanma’

Har. *ğurrūş* ‘haykırma, homurdanma, kükreme, dalgalanma’ HŞ 266

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ğarrān* ‘kükreyen, bağırıp çağıran, homurdanan’ GN 1093; LM 1859

Tanıklar

1) *na‘re bile gürd ebr-i ğarrān / ol ebrğa berķ tîğ-ı bürrān.* (LM 1859)

2) *teñizler ‘āşık irmez irse bir sor / nidin kaynar ni ğurruşlar kıılır kör.* (HŞ 266)

3) *tarīd êtken bilen körgüzdi cevlan / tepindi hūy êtip çün şīr-i ğarrān.* (GN 1093)

hāy hūy (Far.) ‘vaveyla, çığlık’¹⁴

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *hāy hūy* ‘vaveyla, çığlık’ YED 184/5; *hay huy* ‘bağırma, gürültü, zırlıtlı’ ŞSL 286; *hāy u hūy* ‘çalıp eğlenmeden çıkan gürültü’ FK 44/8

Tanıklar

1) *hidmetiñni cān ile eylep çiker min hāy hūy / başımızdın bolmasun kim hāy hūy-ı hidmetiñ.* (YED 184/5)

2) *hāy u hūy iyleben özni nefesī hoş tut kim / hey digünçe ni sin olğuş arada ni aħbāb.* (FK 44/8)

haykuruķ ‘haykırış’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *haykuruķ* ‘haykırış’ HAK 446

Tanıklar

1) *ve taķı ol ğavġa kıçķuruķ ve hayķuruķniñ keyfiyyeti ol êrdi.* (HAK 446)

hūy (Far.) ‘bağırma, gürültü, haykırma, çığlık, vaveyla’ Steingass, PED 1519

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *hūy* ‘bağırma, gürültü, haykırma, çığlık, vaveyla’ GN 1093

Tanıklar

1) *tarīd êtken bilen körgüzdi cevlan / tepindi hūy êtip çün şīr-i ğarrān.* (GN 1093)

¹⁴ bk. *hāy* Steingass, PED 1519.

na'ra (Ar.) 'bağırma, haykırma' Steingass, PED 1411

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *na'ra* 'bağırma, haykırma' KGT 21/3, 110/3, 126/10 vd.; *na'ra ur-* 'bağırma, haykırma' KGT 21/3, 110/3, 126/10 vd.

Çağ. *na'ra* 'nara, bağırma' ŞHD 131a/11, 143b/12, 161b/4 vd.; *na're* 'yüksek sesle bağırma, haykırma, nâra' ÇGT 17/5, 80/6, 91/8; FK 516/11; LM 1098, 1859; HAK 439; *na'r* 'coşkun ses, çılgılık' ÇGT 86/13

Tanıklar

- 1) *kirdi dağı na'ra urup bu beytni okudu şi'r.* (KGT 21/3)
- 2) *eyle na'ra urdu kim özgeler dağı anıng.* (KGT 110/3)
- 3) *kim Nevāyī ni kıluur gāyib tapar mey-hānede / gāh dūd-ı āh u gāhī na're-i mestānedin.* (FK 516/11)
- 4) *arslan dēk kükrep mübārizlerige na're urup ayttı kim ey érenler.* (ÇGT 17/5)
- 5) *zārılık birle ayttuğ ey hūdāy boğ munuğ boğzını kılmasun na'r.* (ÇGT 86/13)

nefir (Ar.) 'bağırma, çağırma'

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *nefir* 'bağırma, çağırma' BV 185/4, 659/30; MK 56b/9; MÜN M785a/22

Tanıklar

- 1) *tabl u nefir ma'rekesi içre dimēngiz / kim 'ışkıda ulus işi feryād u nāledür.* (BV 185/4)
- 2) *bahtım kibi düşmen olduñg āhir / bu derdğa yüz nefir ü efgān.* (BV 659/30)
- 3) *tārāc körgen ehl-i feza' vü nefirleri. Ol cilve meyidin mest ü bī-ħod ...* (MK 56b/9)
- 4) *hisāb vuħūş haylining ayağı köpidin yir a'zāsıda yüz mīng cerāhat ve tūyürü cūşining fiğān u nefiridin felek dimāğı perdeside.* (MÜN M785a/22)

şayha (Ar.) 'bağırma, nara atma' Steingass, PED 797¹⁵

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şayha* 'bağırma, nara atma' MK 35a/4

15 bk. *şaiḥ, şayahān.*

Tanıklar

1) *maħalsiz ŧayħası be-ğāyet savuħ, andaħ ki vaktsiz ün tartħan ...* (MK 35a/4)

ŧıħraħ ‘bağırıtı, ciyıklama, gıcırıtı’

Har. *Tanıklanmamıŧtır.*

Kıp. *Tanıklanmamıŧtır.*

Çağ. *ŧıħraħ* ‘bağırıtı, ciyıklama, gıcırıtı’ ÇGT 181/11

Tanıklar

1) *beyt pīr olduñ yigitlikiñ yelge iber ŧıħraħ ve oyunçuħ.* (ÇGT 181/11)

urān ‘çığlık; savaŧ çığlığı’

Har. *Tanıklanmamıŧtır.*

Kıp. *Tanıklanmamıŧtır.*

Çağ. *urān* ‘çığlık; savaŧ çığlığı’ OSTN I/1653

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıŧtır.

uru ‘bağırma, çağırma’

Har. *uru* ‘bağırma, çağırma’ İML 146

Kıp. *Tanıklanmamıŧtır.*

Çağ. *Tanıklanmamıŧtır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıŧtır.

üglüg ‘bağırma, feryad’

Har. *öğülüg* ‘bağırma, feryad’ ME 50/7

Kıp. *Tanıklanmamıŧtır.*

Çağ. *Tanıklanmamıŧtır.*

Tanıklar

1) *ünin kötürdi avrat ığı birle, öğürdü tiŧi öğülüg, kaıtığ yıđlamaħ.* (ME 50/7)

vāveylā (Ar.) ‘çığlık, feryat’ Steingass, PED 1454

Har. *vāveylā* ‘çığlık, feryat’ ME 231/6

Kıp. *vāveylā* ‘gürültü’ İH 29

Çağ. *vāveylā* ‘feryat, çığlık, yaygara’ BD 98/2; BV 133/1, 267/7; FK 7/4, 238/9, 492/1 vd.; HBD 62/6, 203/3; *vāveylī* ‘feryat’ MSD 672

Tanıklar

1) *vāveylā tēdi tişi yuvaladı.* (ME 231/6-7)

2) *āh u vāveylā sūrūdum derd ü gam hem şoḥbetim / bāde eşkim qanı kim kōrdi muning dik bezm-i ḥās.* (BD 98/2)

3) *min ki hicrān deştiga kirdim koyun dik bī-ḳarār / āh u vāveylā ki hem ser-geşte min hem ḥāk-sār.* (BV 133/1)

4) *hem ehl-i ravzağa firdevs sinsizin çeh-i veyl / hem ehl-i veyl işi hecrin otida vā-veylā.* (FK 7/4)

5) *yüz üzre gūyiyā zūlfünḡ Süleymān mülkini tutmuş / ol Ehrimenninḡ ilgindin hezārān āh u vāveylī.* (MSD 672)

zāḡ (Far.) ‘sevinçle bağırma’ Steingass, PED 606¹⁶

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. zāḡ ‘sevinçle bağırma’ BV 20/6, 363/4

Tanıklar

1) *ilge kūyünḡdür mekān min ḳulnı ḳavmaḳlıḡ nidür / bülbül olsa zāḡ hem bolur gül-istānlar ara.* (BV 20/6)

2) *leblerinḡ şeyḳida ölgen ḥalkdın kūyünde zāḡ / Tu ‘me iyleptür ki bolmuş la ‘l-i minḳarı anıḡ.* (BV 363/4)

2.2.4. Kargaşa - Kaos Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

kongur ‘gürültülü, asker arasında kargaşalık’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. kongur ‘gürültülü, asker arasında kargaşalık’¹⁷ BM 12a/7

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şemātet (Ar.) ‘gürültü, patırtı, kargaşa’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. şemātet ‘gürültü, patırtı, kargaşa’ TEH T717b/20

Tanıklar

1) *medḥin dise çin daḡı bolsa nā-pesenddür ve ötkenler bile ant içmek yalḡan nişānesidür ve muşibetḳa şabr ḳılmaḳ şemātet ḳılḡuçınıḡ muşibeti.* (TEH T717b/20)

¹⁶ Ayrıca bk. zāḡ.

¹⁷ Kl adlı eserde geçtiğine dair için bk. Al-Turk, 2012: 104.

2.2.5. Yankı - Akis Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

caranġ ‘yankı, ses yankısı, dağ ve tepeden yankılanan ses’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *caranġ* ‘yankı, ses yankısı, dağ ve tepeden yankılanan ses’¹⁸ OSTN IV/27; ŞSL 139

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

yanġu ‘yankı, akis’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *yanġu* ‘yankı, akis’ İH 31

Çağ. *yanġu* ‘yankı’ OSTN III/90; ŞSL 300; *yanġu* OSTN III/67; Vâmb. 350; *yanġu* OSTN III/66

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.2.6. Çağırma- Seslenme - Davet Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

nidā (Ar.) ‘çağırma, seslenme’ Steingass, PED 1393

Har. *nidā* ‘çağırma, seslenme’ HKT 351b/8, 361a/4; *nidā* ‘nida, ses, çağırma, seslenme’ KE 167v/5, 228v/10, 191r/18 vd.

Kıp. *nidā* ‘seslenme, çağırma’ KF 186b/1; *nidā it-* ‘seslenmek’ KF 201a/1; *nidā ol-* ‘seslenmek’ KF 25a/4

Çağ. *nidā* ‘nida, seslenme, feryat’ BV 688/2; ÇFK 11b/1; ÇGT 41/2, 41/5; FK 253/6; LM 550, 3545; MK 20b/10, 20b/12; MSD 79; MÜN M800b/19, M792b/8; TEH T704a/13, T714b/10, T714b/12 vd.; *nidā kıl-* ‘çağırma’ MK 20b/10

Tanıklar

1) *takı haġikat üze ol İğing, ol yinggen, raġmetlig. Ol vaġtın kim nidā kıldı İğing Mūsānı kim: “Kelgil, küç kılġan erenlerge, Fir‘avn ġavmıġa. Saġınmaslar <mu>?”* (HKT 351b/8-9)

2) *ol bolmayın uşbu işte vāġıf/ kim kıldı nidā ġuceste hātif.* (LM 550)

3) *Tanġrı ta‘ālānūġ ġavlıdur: Yā ġmān ketürgenler, ġaçan namāza nidā oġsalar.* (KF 186b/1)

¹⁸ Anlam, Erbay’ın çalışmasında LÇ’den hareketle verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Erbay, 2008: 148.

4) *öz nigârı mahmilidin kılmasun dip köz hatâ / 'ışk deşti ehliğa her dem nidâ iyler ceres.* (FK 253/6)

5) *koşup zahmet üze yaqsalar şifâka sebep bolğay dediler erse, nidâ.* (ÇGT 41/2)

şalâ (Ar.) 'çağırma' Steingass, PED 790

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şalâ* 'çağırma' TEH T711a/5

Tanıklar

1) *mundın kıyās kılsa bolur. Bu me'kūlāt niçe vaktin song kim tükendi ol deştdе yaydılar ve barça maḥlūkātka şalâ urdı.* (TEH T711a/5)

süren 'iki asker karşılaşınca korkunç seslerle çağırışmak'

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *süren* 'çığlık, korkunç ses' OSTN IV/812; *süren* 'savaş meydanında askerlerin bağırışları' DTO 352; *süren* 'iki asker karşılaşınca korkunç seslerle çağırışmak' AL_K 613; *sürün* AL_K 613

Tanıklar

1) *sipāhın tüzüp şāh-ı rezm-āzmāy / süren saldı vü tüştü ḥazm-āzmāy / süren yoḡ ki yüz miṅg hizebr-i yele / değin saldı kök tākığa velvele.* (AL_K 613)

2.2.7. Melodi - Şarkı - Terennüm Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

ayalḡu 'melodi, şarkı söyleme'

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ayalḡu* 'melodi, şarkı söyleme' OSTN I/213; ŞSL 45; *ayalḡu* 'hoş sada, hoş sesle şarkı söylemek' ŞHD 164b/11; *ayalḡu* 'türkücü sesi, bülbül sedası, tatlı sesle söylemek' AL_K 152

Tanıklar

1) *tüz ilig ayalḡu Özbek diyelim bolum bola lāy.* (ŞHD 164/11)

2) *ayalḡuṅ neçe yār yār olḡusı / mēniḡ yıḡlarım zār zār olḡusı.* (AL_K 152)

terennüm (Ar.) 'şakıma, terennüm' Steingass, PED 297

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *terennüm* 'şakıma, terennüm' KGT 256/12

Çağ. *terennüm* ‘yavaş ve güzel bir sesle şarkı söyleme, şakıma’ BV 217/7, 327/4; ÇGT 169/11; FK 354/7; HBD 27/4; LM 3325; MK 50/13, 59a/8; MÜN M788a/2; YED 126/2

Tanıklar

- 1) *yanında terennüm bile oturup tana“um bilen yatur şi‘r.* (KGT 256/12)
- 2) *iy muğanniler Nevāyī mest idi küç oyğanur / anı oyğatmağa bir dil-keş terennüm iylenğiz.* (BV 217/7)
- 3) *tüşkeli ol güldin iy bülbül Nevāyī dik yırak / gayr-ı dil-keş lahn u cān-perver terennüm kılmadı.* (FK 354/7)
- 4) *şerāb kaşıda ve muṭrib başıda tañ atğunça terennümdin tayanmadı.* (ÇGT 169/11)
- 5) *yüz urdı kabîle sarı hālī / ağızıda terennüm vişāli.* (LM 3325)

yırlayış ‘şarkı söyleme’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *yırlayış* ‘şarkı söyleme’ OSTN III/517; *yırlaiş* Vāmb. 356

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

zemzeme (Ar.) ‘nağme, terennüm’ Steingass, PED 621

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *zemzeme* ‘nağme, terennüm’ KGT 128/2

Çağ. *zemzeme* ‘ezgi, nağme, mırıltı’ ÇGT 92/8; YED 262/3

Tanıklar

- 1) *vaḫtlar zemzeme kılıp muḫakkıkāne beytler okur idiler ...* (KGT 128/2-3)
- 2) *dil kişiler birle refik erdim. anlar ol tarīkde bir zemān zemzeme kıılır.* (ÇGT 92/8)
- 3) *ança saçtı gam ‘ışkıngda müjem kanlığ yaş / kıldı tūfān-ı cünün zemzemesin her eḫşān.* (YED 262/3)

2.2.8. Aksırma - Hapşırma - Öksürme Sesi Anlamı Taşıyan

Sözcükler

aşkuruk ‘aksırık, tıksırık, hapşırık’ Tietze, I/113

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *asğuruk* ‘aksırık, tıksırık, hapşırık’ OSTN I/545; *asğuruḳ* DTO 21; ŞSL 13

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

*çöşkür*¹⁹ ‘hapşırık’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çöşkür* ‘hapşırık’ OSTN III/2047; DTO 294; *çöşkür-* ‘hapşırık’ OSTN III/2047; *çöşkürmek* DTO 294

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

aṭsa (Ar.) ‘aksırık’ Steingass, PED 854

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *aṭsa(a)* ‘aksırık’ ÇFK 4a/17

Tanıklar

1) ... *aymaklık* ve *aṭsa urğuçığa cevāb aymaklık* ya *nī kişi kim aḥsırsa taḳı ve'l-ḥamduli'llāh tise anıḡ* ... (ÇFK 4a/17)

nāciḥ (Ar.) ‘yüksek sesle öksürme’ Steingass, PED 1367

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *nāciḥ* ‘yüksek sesle öksürme’ BV 729/1

Tanıklar

1) *ni cāhildür ki iyler nācihin tīz / özi birle durur likin maṣāfi.* (BV 729/1)

öçkek ‘öksürük’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *öçkek* ‘öksürük’ CCH 58a/10

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

öksürük ‘öksürük’ Gülensoy, KBS 657

19 Fiilin yansıma sözcük kategorisinin altına alınması hususunda ayrıca bk. *çüçkürük* (чүчкүрүк) Tazhieva, 2020: 185.

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *öksürük* ‘öksürük’ DM 6b/08; *öksürmek* ‘öksürük’ TAM 34b/12; *öksürmek* ‘öksürük’ CCI 28a/21

Çağ. *öksürek* ‘öksürük’ OSTN I/1189; *öksürek~öksürük* DTO 70

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

su‘āl (Ar.) ‘öksürük’ Steingass, PED 682

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *se‘al* ‘öksürük’ ŞHD 97a/5

Tanıklar

1) *şabr-ı Eyyübğa münāsib bolmağay hergiz se‘al.* (ŞHD 97a/5)

tenaħnuħ (Ar.) ‘gırtlığı temizlemek için hırıltılı ses çıkarma, öksürme’ Steingass, PED 327

Har. *tenaħnuħ* ‘gırtlığı temizlemek için hırıltılı ses çıkarma, öksürme’ MM 83/2, 119/1

Kıp. *tenaħnuħ* ‘boğazı temizlerken çıkan ses, öksürerek boğazı açmak’ İMS 145b/5; *tenaħnuħ eyle-* ‘gırtlığını temizlemek’ KF 55a/6, 68b/4

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *tenaħnuħ bile öz arıt müttakī.* (MM 83/2)

2) *namāz içre āħ tūf tenaħnuħ bile.* (MM 119/1)

3) *kiterdi menden ol nerse kim ziyān kıtur irdi maŋga, taķı tutdı menim öze ol nerseni kim menfe‘ati bar turur maŋga. Andan soŋgra tenaħnuħ kılgay tepkey ayakı birle.* (İMS 145b/5)

4) *şükür Allāha kiderdi menden meni incidgeni, dutdı menüm üstüme baŋa yarağanni. Andan soŋgra tenaħnuħ eyleye.* (KF 55a/5-6)

5) *ayağın naķl eylemekdür, yire depmekdür, tenaħnuħ eylemekdür.* (KF 68b/3-4)

yötel ‘öksürük’ Clauson, ED 889

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *yötel* ‘öksürük’ OSTN III/452; *yütel* Vámb. 352

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.2.9. Öpme - Öpücük Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

būse (Far.) ‘öpücük’ Steingass, PED 207

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *būse* ‘öpücük’ ŞHD 35b/12

Tanıklar

1) *būse bahā kıılır şanem nüsyne vü naqd kaydadur.* (ŞHD 35b/12)

müçek ‘öpmek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *müçek* ‘öpmek’ AL_k 772

Tanıklar

1) *lebingdin istedi cānum hayāt bilmes mēn / ki bir sögünç mü yā kaşdı bir mücek mü êkin.* (AL_k 772)

2.2.10. Şapırtı - Şupurtu - Islık Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

ham ‘bir şey yerken çıkarılan ses, hapur şupur’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ham* ‘bir şey yerken çıkarılan ses, hapur şupur’ LD 1163

Tanıklar

1) *kāmeting barında şir̄nlik talaşsa ney-şeker / ney-şekerni bend bend itip yiğeyler ham ham.* (LD 1163)

sıbzıġu ‘ıslık, düdük’ Clauson, ED 794

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *sıbzıġu* ‘ıslık, düdük’ TAM 25b/13

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şaġla ‘ıslık, ıslık çalma’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şağla* ‘ıslık, ıslık çalma’ OSTN IV/939; *şağla* ‘ıslık’ DTO 376

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şağla şegle ‘ıslık çalma’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şağla şegle* ‘ıslık çalma’ AL_B 295

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.2.11. Gülme - Gülümseme - Kahkaha Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

hande (Far.) ‘gülme, gülüş’ Steingass, PED 477; Tietze, II/249

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *hande* ‘gülme, gülüş’²⁰ GN 483; LD 1513, 2065, 2293 vd.; YED 135/1, 322/6

Tanıklar

1) *ayıttı süsen ey hür-ı perî-zâd / lebüng pür-hande bolsun hatırınñ şâd.* (GN 483)

2) *körgüzür sin ağıznu hande bile / cân niçük bolmasun ‘adem sindin.* (LD 1513)

3) *ger bizni şehîd itse bir hande bile la ‘lunğ / hâkim gül-i şâdîdin tâ haşır küler bolğay.* (LD 2065)

4) *gül sindin utanıp kızarur körgil alını / kim hande birle ötküredür infi ‘âlinı.* (LD 2293)

5) ... *gül gönçeside leblerinğ allıda hande yok.* (YED 135/1)

kahkaha (Ar.) ‘yüksek sesle çok gülme’ Steingass, PED 996

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *kahkaha* ‘yüksek sesle çok gülme’ İMS 94b/8

Çağ. *kahkaha* ‘yüksek sesle gülme’ ÇFK 48b/20; FK 617/5

20 Kelime, *Bâbü'r Divânı*'nin dizininde 108/4'te referanslandırılmıştır. Ancak 108/4'e gidildiğinde kelimeye tesadüf edilemediğinden tanığı verilememiştir.

Tanıklar

1) *oş anıᅡng kibi turur teli bolmak taᅡı ussı kitmek taᅡı ᅡahᅡaha külmek namāz içinde, rükū'lı sücūdli namāz içinde ābdast bozar.* (İMS 94b/8)

2) *sin ki bezm-i 'iᅡ ara her dem ᅡılır-sin ᅡahᅡaha / ni ᅡamıᅡ andın ki yıᅡlar-min ᅡamıᅡdın hāy hāy.* (FK 617/5)

3) *...saᅡınsa anıᅡng namāzı bozulur Hidāyede keltürüp turur kim eger kiᅡi namāzda sözlese ᅡahᅡaha ...* (ÇFK 48b/20)

köylek 'gülmek'

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çaᅡ. *köylek* 'gülmek' AL_M 452

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiᅡi için örneklendirme yapılamamıştır.

külkü 'gülme' Clauson, ED 710

Har. *külkü* 'gülme' İML 191

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çaᅡ. *külgü* 'gülme, tebessüm' ᅡSSL 260; AL_B 363; AL_K 747; LM 843, 1306, 2680 vd.; ᅡHD 145a/4; *külgü* 'gülme, gülüş' BV 350/3, 536/2, 611/4; MK 103b/1²¹

Tanıklar

1) *yā ᅡonᅡe ki külgüsin uzatur / devrān taᅡı aᅡzını ᅡanatur.* (LM 843)

2) *ᅡāhī ki yıᅡaᅡ alıp urup rüst / külgü ᅡalıban remīdeni süst.* (LM 1306)

3) *ᅡālīme ᅡalur ta'accübdin il aᅡzı aᅡılıp / yoᅡsa aᅡvālim cihān ehliᅡa külgü iyledīᅡ.* (BV 350/3)

4) *neᅡ'e yāᅡüti müferriᅡdin ger irmes dem-be-dem / dürc-i la'liᅡᅡde nidin külgü durur külgü üze.* (BV 536/2)

5) *fehᅡ ü idrākim aᅡılıᅡay yārniᅡng külgüside.* (ᅡHD 145a/4)

kültkün 'gülüş, gülme'

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *kültkün* 'gülüş, gülme' CCI 24a/11

Çaᅡ. *kültkü* 'gülüş, gülme' ᅡHD 141b/10

21 Kelime, dizinde 103a/1 biçiminde referanslandırılmıştır.

Tanıklar

1) *şūfti vü zāhid boluptur kültkü.* (ŞHD 141b/10)

külüm ‘gülme, gülümseme’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *külüm* ‘gülme, gülümseme’ OSTN II/1473; *külüm* ‘gülme, tebessüm, hande’ ŞSL 261

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tebessüm (Ar.) ‘gülümseme’ Steingass, PED 280

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *tebessüm* ‘gülümseme’ İMS 191b/6; *tebessüm eyle-* ‘gülümsemek’ KF 161b/5; *tebessüm kııl-* İMS 97b/8

Çağ. *tebessüm* ‘tebessüm, gülümseme’ BV 45/2, 116/5, 217/2; ÇFK 60a/9; FK 16/3, 235/1, 354/2 vd.; GN 151, 289, 530; LD 168, 1372, 1395 vd.; LM 1772; MK 108a/5; MSD 184; ŞHD 11b/3, 29a/8, 39b/3 vd.; YED 113/7, 124/2, 146/2 vd.

Tanıklar

1) *alnını silmesün toprağdan, uyuklamasun, külmesün. Kayırmaz tebessüm eylemek, ağlamasun, ağırmağışun, yā muşibetiçün.* (KF 161b/4-6)

2) *cānım içre kirpiki nīşi tişük kılğan kibi / bilgürür ağzı tebessüm iylegeç ol ikki leb.* (BV 45/2)

3) *... ve taqı namāzi bozultur ammā tebessüm vuzū ve namāz hīç kayusın bozmas ve resül şallā’ llāhu ‘aleyhi ve sellem ...* (ÇFK 60a/9)

4) *baqıp tebessüm iter pīr-i deyr ü muğ-beçe hem / bu deyr ara küler el-kışsa şeyh ü şāb maña.* (FK 16/3)

5) *yüz sa’y bile kılıp tekellüm / közide su ağzıda tebessüm.* (LM 1772)

2.2.12. Üfürme - Tükürme - Sümürme Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

hürer ‘üfürmek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *hürer* ‘üfürmek’ AL_B 387

Tanıklar

1) *kice külbemge kilseng müddei men'ini iskerme / tulun ay seyri iter de it hürerdin kayda pervâyı.* (AL_B 387)

nefh (Ar.) 'üfürme' Steingass, PED 1415

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *nefh* 'üfürme' FK 509/4; *nefha* 'üfürük' FK 446/2, 492/4

Tanıklar

1) *iy köñül birgey-sin ilge şür nefhıdın haber / iylep āhıñdın kıyāmet çunki feryād itkesin.* (FK 509/4)

2) *şubh andın halvetimğa nefha-i rūhu'l-ğudüs / şām mundın künc-i fakrım ravza-i darü's-selām.* (FK 446/2)

3) *köñlüm içre gül-sitān hüsnidür iy bāğ-bān / kil ki āhım farkı yoktur nefha-i gül-bızdin.* (FK 492/4)

sümkürük 'sümkürük'

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *sümkürük* 'sümkürük' KF 101a/2; TZ 33b/3, 83b/9; *simkirik* 'sümük' İMS 189b/7; *sümrük* İMS 218a/2

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *tükrük kibi, der kibi, sümkürük kibi, süd kibi.* (KF 101a/2)

2) *tağı tüwrüğini bırağmaq yā simkirigini bırağmaq namāz içinde. Tağı tonı birle yilpimek yā mervağa birle yilpimek bir kez yā iki kez.* (İMS 189b/7)

3) *bolur tenahnuh kılmaq kibi def' kılmuş āngar namāz içinde. Tağı simrük almak kibi turur yeji uçı birle. Ançası bar kökçeği avval vech içinde ol turur kim başlağay.* (İMS 218a/1-2)

tükrük 'tükrük'

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *tükrük* 'tükrük' KF 101a/2, 237b/4, 237b/5 vd.; *tükürük* DM 5a/11; TZ 7a/7, 83b/8; *tüwrük* İMS 92b/6

Çağ. *tüfkürük* 'tükürük' OSTN III/1600; *tüfürçek* OSTN III/1600; DTO 238; *tüfürdük* OSTN III/1600; DTO 238; *tükürük* OSTN III/1532; Bdg. I/401; *tüçkürük* 'hapşırık, aksırık' OSTN III/1575; Bdg. I/386; *tüfürçük* ŞSL 122; *tüşkürük* OSTN III/1591; Bdg. I/396; *tüfrük* 'tükürük' HAK 36

Tanıklar

1) *tükrük kibi, der kibi, sümükürük kibi, süd kibi.* (KF 101a/2)

2) *eger tükrük artuğ olsa orucu bozulmaz, eger berāber olsalar.* (KF 237b/4)

3) *eger berāber olsalar orucu bozulur. Eger tükrük çıkısa ağızından andan şoŋgra yutsa orucu bozulur.* (KF 237b/4-6)

4) *arığ nerse çıkmağ birle āb-dast bozulmas: köz yaşı kibi, tağı tüwrük kibi, tağı tir kibi tağı sümükürük kibi.* (İMS 92b/6)

5) *hızır ‘aleyhi’s-selām ağızıa tüfrük dem saldı.* (HAK 36)

yar ‘tükürük’ Clauson, ED 953; Gülensoy, KBS 1068

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *yar ‘tükürük’* TAM 6a/10, 22b/7

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.2.13. Mırıldanma - Fısıldama Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

mām ‘mırıldanış ifade eden ses’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *mām* ‘mırıldanış ifade eden ses’ ŞHD 107a/8

Tanıklar

1) *nedin kiçiben ‘āşık ol yolını mām-ı mem müm.* (ŞHD 107a/8)

şorun ‘mırıldanma, fısıltı’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şorun* ‘mırıldanma, fısıltı’ OSTN IV/1028; Vāmb. 304

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.2.14. Geğirme - Öğürme - Hıçkırık Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

inçıkırık ‘hıçkırık’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *inçıkırık* ‘hıçkırık’ TZ 89a/13; *inşıkırık* TZ 27b/8

Çağ. *ınçkırık*²² ‘hıçkırık, içini çekerek ağlama’ OSTN I/1452; *ınçkırık* ‘hıçkırık’ Bdg. I/99; *kıçkuruğ* HAK 439, 441, 446

Tanıklar

1) *kaçan tün yarımı boldı erse bir na ‘re-i hengām-sūrān kıçkuruğ ve āvāz peydā boldı.* (HAK 439)

2) *kaçan tañ atar maḥāl boldı erse ol kıçkuruğ āvāzı bertarāf boldı.* (HAK 441)

3) *ve tağı ol ğavğa kıçkuruğ ve haykuruğniñ keyfiyyeti ol ěrdi.* (HAK 446)

kegrik ‘geğirme’

Har. *kegrik* ‘geğirme’ ME 165/1; NF 266/11

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *něrse kegirdi kegrik dıqlıp yarıldı.* (ME 165/1)

2) *Abū Hacīfa athğ şahāba Peyğāmbār ‘as katında kegirdi erse, Peyğāmbār ‘as ğazab kıldı tağı aydı: Yā Hacīfa, kegrikingni bizdin yığkıl.* (NF 266/10-11)

2.2.15. Horlama - Gargara Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

ğarğara (Ar.) ‘boğazı çalkalama, gargara’ Steingass, PED 884

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *ğarğara* ‘boğazı çalkalama, gargara’ KF 111a/2; *ğarğara eyle-* ‘çalkalamak, gargara yapmak’ KF 111a/2

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *ğarğara eylesün, lākin oruçda olsa ğarğara eylesün. Ol ikisi farzdur ğusılda, nāfile sünnetlerdür, avdazda.* (KF 111a/2-3)

muşultu ‘uyurken bazılarının yaptığı horultu’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *muşultu* ‘uyurken bazılarının yaptığı horultu’ İH 28

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

22 Erbay, kelimenin OSTN’de kelime madde başında *ınçkırık* şeklinde yazıldığını ve bu yazılışın kelimenin Arap harfli yazılış esas alınarak düzeltilmiş olduğunu belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Erbay, 2008: 272.

2.2.16. Alkış - El Çırpma Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

alkış ‘alkış’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *alkış* ‘alkış’ MG 4a/8; *elşey* ‘el ile baş vurmak’ TZ 28a/13

Çağ. *alkış* ‘alkış’ HAK 389

Tanıklar

1) *siziñ ihsānıñız sizge kıılır alkışçı barçayı.* (MG 4a/8)

2) *peygamber ‘aleyhi’s-selām aña izgü alkış berdi.* (HAK 389)

aya birle ün kılmak ‘el çırpma’

Har. *aya birle ün kılmak* ‘el çırpma’ HKT 175a/3

Kıp. *aya ur-* ‘el çırpma’ Kİ 27

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *sıkırmağ taķı aya birle ün kılmak. tating kınnı ol nerse birle kim küfr ketrür irdingiz.* (HKT 175a/3)

çenge ‘düğün olan yerde erkeklerin ve kadınların ellerini vurup neva makamında sesli türkü söylemeleri’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çenge* ‘düğün olan yerde erkeklerin ve kadınların ellerini vurup neva makamında sesli türkü söylemeleri’ AL_k 533

Tanıklar

1) *muğannī tüzüp çenge veznide çeng / nevā çek ki hey hāy öleñg hāy öleñg / Nevāyī çü ser-menziling Çīn’gedür / sürüduñ dağı sūr ara çengedür.* (AL_k 533)

2.2.17. Tokat - Vurma Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

şamar ‘tokat, sille’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şamar* ‘tokat, sille’ ŞSL 202

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şapat ‘tokat’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şapat* ‘tokat’ ŞSL 201

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şaplama ‘şaplak, tokat’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *şaplama* ‘şaplak, tokat’ İH 17

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

zambuluğ ‘tokat sesi’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *zambuluğ* ‘tokat sesi’ OSTN IV/882; *zambuluğ* ‘şişman yanaklara vurulan tokatın sesi’ DTO 332

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.2.18. Ayak - Tepme Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

çakıldı (2) ‘tepişme sesi’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çakıldū* ‘tepişme sesi’ OSTN III/1837; *çakıldū* ‘iki şeyin vurulmasıyla çıkan ses’ DTO 279

Tanıklar

1) Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

dupdurun ‘ayak sesi, takırtısı’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *dupdurun* ‘ayak sesi, takırtısı, ayak gürültüsü’ Vâmb. 289; BV 54/3; FK 173/2; *dubdurun* ‘tepinme, ayak sesi’ OSTN III/1797; *dubdurun* ‘ayakların

yere vurulmasıyla çıkan ses, ayak sesi' DTO 320; *düpterin* 'ayak sesi' OSTN III/ 1821; *düpdürin* 'ayak sesi' AL_M 331; *dubdurun* 'ayak takırdısı, sesi' ŞSL 171

Tanıklar

1) *tizginip iyle kim koyun aylanıp iyle kim tütin / rahşı salıp çü dupdurun hayl-i belânu oyğatıp.* (BV 54/3)

2) *çu kûçedin kulağım dupdurun işitse könül / dökülde iyle ki ol nâzenîn suvâr kilür.* (FK 173/2)

tüpür 'ayak sesi'

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *tüpür* 'ayak sesi' OSTN III/1596

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.2.19. Gurultu - Guruldama Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

çırıt 'karından çıkan yelin sesi' Clauson, ED 428²³

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *çırıt* 'karından çıkan yelin sesi' AL_k 528

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.2.20. Yellenme Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

osruk 'osuruk' Clauson, ED 250; Gülensoy, KBS 634²⁴

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *osruk* 'osuruk' İMS 18a/4; TZ 83b/8

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *yiter biz baş başka tise kâfir bolur. Ve eger ayıtısa: sening antıng, işekning osrukı ikisi berâber turur tise kâfir bolur.* (İMS 18a/4-5)

23 bk. *çırıt*.

24 bk. *osuruk*.

2.3. HAYVANA ÖZGÜ SES ANLAMI TAŞIYAN SÖZCÜKLER

2.3.1. Kuş - Kumru - Bülbül Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

çııldık ‘kuş ve tavuk sesi’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çııldık* ‘kuş ve tavuk sesi’²⁵ OSTN III/2110; ŞSL 162; *çııldık* ‘kuş ve tavuk çııldanı’ ŞSL 162

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çığıltı ‘ince ses, çığılık; kuş sesi’ Gülensoy, KBS 235; Tietze, I/437

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çığıltı* ‘ince ses, çığılık; kuş sesi’ İH 13

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çırlavuk ‘sesi suyun gürültüsüne benzeyen bir nevi kuş’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çırlavuk* ‘sesi suyun gürültüsüne benzeyen bir nevi kuş’ Kİ 42

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

hezār-ı zār-ı şeydā (Far.) ‘inleyen ve divane bülbül’²⁶

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *hezār-ı zār-ı şeydā* ‘inleyen ve divane bülbül’ MSD 275

Tanıklar

1) *nebāt ağzı bile gönçe kılur geh geh şeker hande / veli kan yıglatur her dem hezār-ı zār-ı şeydānı.* (MSD 275)

ıslıg ‘kuşların sesi, ıslık’ Tietze, II/355

Har. *Tanıklanmamıştır.*

²⁵ Anlam, Erbay’ın çalışmasında LÇ’den hareketle verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Erbay, 2008: 179-180.
²⁶ bk. *hezār* Steingass, PED 1497.

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ıslığ* ‘kuşların sesi, ıslık’ ŞSL 52

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.3.2. At - Eşek Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

‘*aras* (Ar.) ‘eşek anırması, eşek bağırması’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. ‘*aras* ‘eşek anırması, eşek bağırması’ ŞSL 207

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ingrendi ‘eşek sesi’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ingrendi* ‘eşek sesi’ AL_k 237

Tanıklar

1) *istesem devr ehlidin ‘ışkıngnı penhān ēylemek / kēçeler geh ingremekdür ‘ādetim geh siṅremek.* (AL_k 237)

işek ingramağı ‘eşek anırması’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *işek ingramağı* ‘eşek anırması’ ML F779b

Tanıklar

1) ... *tive buzlamağığa ve uy müngremegige ve işek ingramağığa ve it tiğışmağığa ve ulumağığa lafz yoktur.* (ML F779b)

şanğurak ‘toynak sesi’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şanğurak* ‘toynak sesi’ ŞSL 202

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.3.3. Deve - Aslan Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

gükrüs ‘deve ve arslanın feryad ve sadası’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *gükrüs* ‘deve ve arslanın feryad ve sadası’ ŞSL 272

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

‘arıldamağı (Ar.) ‘arslanın bağırması, yırtıcı hayvanın avazı’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *‘arıldamağı* ‘arslanın bağırması, yırtıcı hayvanın avazı’ ŞSL 207

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tive bozlamağı ‘devenin yavrusunu çağırması’ Gülensoy, KBS 167²⁷

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *tive bozlamağı* ‘devenin yavrusunu çağırması’ ML F779b

Tanıklar

1) ... *tive buzlamağığa ve uy müngremegiğe ve işek ingramağığa ve it tiğişmağığa ve ulumağığa lafz yoktur.* (ML F779b)

2.3.4. Köpek Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

hürkağ ‘havlayan hayvan, köpek hürmesi’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *hürkağ* ‘havlayan hayvan, köpek hürmesi’ ŞSL 287

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

it ulumağı ‘köpek uluması’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *it ulumağı* ‘köpek uluması’ ML F779b

Tanıklar

1) ... *tive buzlamağığa ve uy müngremegige ve işek ingramağığa ve it tiğışmağığa ve ulumağığa lafz yoktur.* (ML F779b)

talın ‘itin yorulup veya kuduz olup dilini çıkararak soluması’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *talın* ‘itin yorulup veya kuduz olup dilini çıkararak soluması’ AL_B 167

Tanıklar

1) *barı agzıda tilbe it dik talın / adedde veli it tügidin kalın.* (AL_B 167)

2.3.5. İnek - Sığır Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

uy müngremegi ‘sığır böğürmesi’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *uy müngremegi* ‘sığır böğürmesi’ ML F779b

Tanıklar

1) ... *tive buzlamağığa ve uy müngremegige ve işek ingramağığa ve it tiğışmağığa ve ulumağığa lafz yoktur.* (ML F779b)

2.4. DOĞA OLAYLARINA ÖZGÜ SES ANLAMI TAŞIYAN SÖZCÜKLER²⁸

2.4.1. Rüzgâr - Fırtına - Kasırğa Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

bād (Far.) ‘rüzgâr, yel’ Steingass, PED 137; Tietze, I/255

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *bād* ‘rüzgâr, yel’ BV 153/3; ÇGT 53/8, 72/12, 220/1; FK 90/6, 98/2, 246/1 vd.; GN 422, 690, 1091 vd.; HBD 91/15, 137/1, 184/5; MK 95b/4, 99b/6; MÜN M787b/17; YED 29/2, 53/5, 72/7 vd.; *dīv bād* ‘kasırğa’ BV 425/6; MÜN M785a/18; *tün-bād* ‘kasırğa, sert rüzgâr’ MK 72b/13; *tünd-bād* ‘kasırğa, sert ve şiddetli rüzgâr’ MÜN M798a/9, M801b/11; *gird bād* ‘hortum, kasırğa’ LM 562, 2490; YED 315/5; *bād-ı nesīm* ‘hafif ve tatlı rüzgâr’ ŞHD 9a/11; *bād-ı şabā* ‘doğudan esen hafif, hoş rüzgâr’ ŞHD 123b/8, 128a/12, 165b/9 vd.; *bād-ı seher* ‘seher rüzgârı’ ŞHD 160b/5

²⁸ Yağmur, rüzgâr, akarsular, gök gürültüsü, canlı sesleri ve doğa sesleri gibi kendiliğinden ses çıkaran ses kaynaklarıdır. Ayrıntılı bilgi için bk. Wikipedia (2024). “ses” <https://tr.wikipedia.org/wiki/> (22.02.2024).

Tanıklar

1) *sin nihān min za'f birle vehmdin öltürdi reşk / gül-şen-i küyide kim bād-ı şabā fāş ivrülür.* (BV 153/3)

2) *biziñ üze ol bād-ı hevā dèk kèçti / kaçan ol niyāz-mend söziniñ.* (ÇGT 53/8)

3) *kim ayğay şerh-i hālim hidmetiñde / ki bād-ı şubh yetmes hazretiñde.* (GN 422)

4) *kim yitişe her köñgülge luftıdın bād-ı nesīm.* (ŞHD 9a/11)

5) *halka halka kākülüñgni tepretür bād-ı şabā / kāş tüşe boynuma bu ara müşg-efşān tınāb.* (YED 29/2)

boğnaç ‘yağmursuz fırtına, boğuk ses’ Clauson, ED 316; Tietze, I/366

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *boğnaç* ‘yağmursuz fırtına, boğuk ses’ ŞSL 82

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

borāğan ‘kasırğa, fırtına, dalga’ Tietze, I/371

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *borāğan* ‘kasırğa, fırtına, dalga’ ŞSL 78; *burgan* ‘kasırğa’ TZ 17b/11

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

buğnuç ‘kasırğa’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *buğanak* ‘sağnak, şiddetli yağmur’ Kİ 33

Çağ. *buğnuç* ‘kasırğa’ OSTN IV/1807; *buğnuç* ‘şiddetli yağmur, kasırğa’ DTO 172

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çaçkun ~ çaçgun ‘şiddetli rüzgâr, kasırğa’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *çapķun* ~ *çapķun* ‘şiddetli rüzgâr, kasırğa’ DTO 271; *çapķun* ‘fırtına, tufan, kasırğa’ MSD 191; *ala çapķun* ‘döne döne esen, yağan boran, kar ve yağmur fırtınası, bora’ ŞSL 18

Tanıklar

1) *ķayalar üzre bulıt urdı kūs u yıǵdı sipāh / seħerde ķoydı çapķun, yasadı ħayl u ħaşem.* (MSD 191)

davul ‘fırtına’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *davul* ‘fırtına’ OSTN III/1646; *davul* ‘şiddetli esen rüzgâr, fırtına’ DTO 317; *tavul* CCII 58a/17

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

dolı ‘şiddetli rüzgâr, kasırğa’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *dolı* ‘şiddetli rüzgâr, kasırğa’ OSTN III/1720; DTO 322; *dolı* ‘şiddetli rüzgâr’ Vâmb. 290

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

hemüm (Ar.) ‘şiddetli rüzgâr, fırtına’ Steingass, PED 1512

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *hemüm* ‘şiddetli rüzgâr, fırtına’ MÜN M791a/26, M801b/15; TEH T703a/7

Tanıklar

1) *düzaħ otıdın şu ‘le yiberip barçasın örtedi. Ve tārīħ ili hem anı hemüm yilige isnād kılıpdurlar...* (TEH T703a/7)

2) *ümīd ol kim zafer-peyker rāyetniᅇg humāyün-fāl kölegesidin firāk deşti hicrān hemümıdın maħrūr bolǵan za ‘ıfler āsüde-hāl...* (MÜN M791a/26)

3) *ķuvveti bir helāk hemümü anı tūbidin ķuruttı ammā gül tōkülse ümīd ol kim gülistān sīrāb u pāyende ve berdevām bolǵay ve eger şem ‘ öçse...* (MÜN M801b/15)

ķasırǵa ‘kasırğa’ Clauson, ED 669; Gülensoy, KBS 472

Har. *kasurğa* ‘kasırğa’ HKT 42b/2

Kıp. *kasırğa* ‘kasırğa’ İH 32; *kasurğa* Kİ 70; *kaşırka* TAM 6a/4

Çağ. *kasurğa* ‘kasırğa’ Bdg. II/461; OSTN II/351; ŞSL 228

Tanıklar

1) *taķı tegdi anga kasurğa anıñ içinde ot bar; taķı köydi.* (HKT 42b/2)

katıǵ esgen ‘firtına’

Har. *katıǵ esgen* ‘firtına’ HKT 203a/1, *katıǵ esgen yil* ‘firtına’ HKT 277b/2, 560a/1

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *anlar birle, hoş yil birle, taķı sewündiler anıñ birle, keldi anlarǵa yil katıǵ esgen taķı keldi anlarǵa qom tigme bir orundın; taķı sizdiler, haķıqat üze anlar qapsandı.* (HKT 203a/1-2)

2) *Andın song bulmasangız sizing üze saqçı. Yā ĩmin boldungız mu kim qaytarsa sizni anıñ içinde, taķı bir kez; yā ıdsa sizning üze katıǵ esgen yilni, yildin; taķı batarsa sizni ol nirse birle kim küfr ketürdüñiz? Andın song bulmaǵay siz sizge, bizing üze, anıñ birle istegen.* (HKT 277b/1-2)

3) *kasem yāđ qılur men ıynmış fırişteler birle, ať yeli mengizlig, taķı katıǵ esgen yil birle, katıǵ esmek, taķı yayǵanlar birle yaymak.* (HKT 560a/1-2)

kıyın ‘kasırğa’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *kıyın* ‘kasırğa’ CCII 82a/13

Çağ. *kıyın* ‘kasırğa’ ŞSL 242; Vámb. 321; AL_k 702; MK 2a/7, 73a/7, 101a/3; *kıyın* ‘rüzgâr, fırtına, fırtına hortumu’ FK 80/2, 95/2, 102/3 vd.; GN 361; *kıyın* ‘firtına’ FK 102/3

Tanıklar

1) *ıřķ deřtide kıyın ermes ki mēn devāneǵa / deřt ara ser-geřtelik haťtın sizer pergārdur.* (AL_k 702)

2) *saçılǵan yafraǵları, cebbārlıǵı kıyını savururǵa dehr-i gaddār beytü’l-hüzning tökülgen tofraǵları.* (MK 2a/7-8)

3) *ger řabā kılsa meded ivriley ol başqa kıyın dik / küyidin gerd kibi kopqalı çun yoķ maña kuvvet.* (FK 80/2)

4) *hecr deştide min-i ser-geşteniy tolǵanmaǵı / iylegen diktür kıyın cismi nümü-dārıda piç.* (FK 102/3)

5) *kuyun kıptı uçurdu kün çerāğın / tuman tuttu cihān baştın ayāğın.* (GN 361)

nesīm (Ar.) ‘hafif rüzgâr’ Steingass, PED 1402

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *nesīm* ‘hafif rüzgâr’ MK 79a/3, 98a/3; MÜN M783a/13, M792a/12, M795b/15 vd.; ŞHD 123b/12, 166a/3, 177a/2 vd.

Tanıklar

1) *bāğıdın vahdet reyāhīniniñ isgen nesīmidür ve rühāniyyet...* (MK 79a/3)

2) *murīd Allāh u Bāyezid dip barurlar irdi ve şabā vü nesīm dik sudın...* (MK 98a/3)

3) *ay nesīm-i şubh ol könglüm murādığa digil / bu Şibānīni niçe hecringde dil-gır itke-sin.* (ŞHD 123b/12)

4) *tiz bol ay nesīm-i şubh çeşme-i hızr suyındın.* (ŞHD 166a/3)

5) *sanğa ne müjde lāyıkdur ay nesīm digil / ki cān fidā kılayın sanğa veh ne hoş haberi.* (ŞHD 177a/2)

rīh (Ar.) ‘rüzgâr, yel’ Steingass, PED 601

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *rīh* ‘rüzgâr, yel’ TMA A733a/27; *rīhü’l-‘akīm* ‘yedi gece ve sekiz gün eserek sapkınlıkları ve büyükenmeleri yüzünden Ad kavmini helak eden şiddetli rüzgâr’ TEH T697a/2; TMA A719b/3

Tanıklar

1) *velī ‘azmim imdi budur kim hudāy / eger bolsa ‘ömrümğa mühlet-fezāy / çikip turfe tār rīhīnğa hāmeni / kılp nüktege tiz hengāmeni.* (TMA A733a/27)

2) *... istid’ası bile murādın birdi. Ve ol şarşar kim anı rīhü’l-‘akīm dipdürler; ‘Ad kavmiğa yiti kiçe ve sikiz kün isti, andaç kim ‘imāret...* (TEH T697a/2)

3) *anınğ da ‘vetin Şeddād kabül kılmadı. Ve Şeddād oğlu Mezīd pādşāh boldı.* (TMA A719b/3)

ruhā (Ar.) ‘hafif yel, meltem’ Steingass, PED 571

Har. *ruhā* ‘hafif yel, meltem’ KE 138r/6

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *üze yörgenlerin bilmes êrdiler. Kavluhu ta 'âlâ: باصا ئيچ اءاخر مرمام*
 ى رجت حيرلا مل ان رخسف *ruḥā*, 'Arab tiliñçe "yumşak yel" bolur. (KE 138r/6-7)
rüzīgār (Far.) 'rüzgâr' Eren, TDES 345; Räsänen, VEWT V/390

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *rüzīgār* 'rüzgâr' LD 1894; *rüzgār* 'rüzgâr, yel' ŞSL 175; ÇFK 11b/16;
rüzgār ÇGT 9/11, 55/10, 181/10 vd.

Tanıklar

1) *bendeler turıñgızlar kim rüzgârnu yilge birdiñgizler ve cehd kılıñgızlar*
kim evvelkı tekbirni yilge birmenñgizler... (ÇFK 11b/16)

2) *geh sebeb-i tâli' turur geh rüzgâr / hikâyetde kélür kim hindü-stân.*
 (ÇGT 9/11)

3) *öz semîn sâ'idin rence kıılır / şabr kııl bağlasun êligin rüzgâr.* (ÇGT
 55/10)

4) *oğlanlar atası boldum êrse, oğlanlık yaşımdın çıktı taķı rüzgâr gamıda*
'işretimniñ feraḥı öçti. (ÇGT 181/9-10)

5) *ay rüzīgār kıılma mañga cevr ile cefâ / bizge yiter 'azâb-ı rakîbî kabâḥatı.*
 (LD 1894)

şabâ (Ar.) 'sabâ (rüzgârı) Steingass, PED 780

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *şabâ* 'sabâ (rüzgârı)' KGT 5/10, 99/11, 210/4

Çağ. *şabâ* 'sabâ rüzgârı, doğudan esen hafif ve serin rüzgâr' GN 110,
 692, 1158 vd.; LD 441, 548, 647 vd.; MK 98a/3; MÜN M786a/8, M787b/17,
 M792a/11 vd.; ŞHD 112a/12, 114b/2, 127a/12 vd.; YED 17/2, 34/2, 117/8 vd.

Tanıklar

1) *yana şabâ yiliniñ ferrâşına buyurdı kim yir yüzine.* (KGT 5/10)

2) *niçe kilse şabâ yili seḥergâh / ... yüzüm yirge sürüp aytur men allâh.*
 (KGT 99/11)

3) *kiltür şabâ peygâmudın açgıl mininķi müşkilim.* (ŞHD 112a/12)

4) *müjde kiltürgil şabâ ol la 'l-i şekker-bârdın.* (ŞHD 114b/2)

5) *uşol çağda ki 'âlem boldı ḥurrem / şabâ ürdi dem-i 'îsî-yi meryem.* (GN
 110)

şarşar (Ar.) 'fırtına' Clauson, ED 868; Gülensoy, KBS 839; Steingass,
 PED 785

Har. *şarşar* 'fırtına' KE 156r/3

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şarşar* ‘şiddetli esen rüzgâr’ FK 56/1, 60/2, 88/8 vd.; HBD 41/1, 78/4, 81/1; LM 1523, 3179, 3195 vd.; MK 2a/6, 51b/12, 55a/13 vd.; MSD 171, 199; *şarşar* ‘şiddetli, gürültülü rüzgâr, kasırga, fırtına’ MÜN M784a/19, M784b/18, M801a/24 vd.; TEH T697a/2

Tanıklar

1) *Yūnus kimige kirdi, teñiz ortasığa yétgende suwğa êrklig feriştege yarlıg boldı, tört muhālîf yêlni kopardı, ‘akīm, şarşar cenüb, şimālî, tört tarafdın kimini oynata başladılar.* (KE 156r/2-4)

2) *buzdı köñlüm kişverin hicrân gamı tuğyân kılıp / āh u eşkimdin birin şarşar birin tūfān kılıp.* (FK 56/1)

3) *sāyebān zūlfi kim ay dik yüzige geh yapılır / şarşar-ı āhımdın ol geh yapılır geh açılır.* (HBD 41/1)

4) *kim ‘ışk yêlige kattıñg anı / ol şarşar ile uşattıñg anı.* (LM 1523)

5) *şarşar salıban çemengä tārāc / bustān êlin êyledi yalangaç.* (LM 3179)

semūm (Ar.) ‘sam yeli, sıcak rüzgâr’ Steingass, PED 698

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *semūm* ‘sam yeli, sıcak rüzgâr’ MK 103a/6

Tanıklar

1) ... *hired nahlin fāsıd hayāl semūmı bile kurutma. Bir vefā kılsañ on...* (MK 103a/6)

şimal (Ar.) ‘rüzgâr’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şimal* ‘rüzgâr’ ŞSL 203

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

talaz (2) ‘fırtına’ Eren, TDES 392; Gülensoy, KBS 854; Räsänen, VEWT V/458

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *talaz* ‘fırtına’ TZ 8b/10, 35a/5; *talaz* ‘şiddetli rüzgâr, hortum’ DTO 202;

Çağ. *talaz* ‘fırtına’ OSTN III/883

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tipi ‘karlı rüzgâr’ Eren, TDES 408; Clauson, ED 436; Gülensoy, KBS 899; Räsänen, VEWT V/481, 503a; Tietze, I/624

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *tipi* ‘karlı rüzgâr’ Kİ 37

Çağ. *tipi* ‘karlı rüzgâr’ ŞSL 107; OSTN III/1406; *dipi* ‘dolmuş yağmuru’ ŞSL 174

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

topalan ‘yağmur olmaksızın esen şiddetli rüzgâr’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *topalan* ‘yağmur olmaksızın esen şiddetli rüzgâr’ Bdg. I/383; OSTN III/1223; *topalañ* DTO 221; OSTN III/1223; *topalañ* ‘yağmursuz boran’ ŞSL 112

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tūfān (Ar.) ‘tufan, yağmur veya kasırga afeti’ Steingass, PED 822

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *tūfān* ‘tufan, yağmur veya kasırga afeti’ GN 932, 1059, 1074 vd.; LM 2484, 3583

Tanıklar

1) ‘ışık otı ki bir şerāre andın / tūfān koparur barı cihāndın. (LM 2484)

2) *kan yaş töküp eyle kim şurāhī / tūfān-ı fesād içinde rāhī. (LM 3583)*

3) *çü ol tūfān anıñg tēk kıptı nā-geh / yırak tūştı yavuk hūrşiddin meh. (GN 932)*

4) *cılav kıoydı vü uçdın uçka bardı / ayaktın baş kıoyup tūfān kıopardı. (GN 1059)*

5) *cılav kıoydı vü uçdın uçka bardı / çapıp baştın ayak tūfān kıopardı. (GN 1074)*

tüpü ‘kar fırtınası, boran’ Clauson, ED 436

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *tüpü* ‘kar fırtınası, boran’ ŞSL 112

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

yel ‘yel, rüzgâr’ Gülensoy, KBS 1111; Clauson, ED 916²⁹

Har. *yel* ‘yel, rüzgâr’ KE 14r/13, 23r/15, 27r/13 vd.; ME 3/2, 36/6, 138/8 vd.; MM 46/2, 46/4, /47/2 vd.; *yel* ‘yel, rüzgâr’ NF 41/17, *yel es-* ‘yel esmek, rüzgâr esmek’ NF 113/16; *yil* ‘rüzgâr’ DM 2b/06; HKT 248b/4; HŞ 1504; *sawurğan yil* ‘esip savuran rüzgâr’ HKT 497b/4

Kıp. *yel* ‘yel, rüzgâr, hava’ BM 9a/4; CCI 37a/18; CCII 66a/3; DM 2a/09; KF 62a/3; Kİ 97; TAM 5b/9; TZ 3a/13, 37b/8; *yil* KF 62a/4; KGT 6/11, 313/10, 344/11; İMS 93a/4; MG 70b/6, 71a/5, 71b/1-3 vd.; *yêlés* ‘ince hafif rüzgâr’ Kİ 97; *iğri yel* ‘adam düşüren kasırğa gibi yel’ İH 32; *yel ünü* ‘rüzgâr sesi’ İH 32; *yil* ‘rüzgâr’ TAM 30a/2

Çağ. *yel* ‘yel, rüzgâr, kasırğa’ ÇGT 114/5, 157/8, 170/12 vd.; GN 596, 636, 816 vd.; HAK 70, 335, 336; LM 138, 235, 504 vd.; *yel* ‘rüzgâr, yel, osuruk, romatizma’ Vámb. 357³⁰; *yil* LD 289, 528, 728 vd.; ŞT 75b/1; *yil* ‘rüzgâr, yel’ OSTN III/345; ŞSL 313; BV 120/3, 201/2, 254/4 vd.; ÇFK 11b/16; FK 39/7, 259/4, 303/4 vd.; HBD 172/1, 188/5, 190/1 vd.; MK 10a/3, 22b/3, 52a/1 vd.; ŞHD 81a/5, 121a/4, 170a/12 vd.; YED 85/5, 194/1, 197/4 vd.; *yil* ‘rüzgâr, yel, bağırsaklardaki gaz’ DTO 557

Tanıklar

1) *şi’r aytdı kıpardı yel bulutnu, kaldırdı yel bulutnu.* (ME 3/2)

2) *isip çimgenge yil yıdğı reyâhın / habar husravdın aytur kim i şîrin.* (HŞ 1504)

3) *dâyim işte felek ü ay ü küneş yil ve bulut / ... tâ ki gâflet bile ni’met yimegey sen ay cân.* (KGT 6/11)

4) *âh birer şubh-dem kilse Semerķand yili.* (ŞHD 81a/5)

5) *hüdhüdķa né mâye ķadr u sāmân / seyr êylese yel üze süleymân.* (LM 138)

²⁹ bk. *yel* 1.

³⁰ Anlam, Erbay’ın çalışmasında Vámbéry’den hareketle ‘yel’ biçiminde okunmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. Erbay, 2008: 891.

2.4.2. Şimşek - Yıldırım - Gök Gürleme Sesi Anlamı Taşıyan

Sözcükler

bāriqa (Ar.) ‘şimşek, yıldırım parıltısı’ Tietze, I/282

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *bāriqa* ‘şimşek, yıldırım parıltısı’ LM 784, 1721

Tanıklar

1) *nē berķ ki berķ-i āfet ol yüz / yā bāriqa-yı leṭāfet ol yüz.* (LM 784)

2) *dēdi ki nē kīmyā ēriür ‘ışķ / nē bāriqa-yı ziyā ēriür ‘ışķ.* (LM 1721)

berķ (Ar.) ‘şimşek’ Steingass, PED 176; Clauson, ED 361; Tietze, I/282

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *berķ* ‘şimşek’ KGT 106/12, 296/13

Çağ. *berķ* ‘şimşek’ ÇGT 78/13, 198/4; FK 39/4, 44/2, 75/3 vd.; HBD 119/6, 173/4, 177/6 vd.; LD 1321, 1500; LM 402, 506, 509 vd.; MK 3a/1, 42b/11, 52a/1 vd.; MSD 192; MÜN M783a/1, M783a/3, M783a/14; ŞHD 14a/13, 132a/5, 161b/10 vd.; TEH T704b/6, T716a/24; YED 12/9, 20/4, 35/3 vd.

Tanıklar

1) [*salıban*] *bilmediñ ken ‘ān qatını / ayur biziñ körüş berķ-i cihān ol.* (ÇGT 78/13)

2) *berķ imes ‘ālemde yüz qoymıştur āhımdın şerer / ra‘d imes gerdüñga çurmalmış fiğānımdın şadā.* (FK 39/4)

3) *ay tecellī birle hüsniñg yüz tümen cān örtegen / berķ-i ‘ışķıñğdur mini toyğunça hayrān örtegen.* (LD 1321)

4) *ol ‘aziz ayttı bizim aħvālimiz / ... berķ-i ‘ālem tig körünür vaqıtta bir.* (KGT 106/12)

5) *berķ dig her niçe kizdim günbez-i devvār ara.* (ŞHD 14a/13)

bīr (Far.) ‘yıldırım’ Steingass, PED 219

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *bīr* ‘yıldırım’ LM 1871

Tanıklar

1) *güyā bolup ērdi kün dağı kēç / bīr sarı tüşmedi şikest hīç.* (LM 1871)

çakın ‘şimşek’ Gülensoy, KBS 212³¹

Har. *Tanıklanmamıştır.*

31 bk. *çakın*.

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çakın* ‘şimşek’ BV 175/5, 407/4; FK 32/7, 56/3, 79/3 vd.; HBD 174/6; MK 75a/13, 82a/10, 82b/12 vd.; *çakın* ‘yıldırım’ AL_M 297; LM 513, 527, 1603; *çakın* ‘şimşek, yıldırım’ OSTN III/1834; *çakın* OSTN III/1836; *çakın* ‘şimşek, şimşeğin parıltısı’ DTO/279; *çakın* ‘şimşek, berk, ra’d’ ŞSL 148; *çağın* FK 228/6

Tanıklar

1) *şuḥluğ resmin aṅga taḳlīd iterler ḥūblar / sikrimekte iyle kim uçkun çakınga ötkenür.* (BV 175/5)

2) *pey-ā-pey ni ikin ebr-i bahārıdın çakın tüşmek / bulut üzre bir uçkun saldı güyā şu ‘le-i derdim.* (BV 407/4)

3) *lem ‘a-i ‘arızdın köyse Nevāyī ni ‘aceb / tarta algay mı çakın yolıda ḥāşāḳ belā.* (FK 32/7)

2) *geh ḳuds üze ol çakın saçıp nūr / tün müşkiye töker erdi kāfūr.* (LM 513)

3) *hecr kācidin közümgē her zamān ot çakılır / bu çakınlarğa tenim ḥāşākini köydürdi köz.* (FK 228/6)

çalın ‘çakmak, çakın ra’d ü berk’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çalın* ‘çakmak, çakın ra’d ü berk’ ŞSL 149

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

elkin ‘yıldırım’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *elkin* ‘yıldırım’ Kİ 22

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ışım ‘yıldırım, şimşek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ışım* ‘yıldırım, şimşek’ OSTN I/1555; *işim* OSTN I/1553; *ışın* ‘yıldırım, çakın, berk’ ŞSL 54

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ışkırık ‘yağmurla rüzgârla çakan yıldırım, şimşek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ışkırık* ‘yağmurla rüzgârla çakan yıldırım, şimşek’ ŞSL 53

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

katıĝ kıķırĝan ‘yıldırım’

Har. *katıĝ kıķırĝan* ‘yıldırım’ HKT 499b/2

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *uluĝsındılar anlarning İdisining buyrukındın, tuttı anlarnı katıĝ kıķırĝan taķı anlar baķarlar. Yaraĝlanu bilmediler ķopmaķdın taķı bolmadılar oĝ alĝanlardın.* (HKT 499b/1-3)

kükrek ‘şimşek’ Gülensoy, KBS 589³²

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *kükrek* ‘şimşek’ TZ 16b/5

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ötgün ‘gök gürültüsü’

Har. *ötgün* ‘gök gürültüsü’ HKT 3b/6; ME 230/2

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *anınĝ içinde ķarangķuluklar, taķı ötgün bar taķı yıldırım bar. kılurlar barmaķlarını kulakları içinde, katıĝ ünlerdin ölüm ķorkunĝı üĝün.* (HKT 3b/6)

2) *küldüredi ötgün kiterdi anı duralıķındın.* (ME 230/2)

ra‘d (Ar.) ‘gök gürlemesi’ Steingass, PED 579

32 bk. *kükre-*.

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ra'd* ‘gök gürlemesi’ BD 44/4; BV 634/2; ÇGT 198/3; MK 22b/4; MSD 192, 327; ŞHD 131a/11; TEH T704b/6, T716a/24

Tanıklar

1) *seyl imestür yir yüzin tutқан közümnin yaşıdır / ra'd imestür kökke çırmaşқан köñül efgānıdır.*

2) *bulut ger zāhir itti berķ ile ra'd / kaçan bu otluğ efgānımğa yitti.* (BV 634/2)

3) *cihān-dīde vü sefer-gerde ěrmes ěrdi. Bahādurlarınun kemrekinin ra'dı kulaķıge tēgmişi yoķ ěrdi.* (ÇGT 198/2-3)

4) *... lahnı bile bādiye kat'ıda tiz bolur, bulut buhtisi ra'd şadāsıdın şāiķa-engiz.* (MK 22b/4)

5) *na'ra-i ra'dın oķındın barça yeksān olmasun.* (ŞHD 131a/11)

şā'iķa (Ar.) ‘yıldırım’ Steingass, PED 779

Har. *şā'iķa* ‘yıldırım’ KE 121r/3

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şā'iķa* ‘yıldırım’ MK 55a/12; 55b/6

Tanıklar

1) *ķamuğı uy şüretlig, tağ tegresin tört yığaçlık yerge tegi tutular. Şā'iķa ķoptı, yel esti.* (KE 121r/3)

2) *... yoķ ve her niçe ķan tōkken sayı anğa ķanmaķ yoķ. Sā'iķaıdır ...* (MK 55a/12)

3) *mundaķ tufānning ģarıķı ve bu nev' sā'iķanınģ ģarıķı. Mundaķ ģaddārning ...* (MK 55b/5-6)

şimşek ‘çakın, berk, yıldırım’ Gülensoy, KBS 845

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şimşek* ‘çakın, berk, yıldırım’ ŞSL 206

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

yaraķ ‘şimşek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *yaraķ* ‘şimşek’ BM 9a/6

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

yarqın ‘şimşek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *yarqın* ‘şimşek’ Kİ 92

Çağ. *yarqın* ‘şimşek’ OSTN III/136

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

yaş ‘kıvılcım, ateş parçası, şimşek, şimşek çakması’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *yaş* ‘kıvılcım, ateş parçası, şimşek, şimşek çakması’ GN 826; *yaşın çakıl-* ‘şimşek çakmak’ GN 826

Tanıklar

1) *bulut kökrep yaşın andağ çakıldı / ki deryâ neft tək otka yakıldı.* (GN 826)

yaşın ~ yışın ‘şimşek, yıldırım’

Har. *yaşın* ‘şimşek’ KE 19v/14; *yaşın yaşna-* ‘şimşek çakmak’ HAK 336; KE 121r/4, 190r/8, T173a16; *yışın* ‘şimşek, yıldırım’ HKT 8a/7; ME 42/2, 176/3

Kıp. *yaşın* ‘yıldırım’ Kİ 94; *yaşın* ‘yaşın, yıldırım, şiddetli gürültülü ses’ BM 9a/6; *yaşın* ‘şimşek’ TAM 5b/13

Çağ. *yaşın* ‘şimşek, yıldırım’ ŞSL 295; OSTN III/246; Bdg. I/332 *yaşım* ‘yıldırım’ OSTN III/248; *yaşım* Vâmb. 348; *ışın* ‘yıldırım, çakın’ ŞSL 54

Tanıklar

1) *yıldıradı yıldırım, yışnadı yışın.* (ME 42/2)

2) *ton ıterni arıglık kıldı, arığ boldı yışın yışnadı, yaşnadı.* (ME 176/3)

3) *tuttu sizni yışın, tağı siz bakar siz. Andın song kopğarduk sizni, ölmüşingizdin song; bolğay kim siz şükr kılğay siz.* (HKT 8a/6-8)

4) *dünyâdın kuş tæg uçğan, tamuğğa kirip çıkğan, şırâtdın yaşın tæg kęcgen, uçmağ kapuğın açğan, özi ‘azîz ناك منا ايبن نأقيدص اريغ زاتلیغ Ehnüh atlıg İdrîs yalawaç ‘aleyhi’s-selâm.* (KE 19v/13-16)

5) *şa ‘iğa koptı, yel esti, kök küldürdedi, yaşın yaşnadı, ferîşteler ün kötürdileri tesbîh tehlîl aydılar.* (KE 121r/3-4)

yıldırım ‘yıldırım’ Gülensoy, KBS 1139; Tietze, II/347

Har. *yıldırım* ‘yıldırım’ HKT 3b/6; HŞ 4481; ME 42/2, 176/4; NF 30/5

Kıp. *yıldırım* ‘yıldırım, şimşek’ DM 2a/09; İMS 81a/4; KF 1b/4; TZ 21b/13; *ıldırım* KF 126b/1; *yaldırım* DM 2b/06; *yuldırım* TAM 5b/13, 6a/1; *yuldurum* Kİ 97

Çağ. *yoldarım* ‘yıldırım, berk’ ŞSL 307; *ıldırım* ‘yıldırım’ OSTN I/1495; *yuldarım* DTO 548; OSTN III/559; *ıldırım* ‘şimşek, çakın, berk, yıldırım’ ŞSL 59; MÜN M790a/2; *yuldurum* ŞSL 307

Tanıklar

1) *yıldıradı yıldırım, yışnadı yışın.* (ME 42/2)

2) *yıldırım, yıldıradı yıldırım āhestelik kıldı, uzluğ kıldı işde köydi, köyüklendi.* (ME 176/4)

3) *kim an tig çıktı hısrav bâğrıdın kan / niteğ kim yıldırım sıçrar bulutdan.* (HŞ 4481)

4) *kim kim öpse anasının başını ululap ol anasını tağı çökse anası ileyinde ħ'ār kıılıp kendüsini tağı anasının ħaqqını ululap kiçgey şırâtdan yıldırım kibi.* (İMS 81a/3-4)

5) *bulutları yaradı yıldırımları bile. Ol Tanğrı ta'ālā kâdırdu vüçüda ketürmege yok eylemege.* (KF 1b/4-5)

2.4.3. Yağmur - Dolu - Şebnem Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

bārān (Far.) ‘yağmur’ Steingass, PED 141; Tietze, I/278³³

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *bārān* ‘yağmur’ BD 375; BV 172/5, 325/4; ÇGT 114/11; FK 210/3, 477/12, 521/4 vd.; HBD 138/2, 172/2, 196/4 vd.; LM 554, 1843; MSD 639; ŞHD 51a/4, 167b/11; TEH T717a/15; YED 20/6; *jāle bārān* ‘çiy yağmuru’ MSD 639

Tanıklar

1) *āh u eşkimdin köngül kim boldı dermānde körüñg / veh ki boldı bī-dil uşbu bād u bāranda körüñg.* (BD 375)

2) *tīr-i bārān ki atar çerh-i muqavves besdür / niçe kaş yasını kaşdımgā kurar sin āñir.* (BV 172/5)

3) *kerek aydı bolsa / felekde ebr-i 'azīm ü dumū'ıdın bārān.* (ÇGT 114/11)

4) *tanğı atsa Ĥudāyñıñ bārān-ı rahmetide 'acīb ve ġarīb irmes.* (ŞHD 51a/4)

33 bk. *baran* III.

5) *eşk-i āhımdın cihān ehliğa köymek yığlamak / 'ādet oldı hālī irmes berķ ü bārāndın hevā.* (YED 20/6)

boğanak ‘destiden boşanırcasına yağan yağmur sığınağı’ Gülensoy, KBS 155

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *boğanak* ‘destiden boşanırcasına yağan yağmur sığınağı’ Kİ 30; *boğanaķ* ‘testiden boşanırcasına yağan yağmur’ İH 30; *buğanaķ* Kİ 33

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

burçaķ ‘dolu, yağmur’ Clauson, ED 357

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *burçaķ* ‘dolu, yağmur’ Kİ 30, TAM 5b/10

Çağ. *burçaķ* ‘dolu, yağmur’ OSTN IV/1833

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çapķur ‘yağmur, fırtına’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çapķur* ‘yağmur, fırtına’ OSTN III/1923; *çapğur* DTO 271; *çapğuramaķ* ‘esmek (fırtına)’ DTO 271 *çapķuramaķ* ŞSL 145

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çavun ‘yağmur, yağın ve kar fırtınası’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çavun* ‘yağmur, yağın ve kar fırtınası’ ŞSL 150

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çig ‘şebnem, çiy’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çig* ‘şebnem, çiy’ CCI 37a/16, 37a/17; CCII 76a/4

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çile ‘hafif yağmur’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çile* ‘hafif yağmur’ Kİ 45; *çise* Kİ 43

Çağ. *çile* ‘hafif yağmur’ OSTN III 2147-2148

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çiseng ‘hafif yağmur, çise’

Har. *çiseng* ‘hafif yağmur, çise’ HKT 42a/7

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *tağı eger tegmese angar uluğ kaçralıg yağmur, çiseng. Tağı Tangrı, anı kim kıılır siz körgeñ.* (HKT 42a/6-7)

çiskin ‘ince yağmur, baran, kırav’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çiskin* ‘ince yağmur, baran, kırav’ ŞSL 162

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

harıuman ‘çiy, şebnem’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *harıuman* ‘çiy, şebnem’ ŞSL 287

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kaatre (Ar.) ‘damla’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *kaṭre* ‘damla’ İMS 279b/7

Çağ. *kaṭre* ‘damla’ MÜN M783a/2, M788a/12, M788a/13; ŞHD 2b/12, 22b/12, 156b/2 vd.

Tanıklar

1) *anıñ oruçı niçe kim yimese. Ve eger isnese taḳı tüşse bir kaṭre suf boğuzına yā tökünse boğuzına ol uyur bolsa, yā küç birle bolsa oruçı fāsıd bolur.* (İMS 279b/7-8)

2) *kaṭre sunı luḫfuñ ırle ol şadef ḳursaḳına.* (ŞHD 2b/12)

3) *kaṭre birle dānelerni kim ḳıla bilgey ḫisāb.* (ŞHD 22b/12)

4) *her seher oḳur yüzüñdin kaṭre destāniñ bile.* (ŞHD 156b/2)

5) *her lāle aḫbāb cāniğa dāğ örtegeni, şu ‘le-i her kaṭre aḫbāb ḫayātı şem ‘in öçürgeni vecle irdi güstāhlıḳ yüzidin fülānni...* (MÜN M783a/2)

ḳırav ‘kırağı, çiy, şebnem’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ḳırav* ‘kırağı, çiy, şebnem’ ŞSL 244

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

muldur ‘şebnem, çiy’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *muldur* ‘şebnem, çiy’ ŞSL 279

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

sepken ‘yağmur serpintisi’ Gülensoy, KBS 754

Har.

Kıp. *sepkün* ‘yağmur serpintisi’ Kİ 51

Çağ. *sepkün* ‘yağmur serpintisi’ OSTN IV/497

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şemşek ‘yağmur’ Eren, TDES 386

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şemşek* ‘yağmur’ OSTN IV/1021; *şimşek* ‘şimşek’ DTO 381; OSTN IV/1092

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şudrun ‘şebnem, kırav, ince yağmur, çiy’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şudrun* ‘şebnem, kırav, ince yağmur, çiy’ ŞSL 203

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tamcı taşı ‘katre, tamlı, damla’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *tamcı taşı* ‘katre, tamlı, damla’ ŞSL 103

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tamızık ‘damla, damlacık’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *tamızık* ‘damla, damlacık’ CCII 60a/1-2

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tamlı ‘damla, katre, tamlı’ Tietze, I/556

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *tamlı* ‘damla, katre, tamlı’ ŞSL 103

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tım ‘damla sesi’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *tam* ‘yağmur damlası’ Kİ 66

Çağ. *tum* ‘damla sesi’ BV 430/5; *tum tam-* BV 243/4, *tim* ‘tim damlalarının çıkardığı ses’ FK 230/3, 313/4, 355/2 vd.; *tim tim* ‘damla sesi’ OSTN III/1408; Vámb. 271; ŞSL 137; *tam* ‘yağmur damlası’ ŞSL 103; OSTN III/992; Bdg. I/729; *tamçı* ‘damla’ OSTN III/1007; ŞSL 103, Bdg. I/129; OSTN III/1007; ŞSL 103

Tanıklar

1) *gāhi ing üzre ki tum tum körünür köz yaşım / ışk bāğı ara şāh-ı gül-i ra ‘nā boldum.* (BV 430/5)

2) *sin gül-i ra ‘nā firākıdın sarıg çihremni eşk / kaçre kaçre kan ile tum tum tamıp al iylemiş.* (BV 243/4)

3) *bir sarıg kāğıd durur tim tim kızul bolğan maña / kaçre kaçre eşkdin naqs iylegen kan birle yüz.* (FK 230/3)

4) *kaçre kaçre kan yaşımdın çihrem olmuş iyle kim / tim tim itkeyler kızul kāğıdını kim bolgay sarıg.* (FK 313/4)

5) *hāli hicrānıda tim tim yirge tamğan kan yaşım / her biri bir lāle-i devr kim karası yok anı.* (FK 355/2)

tolı ‘dolu’ Tietze, I/642

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *tolı* ‘dolu’ Kİ 66

Çağ. *tolı* ‘dolu’ Bdg. I/752; OSTN III/1197; ŞSL 125

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

yağın ‘yağmur’ Eren, TDES 439; Gülensoy, KBS 1031³⁴; Räsänen, VEWT V/177

Har. *yağın* ‘yağmur’ ME 15/6; KE 25r/15, 29v/20; 30r/1 vd.; *yağın yağ-* ‘yağmur yağmak’ ME 30/7; *yağmur* ‘yağmur’ HKT 124a/6, 395b/1, 348a/5 vd.; İML 184; KE 6r/6, 22v/14, 23v/13 vd.; ME 21/2, 28/7, 211/2 vd.; MM 199/1; NF 234/8, 292/8, 393/10 vd.; *yağmur yağ-* ‘yağmur yağmak’ HŞ 1001; *kağıg yağmur* ‘şiddetli yağmur, sağanak’ HKT 410b/4

Kıp. *amğur* ‘yağmur’ CC³⁵; *yağmur* DM 2a/11; İMS 99b/5; KF 1b/3, 204b/7, 209b/7; KFT 353b/2; KGT 93/4, 93/5; TAM 5b/8; *yamğır* MG 79b/1; *yamğur* CCI 21a/17, 21a/18, 21a/19 vd.; DM 2b/02, Kİ 95, MG 80a/3; TAM 5b/9; TZ 32b/3; *yağmur yağ-* ‘yağmur yağmak’ KGT 172/12, 283/13, 316/10

³⁴ bk. *yağmur*.

³⁵ Toparlı, kelimenin *Codex Cumanicus* adlı eserde geçtiğini belirtmektedir. Ancak kelimeye eserde tesadüf edilmiştir. Toparlı, 2007: 8.

Çağ. *yağın* ‘yağmur, fırtına, kasırga’ OSTN III/48; ŞSL 296; *yağın* ‘yağmur’ HBD 121/6, 187/7, 196/4; LM 534, 1603, 1843 vd.; MÜN M785b/7, M794b/20, M801a/6; TEH T696b/24, T704b/2, T708b/6 vd.; *yağın* AL_B 404; *yağın* AL_K 818; ; BV 132/5, 528/3, 593/6 vd.; FK 24/2, 44/3, 464/6 vd.; YED 29/9, 310/2; *yamğur* DTO 536; OSTN III/310; ŞSL 299; AL_B 404; AL_K 818; AL_M 492; BV 71/4, 453/6, 608/1 vd.; ÇGT 24/1, 114/6, 190/3; FK 74/5, 438/4, 485/2 vd.; HBD 78/3; LD 374, 1356, 1648 vd.; LM 504, 554, 831 vd.; MSD 257, 468; MÜN M784a/18, M787b/25; ŞHD 80b/10, 133a/9, 155b/2; ŞT 68b/4; TEH T694b/9, T696b/24, T696b/25; *yağmur* OSTN III/55; ŞSL 296; ÇGT 207/11; HAK 20, 29; MSD 250; *yamğur* AL_K 818; ÇFK 58a/6; *yağın* MK 42b/1, 42b/11, 101a/2; *yağış* OSTN III/48; ŞSL 296

Tanıklar

- 1) *yağın yağdırdı kalık yağın birle yokatdı Tanğrı anlarını.* (ME 15/6)
- 2) *vaktısız yağmur kilip telef kıldı ol ayttı yüñg.* (KGT 93/4)
- 3) *Hoş il tağı İdi yarlıkağan. Yüz ewürdiler, ıdduk anlar üze erkek sıçğanning akınıni yâ katıg yağmurnung akınıni.* (HKT 410b/4)
- 4) *yana saqnur tağı küñ toğmadı tip / saqınğaymen bu yağmur yağmadı tip.* (HŞ 1001)

5) *bilgüsi yamğur tuman u qar hem boldı savuq.* (ŞHD 80b/10)

yağış ‘yağış’ Gülensoy, KBS 1028; Clauson, ED 908

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *yağış* ‘yağmak’ AL_K 818; ŞSL 296

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.4.4. Dalga Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

dalğa ‘dalga’ Tietze, I/552

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *dalğa* ‘dalga’ İH 21; *talaz* (1) İH 10, TZ 8b/10, 35a/5; *tolkun* TZ 35a/5; *akın* TZ 8b/10, 19a/7

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

erkeş ‘dalga’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *erkeş* ‘dalga’ OSTN I/780; ŞSL 9

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kum ‘dalga’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *kum* ‘dalga’ İH 24; *ķum* ‘dalga, fırtına’ TAM 6a/6; *kom* ‘dalga, su dalgası’ CCII 58a/18

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

külek ‘dalga’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *külek* ‘dalga’ FK 349/4, 688/81, 688/82 vd.

Tanıklar

1) *kaşı fırākıda bahr-i sirişkim andaķdur / ki yanı ay kimesin çayķatur urup külek.* (FK 349/4)

2) *ķorķaram taşlamağay taşķarı ger / çerħ salsabu tinizge külek.* (FK 688/81)

3) *veh ni külekdür ol bahrğa kim / mevcığa tüşse yuyulğay eflāk.* (FK 688/82)

mevc (Ar.)‘dalga’

Kıp. *mevc* ‘dalga’ KGT 7/8, 250/3, 262/10

Çağ. *mevc* ‘dalga, deniz dalgası, dalga, dalgalanma’ BV 262/1; ÇFK 127a/16; ÇGT 99/10, 130/10, 174/5 vd.; GN 815, 832, 838 vd.; LD 4, 825, 926 vd.; MK 69a/9; MSD 338, 733; MÜN M784b/15; ŞHD 43a/9, 105b/5, 138a/6 vd.; TEH T697a/26; YED 19/6, 29/3, 85/1 vd.; *mevce* ‘(bir) dalga’ YED 50/8; *mevc-i deryā* ‘deniz dalgası’ LD 1364

Tanıklar

1) *tengiz mevcining evcinden ni gussā / ... alarğa kim kimeçi nūh bolğay.* (KGT 7/8)

2) *nivçün yüzinde ķahr ile çın zāhir iylemiş / Hurşid çeşmeside ķişi mevc körmemiş.* (BV 262/1)

3) ... *deryā mevc ursa ve anıṅ nemidin ot ünse her koy kim ol otđın yir min anıṅ itini yimes min eger havz kim toluğ irken her yanı on arşun bolsa.* (ÇFK 127a/16-17)

4) *kim sēn özürdüñ ol feyyihdin bu ferīkni şūfī çıkarur öz kilīmini mevcdin.* (ÇGT 99/10)

5) *yaşnıṅ tūfānıdın tipredi kulzüm mevcı.* (ŞHD 43a/9)

talğaq ‘deniz dalgası, dalga’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *talğaq* ‘deniz dalgası, dalga’ DTO 203; OSTN III/891; *talkun* ‘deniz dalgası’ Bdg. I/337

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

te‘āqub (Ar.) ‘dalgalanma’³⁶

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *te‘āqub* ‘dalgalanma’ MÜN M784b/19

Tanıklar

1) ... *sevādiğa rākım ve gāhī külek teşvīridin emvāc te‘āqubı su hūrūşı üni bile ...* (MÜN M784b/19)

telāṭum (Ar.) ‘çok dalgalanma, dalgaların çarpışması’ Steingass, PED 320

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *telāṭum* ‘çok dalgalanma, dalgaların çarpışması’ MÜN M784b/18

Tanıklar

1) *temevvüc baħr üzre kim tutmay ārām / alar üstige şun‘ ilgi tapıp dām / ve gāhī şarşar tahrikidin deryā telāṭumı bile...* (MÜN M784b/18)

temevvüc (Ar.) ‘dalgalanma’ Steingass, PED 325

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *temevvüc* ‘dalgalanma’ MÜN M784b/18

Tanıklar

1) *temevvüc baħr üzre kim tutmay ārām / alar üstige şun‘ ilgi tapıp dām / ve gāhī şarşar tahrikidin deryā telāṭumı bile...* (MÜN M784b/18)

36 Kelime Steingass’ta ‘koyalama, takip; işkence; değişim vb.’ anlamlarına gelecek şekilde tanıklandığından çalışmaya dâhil edilmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Steingass, PED 307.

2.5. CANSIZ VARLIKLARA ÖZGÜ SES ANLAMLI TAŞIYAN SÖZCÜKLER

2.5.1. Eşya Sesi Bildiren Sözcükler

çaķıldı (1) ‘iki şeyin musademesinden hasıl olan ses’ Tietze, I/466

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çaķıldı* ‘iki şeyin musademesinden hasıl olan ses’ ŞSL 148; *çaķıldamak* ‘çakıl taşları yuvarlanması gibi ses çıkarmak’ ŞSL 148

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.5.2. Gıcirtı - Çıtırtı - Şangırtı Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

ķıcirtı ‘gıcır gıcır etme sesi’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *ķıcirtı* ‘gıcır gıcır etme sesi’ İH 22

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şangır ‘şangırtı, şıkırtı’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şangır* ‘şangırtı, şıkırtı’ OSTN IV/944; *şangır* ‘şangırtı’ DTO 376

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şarķa ‘çıtırdama, çıtırtı’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şarķa* ‘çıtırdama, çıtırtı’ DTO 376; OSTN IV/953

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şıngırtı ‘şingırtı, şingırdama’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *şınkırtı* ‘şingirtı, şingirdama’ İH 17

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.5.3. Vasıta Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

kanķ ‘arabanın çıkardığı ses’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *kanķ* ‘arabanın çıkardığı ses’ ŞT 73a/6,73a/7, 73a/8

Tanıklar

1) *Ol fikr kılıp arabanı yasadı, andın körgenler barça araba yasap olcalarını yüklep kaytdılar, arababa kanķ at koydılar. Andın ilgeri atı da yok irdi, özi de yok irdi.* (ŞT 73a/5-7)

2) *Andın ilgeri atı da yok irdi, özi de yok irdi. Anıñg üçün kanķ tidiler kim, yörügende...* (ŞT 73a/6-7)

3) *... kanķ kılıp āvāz kılır. Anı yasağan kişini Kanķlı tidiler.* (ŞT 73a/8)

2.5.4. Su Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

çırlaķ ‘akan suyun gürültüsü’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çırlaķ* ‘akan suyun gürültüsü’ Kİ 42

Çağ. *çırlaķ* ‘akan suyun gürültüsü, küçük çay’ Bdg. I/474; OSTN III/2080

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çırlap aķar ‘su sesi’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çırlap aķar* ‘su sesi’ TZ 14a/13

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şağırdaķ ‘su sesine benzer gürültü, şarıldı’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şagırdağ* ‘su sesine benzer gürültü, şarıldı’ ŞSL 201

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şarıldı ‘su sesine benzer avaz ve gürültü’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şarıldı* ‘su sesine benzer avaz ve gürültü’ ŞSL 201

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şorultu ‘bir kaba dökülen suyun, sütün çıkardığı ses’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *şorultu* ‘bir kaba dökülen suyun, sütün çıkardığı ses’ İH 17

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.5.5. Ağaca Ait Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler

çerreş ‘ağaç dallarının kırıldığında çıkardığı ses’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çerreş* ‘ağaç dallarının kırıldığında çıkardı ses’ Bdg. I/473; OSTN III/1972

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

hıjıldı ‘hışıltı, göğsün hış hış ötmesi; rüzgârdan ağaçların hışıldaması’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *hıjıldı* ‘hışıltı, göğsün hış hış ötmesi; rüzgârdan ağaçların hışıldaması’ İH 14

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.5.6. Müzik Aleti Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

çayırtı ‘çan sesi’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çayırtı* ‘çan sesi’ DTO 281; OSTN III/1851

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çınk ‘çan sesi’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çınk*³⁷ ‘çan sesi’ OSTN III/2116; *çınk* Vámb. 286

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

dambırdı ‘davula vurdukça çıkan ses’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *dambırdı* ‘davula vurdukça çıkan ses’ İH 21

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

gümbürtü ‘davul gibi şeylerin sesi’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *gümbürtü* ‘davul gibi şeylerin sesi’ İH 27

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kerkür ‘nakkârenin çıkardığı ses’

37 Erbay, kelimenin OSTN’de kelime madde başında *çingğ* şeklinde yazıldığını ve bu yazılışın Radloff’un da kelimeyi aldığını belirttiği *Cağataische Sprach-Studien* dikkate alınarak düzeltilindiğini belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Erbay, 2008: 184.

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *kerkür* ‘nakkârenin çıkardığı ses’ ŞHD 58a/3

Tanıklar

1) *ol şubh nakâresi hoşhoş kıladur kerkür.* (ŞHD 58a/3)

kerre-nây (Far.) ‘gür sesli ney’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *kerre-nây* ‘gür sesli ney’ MSD 557

Tanıklar

1) *sin bu kündin song hüüküm kııl, öz maqâmın saklasun / ni kılar çeng ü çegâne arasında kerre-nây.* (MSD 557)

şanğur ‘zil sesi’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şanğur* ‘zil sesi’ ŞSL 202

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.5.7. Yiyeceklere Ait Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler

çiz-ü-piz ‘ateşte yağın çıkardığı ses’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çiz-ü-piz* ‘ateşte yağın çıkardığı ses’ OSTN III/2149; *çiz u piz* ‘ateşte kızaran kebabın çıkardığı yüksek ses’ DTO 305

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.5.8. Ok - Silah Sesi Anlamı Taşıyan Sözcükler

çaқаçaқ ‘okun çıkardığı ses’ Tietze, I/465

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çaқаçaқ* ‘okun çıkardığı ses’ OSTN III/1834; *çaқаçaқ* ‘ok fırlatıldığında şaşılacak kadar fazla çıkardığı ses’ DTO/284

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

Ķars ‘patlama sesi, silah sesi, alkış sesi’ Clauson, ED 663³⁸

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Ķars* ‘patlama sesi, silah sesi, alkış sesi’ OSTN II/205; ŞSL 228

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

2.6. YANSIMA SES ANLAMI TAŞIYAN SÖZCÜKLER

āh ‘ah, feryat’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *āh* ‘ah, feryat’ KGT 37/2, 117/6, 173/3

Çağ. *āh* ‘feryat, ah’ ŞSL 6; HAK 257; ŞHD 7a/4, 12a/13, 17a/10 vd.; YED 12/5, 14/2, 17/6 vd.; *āh-ı serd* ‘büyük feryat’ LD 2497; *āh u fiğān* ‘ah ve feryat, inleme’ MSD 80, 587; *āh* ‘efgan, figan, nale, ağlama, inleme, seslenme, nida’ MÜN M795a/8, M 797a/24, M801a/24 vd.; TEH T717a/17

Tanıklar

1) *āh itip ayttı bu Ķayr Ķaberi maŋga degül benim düşmenlerime durur ...* (KGT 37/2)

2) *Ķılur ol Ķocalar miñ āh u feryād.* (KGT 117/6)

3) *min tiler min vaşlınğ āh-ı serd ile / dīde-i giryān u rüy-ı zerd ile.* (LD 2497)

4) *bular ilge Ķılıç nīze alıp heycāğa Ķirgende / hīç iş Ķilmedi a‘ dādın, meger āh u fiğān Ķildi.* (MSD 80)

5) *āh uşol cāhillerinğ ĶaĶkında Ķıldınğ aynı şaĶ.* (ŞHD 7a/4)

6) *āh dirīga yerniñ kökninğ arasında / yitürdüm men şunĶar Ķuşum bilmes mene.* (HAK 257)

cem cüm ‘kadehlerin birbirine çarpmasından çıkan ses’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *cem cüm* ‘kadehlerin birbirine çarpmasından çıkan ses’ ŞHD 106b/12

Tanıklar

1) *meclis tüzüldi sâkî kiltür cām-ı cem cüm.* (ŞHD 106b/12)

çeh çeh (Far.) ‘bülbülün öterken çıkardığı ses’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çeh çeh* ‘bülbülün öterken çıkardığı ses’ YED 311/6, 322/5

Tanıklar

1) *kađiñ servi üçün şimşād üze kumrî çiker gügü / yüzünge na’t oqup gül şahıda bülbül kıılır çeh çeh.* (YED 311/6)

2) *urar bülbül kibi köñglüm yüzünğ gül-zārığa çeh çeh / diyür kumrî kibi servingni körgeç bî-ibā hey hey.* (YED 322/5)

çırçır ‘cır cır sesi’ Clauson, ED 427³⁹

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çırçır* ‘cır cır sesi’ DTO 303

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

dām ‘taklit sesi’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *dām* ‘taklid sesi’ ŞHD 107a/2

Tanıklar

1) *tipret ilinğni defge uşul-ı dām-ı dem düm.* (ŞHD 107a/2)

dem düm ‘tefin çıkardığı ses’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *dem düm* ‘tefin çıkardığı ses’ ŞHD 107a/2

Tanıklar

1) *tipret ilinğni defge uşul-ı dām-ı dem düm.* (ŞHD 107a/2)

ferfür ‘kuşların uçarken çıkardıkları ses’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ferfür* ‘kuşların uçarken çıkardıkları ses’ ŞHD 58b/3

39 bk. çır 1.

Tanıklar

1) *ol dāne-i hālidin közi uçadur ferfür.* (ŞHD 58b/3)

fır fır ‘yelin eserken çıkardığı ses’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *fır fır* ‘yelin eserken çıkardığı ses’ İH 20

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

fırrıst ‘atılan nesnenin uçarken çıkardığı ses’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *fırrıst* ‘atılan nesnenin uçarken çıkardığı ses’ AL_K 636; *fırrıst* ŞSL 210

Tanıklar

1) *uçup yêtkende darb-ı desti anıḡ / ki barıp on yıgaç fırrastı anıḡ.* (AL_K 636)

fısildu ‘fısıltı’ Tietze, II/57

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *fısildu* ‘fısıltı’ ŞSL 210

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

fışiltı ‘fiş fiş ses çıkarmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *fışiltı* ‘fiş fiş ses çıkarmak’ İH 21

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ğulğul (Ar.) ‘kuşların birden ötmesi, bülbülün feryadı, ötüşmesi’ Steingass, PED 892

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *ğulğul* ‘kuşların birden ötmesi, bülbülün feryadı, ötüşmesi’ KGT 6/6, 138/13

Çağ. *gülğül* ‘kuşların birden ötmesi, bülbülün ötüşü’ ŞHD 85b/2; *gülğül* ‘bağırıtı, gürültü, şamata, haykırış, feryat, figan, çığlık, velvele’ GN 256, 387, 667; YED 217/3, 222/4; *gülğül* ‘gürültü, su sesi’ FK 442/4, 566/2, 600/8; *feryād u gülğül* ‘feryat figan’ GN 503; *feryād u gülğül kıl-* ‘feryat figan etmek’ GN 62; *gülğül tüş-* ‘çığlık koparmak’ GN 1145; LD 1989; *gülğüle* ‘kuşların ötüşü’ ŞHD 83b/7

Tanıklar

1) *bolup muṭrib gülistānlar da bülbül /... kılur mīng türlü nağme birle gülğül.* (KGT 6/6)

2) *konup ol serv üze bülbül çikip gül şevkādın gülğül / bu serv üze açılıp gül aña tirdin tüşüp şeb-nem.* (FK 442/4)

3) *gülğüle niçün salıptur uşbu ay tig yüzleriṅ.* (ŞHD 83b/7)

4) *kiçe küyüṅ ara feryād kıldım / ki tüştü itleriṅ hayliğa gülğül.* (YED 217/3)

5) *āh u fiğāndın her sarı şürī salıptur gülğulüṅ.* (ŞHD 85b/2)

güpür güpür ‘gümbür gümbür ses vererek’ Tietze, II/214

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *güpür güpür* ‘gümbür gümbür ses vererek’ İH 25

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

gür gür ‘devenin çıkardığı ses’ Tietze, II/21

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *gür gür* ‘devenin çıkardığı ses’ ŞHD 147b/10

Tanıklar

1) *‘ārifler içip andın gür gür itedür tive.* (ŞHD 147b/10)

harhur ‘taklidi ses’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *harhur* ‘taklidi ses’ ŞHD 58a/10

Tanıklar

1) *‘āşık-sin ü dünyāğa yanī-sin ü hem har hur.* (ŞHD 58a/10)

hāy hāy (Far.) ‘yas tutan kimsenin iniltisi’ Steingass, PED 1487

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *hāy hāy* ‘yas tutan kimsenin iniltisi’ FK 617/5

Tanıklar

1) *sin ki bezm-i ‘iṣ ara her dem kıılır-sin kākākaha / ni ğamıñ andın ki yıǵlar-min ğamıñdın hāy hāy.* (FK 617/5)

hühü ‘atın çıkardığı ses, taklit sesi’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *hühü* ‘atın çıkardığı ses, taklit sesi’ ŞHD 143a/8

Tanıklar

1) *kim imlik at bigin tolap başın salıp diyür hühü.* (ŞHD 143a/8)

ka ka ‘karga sesi’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *ka ka* ‘karga sesi’ İH 21

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

karp ‘pat’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *karp* ‘pat’ CCII 60b/20

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kulku (1) (Ar.) ‘(su, şarap) testisinin çıkardığı ses’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *kulku* ‘(su, şarap) testisinin çıkardığı ses’ ŞHD 146b/6, 161a/2, 185b/8

Tanıklar

1) *şurāhi kulku* *boldı lāle.* (ŞHD 146b/6)

2) *haddin aşıptur iştiyāk qarābe kulku nāz ile.* (ŞHD 161a/2)

3) *ne hoş sākī şurāhī kılsa kulku.* (ŞHD 185b/8)

ḳulḳul (2) (Ar.) ‘bir şeyin hareketinden, deprenmesinden çıkan ses’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ḳulḳul* ‘bir şeyin hareketinden, deprenmesinden çıkan ses’ YED 218/3

Tanıklar

1) *bezm ara ḥōṣ yaraşur bolsa eger şāhid-i ḥüsn / ney ü ber-baḥḥ eylese tār-ı şadā-yı ḳulḳul.* (YED 218/3)

öhö ‘boğazı temizlerken gırtlaktan çıkarılan ses’

Har. *öhö* ‘boğazı temizlerken gırtlaktan çıkarılan ses’ MM 83/3

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *öhö tiyü silkün aḍaḳ yerge ur.* (MM 83/3)

piş ‘çağırma sesi’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *piş* ‘çağırma sesi’ CCII 82a/29

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

saḳ saḳ ‘dudaktan çıkan ses’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *saḳ saḳ* ‘dudaktan çıkan ses’ B_{vaz} 105/2

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) < *aşağa tuḥaḡı* > *deve dudaḡı gibi saḳ saḳ kılḡay* ‘arab[lar] ḫabḫab. (B_{vaz} 105/2)

şak ‘yüksekten düşme sesi’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *şak* ‘yüksekten düşme sesi’ CCII 60a/28

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şak şak ‘şakır şakır ses etmek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şak şak* ‘şakır şakır ses etmek’ ŞSL 202

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şakır şakır ‘katı şeylerin gürültüsü’ Gülensoy, KBS 835

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şakır şakır* ‘katı şeylerin gürültüsü’ ŞSL 202

Tanıklar

1) Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şaldır şaldır ‘su avaz ve sesi, şıldırdama’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şaldır şaldır* ‘su avaz ve sesi, şıldırdama’ ŞSL 202

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şapırdı ‘acele yerken dudaklardan sada olan avaz’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şapırdı* ‘acele yerken dudaklardan sada olan avaz’ ŞSL 201

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şapur şupur ‘sesle öpmek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şapur şupur* ‘sesle öpmek’ ŞSL 201

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tap ‘taklidi vurma sesi, vurma sesi’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *tap* ‘taklidi vurma sesi, vurma sesi’ OSTN III/945

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tuw ‘tuh (tükürme sesi)’

Har. *tuw tē-* ‘tükürmek, tuh sesi çıkarmak’ ME 174/8; *tü* ‘tü!’ NF 284/17; *tüf* ‘(tükürme) tü!’ KE 44v/15; ŞHD 39b/11; *tüf kııl-* ‘tükürmek’ NF 386/16

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *küçlüg boldı, yığıcı boldı çerig kara koyuğ tüvkürdi, aḡ tuv tēdi koyuğ tüv(kürük), koyuğ tüv(kürmek).* (ME 174/8)

2) *bir kimerse taḡı bir kimerse birle ḡuşūmat kılsa taḡı anıḡ atası anasıḡa sökse, ol taḡı munuḡ atası anasıḡa sökse, bu kimerse kendü atası anasıḡa sökmiş bolur, taḡı ata anaḡa olar tü tēse, gazab birle ata ananı āzārlamış bolur.* (NF 284/16-285/1)

3) *kirse tüf kıılıp anı urdurur ērdi, anıḡ birle tinmasa yumruḡ birle urdurur ērdi.* (KE 44v/15)

4) *lāle kibi köḡlümni ol tüf-i ciger kıılır.* (ŞHD 39b/11)

5) *Aḡzıḡdın ol ḡatunnuḡ etini biraḡḡıl, tēdi erse, men aḡzımdın tüf kııldım erse, bir pāra et aḡzımdın tüşti. Yana bir kün Peyḡāmbar ‘as ḡıdmatında erdim kim bir ḡatun keḡti kim kāmātı aḡaḡ erdi.* (NF 386/15-17)

uf ‘uf!’

Har. *uf* ‘uf!’ NF 285/8; *uf tē-* ‘üf demek, şikayetçi olmak, zorlanmak’ NF 285/1, 285/2

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) ... *eger seniḡ ḡatıḡda ata anadın ēkeḡüde biri her ayna uluḡ yaşka teḡer bolsa yā taḡı ēkeḡüde uf kelimesini ya‘nī yigrenmek sözünü anlarḡa sözlemeḡ wa lā tanhar ḡumā taḡı ata ananı iriḡ söz birle yā taḡı ḡaḡırmak birle sarsıtmaḡıl ...* (NF 285/7-9)

2) ... taķı ata anaĝa olar tũ tẽse, gażab birle ata ananı āzārlamıř bolur. Ata ana oĝul kıżķa bir iř buyursa, bu oĝul kıż uf tẽse āzārlamıř bolur. (NF 284/17-285/1)

3) ata anaĝa uftẽmek kerekmez. 'Arab 'ādatı ol turur bir neerseni yigrense, sewmese, uf kelimesin aytur. (NF 285/2)

vaķır vaķır 'fıkır fıkır kaynamak, kaynamak'

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çaĝ. vaķır vaķır 'fıkır fıkır kaynamak, kaynamak' şSL 280

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılıĝıyla tanıklanabildiĝi için örneklendirme yapılamamıştır.

vehveh 'köpek, çakalın havlaması, hürmesi, sesi'

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çaĝ. vehveh 'köpek, çakalın havlaması, hürmesi, sesi' şSL 286

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılıĝıyla tanıklanabildiĝi için örneklendirme yapılamamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TEMATİK SES SÖZ VARLIĞI İNCELEMESİ (FİİLLER)

3.1. SES ANLAMI BİLDİREN EYLEMLER

çağla- ‘ses, seda’ Gülensoy, KBS 211; Clauson, ED 408; Tietze, I/412

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çağla-* ‘ses, seda’ OSTN III/1850; *çağlama* DTO 277

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çığna- ‘ses avaz etmek, gürüldemek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çığna-* ‘ses avaz etmek, gürüldemek’ ŞSL 162

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

*çingra-*⁴⁰ ‘ses çıkarmak’ Clauson, ED 426; Gülensoy, KBS 237; Tietze, I/509

Har. *çingra-* ‘ses çıkarmak’ ME 230/4; *çıırağan balçık* ‘kuruluğundan dolayı vurulduğunda ses çıkaran çamur, kuru çamur’ HKT 508b/4

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *tutuşturu bitidi hatını kuydı çingradı teıpretti anı yufkaladı tokumakını belgüsüz kıldı.* (ME 230/3-6)

2) *ıdıngiz ni‘metleri kayusını yalganga nisbet kıılır <siz>? Yarattı kişini, çıırağan balçıkıdın şahsık mengizlig.* (HKT 508b/4-5)

dın- ‘söylemek, ses çıkarmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

40 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 73.

Kıp. *dın-* ‘söylemek, ses çıkarmak’ KFT 18a/21; *tin-* TZ 59b/12

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *oğlı hâzır iddi ol evi atası şatar iken hiç dınmaz ıdı. Andan şongra ol kişiniñg oğlı keldi.* (KFT 18a/21-23)

sava- ‘ses çıkarmak’

Har. *sava-* ‘ses çıkarmak’ ME 229/1

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *yılan tilini ün kıldı, savadı.* (ME 229/1)

şavul- ‘ses çıkarmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *şavul-* ‘ses çıkarmak’ Kİ 61

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ses işit- ‘hakiki veya mecazi bir ses, fısıltı, hışırtı’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *ses işit-* ‘hakiki veya mecazi bir ses, fısıltı, hışırtı’ İH 16

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tanqıldı- ‘ses çıkarmak, tangırdamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *tanqıldı-* ‘ses çıkarmak, tangırdamak’ OSTN III/831; *tanqıldı* ‘ses, tangırtı’ OSTN III/831; *tanqıldı* ‘ses, gürültü’ DTO 207

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tıyıldur- ‘ses vermek’

Har. *tıyıldur-* ‘ses vermek’ HŞ 540

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *kirip deyr içre ol ferzâne şāvūr / biraz tınlandı yuldi irdi rencūr.* (HŞ 540)

3.1.1. Alçak Ses Anlamı Taşıyan Sözcükler

aķru oķu- ‘kısık sesle okumak’

Har. *aķru oķu-* ‘kısık sesle okumak’ HKT 281a/9, *aķru sözle-* ‘fısıldamak’ HKT 147b/8, *aķru sözleş-* ‘fısıldaşmak’ HKT 307b/6

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *taķı katıģ kılmaģıl namāznung oķımaķın taķı aķru oķumaģıl anıng birle taķı istegil anıng arasında yol.* (HKT 281a/9-281b/1)

2) *aķru sözledi ol ikisinge iblīs, munung üçün kim açsa ol ikisinge, anı kim örtüldi.* (HKT 147b/8)

3) *ol kün ürülür borģuģa, taķı yıģar miz yazuķ kılģanlarını ol kün, çüngürler. Aķru sözleşürler aralarında: “Kiçmedingiz meger on”.* (HKT 307b/4-6)

çivılda-⁴¹ ‘yavaşça ses vermek’ Tietze, I/441

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çivılda-* ‘yavaşça ses vermek’ TZ 38b/11; *çivla-* TZ 38b/11; *çivşsa-* TZ 38b/11; *sovuşla-* TZ 38b/11; *şıpılda-* TZ 38b/11; *şibülde-* TZ 38b/11; *çivilde-* ‘yavaş yavaş konuşmak, hafif sesle söylemek’ İH 13

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ķarlık- ‘sesi kısılmak, sesi boğuk çıkmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *karıl-* ‘(sesi) kısılmak’ CCII 80b/40

Çağ. *ķarlık-* ‘sesi kısılmak, sesi boğuk çıkmak’ OSTN II/197; *ķarlıkmaq* Vámb. 310

41 Fıılın ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 94; Akartürk, 2006: 115. *şıpılda-* ve *çivla-* fiili için ayrıca bk. Karahan, 2006: 113-114.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.1.2. Yüksek Ses AnlamTaşıyan Eylemler

katıg ayt- ‘yüksek sesle konuşmak’

Har. *katıg ayt-* ‘yüksek sesle konuşmak’ HKT 241a/3

Kıp. *katı ayıt-* ‘açıktan ve yüksek sesle söylemek’ İMS 189a/3

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *berāber turur sizdin, ol kim irse kim örtti sözni taqı ol kim irse kim katıg ayttı anı, taqı ol kim irse kim ol örtülgen tün birle taqı körüngen kündüz.* (HKT 241a/3-4)

2) *bismillaāhnu taqı āmīnni qatu ayıtmaq taqı Qur’en oqımaqnu tamām kılmāq rükü’ içinde. Taqı kerāhiyyet turur süreni saymaq.* (İMS 189a/3)

3.2. İNSANA ÖZGÜ SES ANLAMI TAŞIYAN EYLEMLER

3.2.1. Kavga - Gürültü - Şamata Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

bura- ‘gürültü yapmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *bura-* ‘gürültü yapmak’ TZ 29a/1

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

*çırta*⁴² ‘gürültü ile akmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çırta-* ‘gürültü ile akmak’ Kİ 42

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

*çoğuş*⁴³ ‘bağırıp çağırmak, gürültü yapmak’ Clauson, ED 405⁴⁴; Tietze, I/526

42 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 51.

43 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 14.

44 <*çog+a-ş-. bk. *çog. Kelimenin etimolojisi için ayrıca bk. Karasu, 2013: 14.

Har. *çoğaş-* ‘bağırıp çağırarak, gürültü yapmak’ ME 200/3

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *huşümet kılıştılar, harhasa edişdiler çoğaşlılar müñgeşti nerseler biri biringe kāvurtluq kılıştılar, dıqlışdılar.* (ME 200/3)

ķabur- ‘gürültü yapmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ķabur-* ‘gürültü yapmak’ OSTN II/456; *ķaburmaķ* Vámb. 308; *ķaburdı* ‘gürültü’ Vámb. 308

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ķebensi- ‘gürültü etmek, gürelemek, çınlamak, ötmek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *ķebensi-* ‘gürültü etmek, gürelemek, çınlamak, ötmek’ CCII 81a/17

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ķıçar- ‘gürültü yapmak, bağırarak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ķıçar-* ‘gürültü yapmak, bağırarak’ OSTN II/870; *ķıçarmaķ* Bdg. II/40

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ķış- ‘sesi gürültü, şamata (yapmak)’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ķış-* ‘sesi gürültü, şamata (yapmak)’ ŞSL 248

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kırlış- ‘kavga etmek, tartışmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *kırlış-* ‘kavga etmek, tartışmak’ CCII 56a/14; *talaş-* CCII 56a/14; *uruş-* CCII 56a/14

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

*kuldura-*⁴⁵ ‘gürültü yapmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *kuldura-* ‘gürültü yapmak’ TZ 29a/1

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kürgülde- ‘gürültü etmek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *kürgülde-* ‘gürültü etmek’ ŞSL 258

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

*kürkül-*⁴⁶ ‘gürültü etmek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *kürkül-* ‘gürültü etmek’ TZ 29a/1

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.2.2. Ağlama - İleme - Feryat Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

*ağla-*⁴⁷ ‘ağlamak’ Clauson, ED 85; Gülensoy, KBS 56; Tietze, I/112

Har. *ağla-* ‘ağlamak’ HŞ 4130; İML 105, 121; MM 119/3; *iğla-* HKT 281a/7; HŞ 3130; MM 119/3; *yığla-* HKT 505a/9; HŞ 4532; KE 160r/7,

45 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karahan, 2006: 118.

46 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karahan, 2006: 119.

47 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 41.

101r/11, 142v/16 vd.; KGT 124/10, 200/8, 251/1; ME 105/7, 128/7, 210/6 vd.; MM 45/1; NF 280/13, 316/15, 237/10 vd.

Kıp. *ağla-* ‘ağlamak’ DM 10a/05, 14a/07, 14a/04 vd.; KF 129a/6, 133a/4, 133b/3 vd.; *ıgla-* ‘ağlamak’ TAM 38a/11; *ıgla-* ‘ağlamak’ CCI 21a/1, 21a/2, 21a/3; CCII 70a/15, 71a/11

Çağ. *ıgla-* ‘ağlamak’ OSTN I/1415

Tanıklar

1) *muşibet yā igdin ünün ağlamak.* (MM 119/3)

2) *Ādam aydı: Yā İblis, ne üçün yıgılayur-sen? tēp su’āl kıldı erse, İblis aydı: Men sizinğ üçün kadğurup yıgılar-men, tēdi erse, Ādam peygāmbār aydı ...* (NF 280/13-14)

3) *İlyās aydı: tā‘at ‘ibādetdin mahrūm kalur men, özgeler tā‘at kılğaylar tēp yıgılar men. Ol [zamān] Cebrā‘il keldi, yarlıg tēgürdi.* (KE 160r/7-8)

4) *arığ kıldı anı yıgılatdı anı kendü yıgladı.* (ME 105/7)

5) *külüp az üküş yıgılağı bu kişi.* (MM 45/1)

6) *taķı küler siz taķı yıglamaz siz. Taķı siz oynaganlar. Taķı secde kıling Tangrıga taķı kulluķ kıling.* (HKT 505a/9)

7) *taķı yüzün tüşerler engeklerğa, ıgılayurlar; taķı arturur anlarğa, köngül yumşaklıķın.* (HKT 281a/7)

8) *ni teg kim boldı kirteke barurçaķ / yigit kız birle bolur çaķda ağlap.* (HŞ 4130)

bohta- ‘hafifçe ağlamak, yavaş yavaş hüzünlü ve ağlamaklı sesler çıkarmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *bohta-* ‘hafifçe ağlamak, yavaş yavaş hüzünlü ve ağlamaklı sesler çıkarmak’ OSTN IV/1656; *bohtamak* ‘hafifçe ağlamak, inlemek’ Vāmb. 246; *bohsa-*⁴⁸ OSTN II/1657; *bohsamak* ‘hıçkırarak ağlamak, sevinçten ağlamak’ DTO 163; *bohsamak* ‘yanık bir sesle, boğuna boğuna ağlamak’ ŞSL 77; ML 776a/24

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çalın- ‘dövünmek, ağlayıp sızlanmak’ Clauson, ED 421

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

48 Erbay, kelimenin OSTN’de kelime madde başında بويق şeklinde yazıldığı ve bu yazılışın beytin geçtiği *Muhakemetü'l-Lügateyn* dikkate alınarak düzeltilindiğini belirtmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Erbay, 2008: 122.

Çağ. *çalın-* ‘dövünmek, ağlayıp sızlanmak’ GN 634

Tanıklar

1) *başın yerge urup neçe çalındı / ki boynındın süngikleri körüdi.* (GN 634)

çığıla- ‘inlemek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çığıla-* ‘inlemek’ CCII 60b/30

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

egren- ‘inlemek, hüngür hüngür ağlamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *egren-* ‘inlemek, hüngür hüngür ağlamak’ OSTN I/704; *igrenmek* ŞSSL 56; *igrenmek* ‘inlemek, inildemek’ Vámb 236

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

enik- ‘inlemek, ağlamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *enik-* ‘inlemek, ağlamak’ OSTN I/733

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

eşiş- ‘ağlamak, feryat etmek’ Clauson, ED 191

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *eşiş-* ‘ağlamak, feryat etmek’ OSTN I/712; *inışmek* ŞSSL 64

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

eyre-⁴⁹ ‘inlemek, sızlanmak, feryat etmek’

49 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karahan, 2006: 119.

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *eğre-* ‘kökremek’ TZ 18b/6

Çağ. *eğre-* ‘inlemek, sızlanmak, feryat etmek’ OSTN I/715; *iğremek* ŞSL 64

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ınçıkla- ‘hıçkırarak ağlamak, inlemek’

Har. *ınçıkla*⁵⁰ ‘hıçkırarak ağlamak, inlemek’ KE 83r/13, 131v5; *ınçıklan-* ‘hıçkırmak, inlemek’ KE 2v/7; *ınçıkça-* ‘inlemek’ İML 104

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *şabr kılğıl ayayın, tēdi. Yūsuf yana yandı, Zelihānıñ içi öertenmişdin bu gazelni ün tartıp ınçıklayu ağardı.* (KE 83r/12-13)

2) *hax ‘itabı tēgdi erse yığladı ınçıklayu / aqtı yul teg toldı köller közlerinin yaşları.* (KE 131v/5)

3) *Qur ‘ān okumağ ‘ādeti tesbīh ayurda hoşlanıp ınçıklanur yaşı aqa.* (KE 2v/7)

ınçıkça- ‘inlemek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *ınçıkça-* ‘inlemek’⁵¹ CCII 57a/7

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ıñ(i)r- ‘inlemek, acı ile bağırarak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ıñ(i)r-* ‘inlemek, acı ile bağırarak’ ÇGT 176/12

Tanıklar

1) *ıñrı ayur erdi naz‘ıdın bir pır aña şandel sürerdi pır kim bir.* (ÇGT 176/12)

50 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 107.
51 Toparlı, kelimenin *Baytarü'l Vazih* adlı eserde geçtiğini belirtmiştir. Ancak kelimeye eser dizininde tesadüf edilmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Toparlı, 2007: 101.

ingra⁻⁵² ‘ağlayıp inlemek, inildemek’ Clauson, ED 189; Tietze, II/349

Har. *ingra*- ‘ağlayıp inlemek inildemek’ KE 69v/5, 101v/16, 237r/2 vd.; *ingran*- ‘ağlayıp inlemek’ KE 61v/18, 89v/17, 240v/19 vd.; *ingraş*- ‘ağlaşmak’ KE 237r/20, 131v/4

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ingran*- ‘ağlamak, gizli gizli ağlamak, inlemek’ ML 775b/23; *ingren*- ‘gizlice ağlamak AL_B 78; AL_M 115; *ingirenmek* ‘dertle gizlice ağlamak’ ŞSL 64; *ingiremek* ‘hazin hazin ağlamak’ ŞSL 64; *ijren*- ‘inlemek, gizlice ağlamak’ AL_K 237; FK 157/5; HBD 16/9

Tanıklar

1) *yūsufnīng k̄arası k̄örünmes bolğunça botasız k̄almış in̄gen t̄eg in̄grayu k̄aldı, k̄örünmes boldı erse katıg ün birle yıglayu ew̄inge yandı.* (KE 69v/4-6)

2) *oşmännīng ol eki du‘ası müstecāb boldı, imdi ol ulaş tamuğda k̄alsun t̄egen du‘āsıdın k̄orq̄up mundağ in̄granur men t̄edi.* (KE 240v/18-19)

3) *k̄ıyāmet k̄ün topraqdın k̄önilik üze k̄oparḡıl, t̄eyür [er]di. K̄amuğları tegreside yıglaşurlar, Hasan ve Hüseyin raziya’llāhu ‘anhümā yalīng baş bolup ingraşur.* (KE 237r/19-20)

4) *bu k̄elmişde yarmaqları yok̄ erdi, tağar, çuvāl, k̄iyiz, argamçı alıp k̄eldiler, arq̄alarğa yüklep yalbaru in̄grayu kirdiler aydılar.* (KE 101v/15-16)

5) ... ve *ışkarmaq̄ ve küngrenmek ve soğranmaq̄ ve sıpamaq̄ ve k̄aralamaq̄ ve sürgenmek ve küymenmek ve ingranmaq̄ ve töşelmek...* (ML 775b/23)

incir- ‘inlemek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *incir*- ‘inlemek’ OSTN I/1454, *inçirmek* ‘ıklayıp şıklar gibi nefes almak’ ŞSL 63

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ijre⁻⁵³ ‘inlemek, kükremek’ Clauson, ED 189; Gülensoy, KBS 437⁵⁴; Tietze, II/401

Har. *ijre*- ‘inlemek, inilti çıkarmak’ HKT 318a/4; HŞ 2271; ME 40/2, 226/6; NF 73/16, 90/16, 35/17 vd.; *ijre*- ‘kükremek, uğultu yapmak’ HKT 346a/1; *ingle*- ‘inlemek’ NF 317/8

52 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 74.

53 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 75.

54 bk. *inle*-.

Kıp. *eyre*-⁵⁵ ‘kükremek’ TZ 18b/6; *ıyra*- ‘inlemek, haykırmak, (aslan için) күkremek’ İH 5; *ıyle*- ‘ağlamak, inlemek’ Kİ 25; TZ 5b/6

Çağ. *ıyre*- ‘inlemek’ MSD 139, 693; *ıyre*- ‘gizlice için için ağlamak’ Bdg. I/213; ŞSL 64; AL_K 237; ML 776a/13; *ıy(i)r*- ‘inlemek, acı ile bağırarak’ ÇGT 176/12

Tanıklar

1) *Hak te ‘ālādın nuşrat keldi tedi erse, cümle muhācir ve enşār yığılu keldiler inġen bodalarına inġreyü kelmiş tēg, lebbeyke lebbeyke tēp yığılu başladılar.* (NF 73/15-16)

2) *anıġ üze tün örtti anı tün inġredi örtti anı yaptı anı, kuytuġa kivürdi.* (ME 40/1-3)

3) *taķı kamuġ anın içinde cāvidānalar. Anlarġa anıy içinde ingremek taķı anlar anın içinde işitmesler. Haķıķat üze anlar <kim> ozdı anlarġa bizdin, kōrklügrek; anlar, andın yıraķ kılınmışlar.* (HKT 318a/3-5)

4) *...dipdür ki zāhid ‘ışķın dise kılġay fāş / yıġlamsınur vü közige kilmes yaş ve ingremek ve singremek kim derd bile yaşurun ...* (ML 776a/13)

5) *niçege tigrü mundaġ inregeyin / ödük birle özümni sinregeyin.* (HŞ 2271)

6) *istesem devr ehlidin ‘ışķıġnı penhān eylemek / keçeler geh inġremekdür ‘ādetim geh sinġremek.* (AL_K 237)

ķayrıl- ‘inlemek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *ķayrıl*- ‘inlemek’ AL_M 394

Tanıklar

1) *cān birür min ķayrılur çağda kōrüp bilide piç / ölyse tenġ yok ol ki cānı riştesiga tüşse tāb.* (AL_M 394)

ķustun- ‘sık ve şiddetli nefes almak, içini çekmek, inlemek’

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *ķustun*- ‘sık ve şiddetli nefes almak, içini çekmek, inlemek’ CCI 4a/12, 4a/13, 4a/14

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

55 Toparlı, *ıyır*- kelimesini ‘inlemek’ şeklinde geçtiğini belirtmektedir. Ancak *Kitābu Bulġatu ‘l-Muştāk Fi Luġati ‘l-Türk we ‘l-ķıfçāk Üzerine Dil İncelemesi* adlı tezde *ıyır*- kelimesine ‘esnemek’ olarak rastlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Toparlı, 2007: 101.

muldura-⁵⁶ ‘ağlamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *muldura-* ‘ağlamak’ ŞSL 279; ŞHD 119b/5

Tanıklar

1) *sözüm sabasın sapkap közüm yaşı muldurap.* (ŞHD 119b/5)

munğra-⁵⁷ ‘feryad etmek, inlemek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *muğra-* ‘bağırarak, haykırmak, feryat etmek’ OSTN IV/2181; *muğramak* ‘inlemek, inildemek, bağırarak’ DTO 504; *munğra-* ‘feryad etmek, inlemek’ AL_M 464; BV 61/2; *munğra-* ‘böğürmek, bağırarak’ LM 2953; *munğra* ‘koyun ve sığır melekesi, bağırması’ AL_M 462; *muğurğa-* ‘inlemek, bağırarak, of çekmek’ OSTN IV/2180; *muğurğamak* ‘inlemek, inildemek, bağırarak’ DTO 504; *muğraş-* ‘böğürmek’ HAK 227

Tanıklar

1) *bozlap ğamım eyle āşikāra / munğrap munğum ayt bī-mūdārā.* (AL_M 462)

2) *tilmürür min munğrayıp ol bī-vefāğa muttaşıl / bir hem andın derd-i hālimğa nazar bolğay mu dip.* (BV 61/2)

3) *toğuz öküz barçası muğraşıp kopa keldiler.* (HAK 227)

4) *bozlap ğamım eyle āşkārā / munğrap munğum ayt bī-mūdārā.* (LM 2953)

munğurğa- ‘sızlanmak, hayıflanmak, inlemek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *munğurğa-* ‘sızlanmak, hayıflanmak, inlemek’ GN 953

Tanıklar

1) *munğurğap lutf birle dēdi ēy pīr / saŋga öğretēyin bir yahşı tedbīr.* (GN 953)

ögür-⁵⁸ ‘ağlamak’ Gülensoy, KBS 654⁵⁹

Har. *ögür-* ‘ağlamak’ ME 50/7, 128/7

Kıp. *ögür-* ‘kalın sesiyle ağlamak’ İH 5; *ögür-* ‘öğürmek’ CCII 57b/23; *bögövür-* CCII 81b/22

56 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 82.

57 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 77.

58 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 105; Karasu, 2013: 36.

59 bk. *ögür-*.

Çağ. *ögür-* ‘yüksek sesle dengersiz, karışık ağlamak’ AL_k 290; *ögür-* ‘ağlamak’ LM 1930, 3047

Tanıklar

1) *Tanğrı anıñ barlığını yaşını ünin kötürdi avrat ığı birle, ögürdi tişi ögülüg, katıg yığlamak satıg kaytarıştı anıñ birle, bozdi bay’ nı kęçürdi.* (ME 50/6- 50/8)

2) *yalıñgladı ot üyürdi anı yıgladı, ögürdi.* (ME 128/7)

3) *işim tağ üzre her yan eşk seyl-ābını sürmekdür / firāk āşūbıdın her dem bulut yanglıg ögürmekdür.* (AL_k 290)

4) *mātem-zedeler kibi ögürdi / nevfel sarı eşk dek yüğürdi.* (LM 1930)

5) *köp ebr-i bahār dek ögürdi / kef seyl kibi yüzige urdı.* (LM 3047)

ökür-⁶⁰ ‘yüksek sesle bağıra bağıra ağlamak, höyküre höyküre ağlamak, sığır böğürmek’ Gülensoy, KBS 657

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ökür-* ‘ağlamak, inlemek, hüngür hüngür ağlamak’ OSTN I/1180; *ökür-* ‘yüksek sesle bağıra bağıra ağlamak, höyküre höyküre ağlamak’ ML 776a/18; MÜN M787b/25, M787b/26, M801b/1; *ögürmek* ‘ağlamak’ DTO 72

Tanıklar

1) *firāk āşūbıdın her dem bulut yanglıg ökürmekdür çun ökürmek lafzı mukābeleside Fārsī tilde lafz yoktur, Fārsī-güy şā’ir munung dik ...* (ML 776a/18)

2) *bahār yamğuru dik seyl-i endüh akızıp cān guşsa figāmıdın nīsān bulutu dik ökürmek āgāz kıldı.* (MÜN M787b/25)

3) *kozğalur ‘ālem ökürmek birle feryād iyilesem. Amma çün şerbetidin hıç müteneffis mu ‘āf ve hıl’itidin hıç kimerse hālās irmes şabrın özge çāre taħammüldin özge tedbır tapılmas.* (MÜN M787b/26-27)

4) *kilgen türlüg ğam u elemğa mu ökürey, cānımğa yüzlengen biri birige oħşamas mātemimğa mu? Kögsümge taş uray...* (MÜN M801b/1)

puħsa- ‘ağlamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *puħsa-* ‘ağlamak’ OSTN IV/1363; *puħsamağ* ‘hıçkırarak ağlamaktan soluğu kesilmek, ağlamak’ DTO/163

60 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 36.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

sıġta-⁶¹ ‘sagusaġmak, ölü için ağlamak’ Clauson, ED 807

Har. *sıġta-* ‘sagusaġmak, ölü için ağlamak’ İML 180; *sıġta-* ‘ölü için ağlamak, ağlayıp sızlamak’ İML 115; KE T155b/18; *sıkta-* ‘ölü için ağlamak’ İML 80

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *sıkta-* ‘acıdan mübalaġalı ve şiddetli feryat ederek ağlamak’ ML 776a/15

Tanıklar

1) *anda kedin özinge sıġtadı, aydı: ey ten, atamnung ġını mēdin keġgey ammā Mevlī ta ‘ālānıng ‘ukūbeti mēdin keġmegey.* (KE T155b/17-19)

2) *kiġeler geh ingremekdür ‘ādetim geh singremek Fārsīde bu mazmūn ki bolmaġay, şā‘ir ni çāre kılġay? Ve sıktamaġ kim yıġlamaġ(k)a mubālaġadur.* (ML 776a/15)

singre-⁶² ‘hüznünden yavaş ve gizli ağlamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *singre-* ‘sessizce ağlamak, inlemek’ OSTN IV/689; *singremek* ‘sessizce ağlamak’ DTO 372; *singre-* ‘hüznünden yavaş ve gizli ağlamak’ ML 775b/22, 776a/13; AL_B 282; AL_M 354

Tanıklar

1) ... *ve munglanmaġ ve indemek ve tirgemek ve tivremek ve ġıngġaymaġ ve şaġaldamaġ ve singremek ve yaşıkaġ...* (ML 775b/22)

2) *yıġlamsınmaġ mazmūnıda ki Türk mundaġ dipdür ki zāhid ‘ıġkın dise kılġay fāş / yıġlamsınur vü közige kilmes yaş ve ingremek ve singremek kim derd bile yaşrun āheste yıġlamaġdur ve aralarında tefāvūt az tapılır.* (ML 776a/12-14)

3) *istesem derd ehlidin aşkıngni pinhān eylemek / kicelerge ingremekdür ādetim ki singremek.* (AL_B 282)

sizle- ‘sızlamak, ağlamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *sizle-* ‘sızlamak, ağlamak’ OSTN IV/726; *sizlemek* ‘ağlamak, inildemek, inlemek’ DTO 367

61 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 14.

62 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 78.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

sonkulda-⁶³ ‘inlemek, ıklamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *sonkulda-* ‘inlemek, ıklamak’ İH 19

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tariçin tart- ‘ah çekmek, inlemek, ün ve nale eylemek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çap. *tariçin tart-* ‘ah çekmek, inlemek, ün ve nale eylemek’ ŞSL 99

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ula- ‘ulumak, inlemek, ağlamak, yüksek sesle bağırarak ağlamak’ Gülensoy, KBS 963

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ula-* ‘ulumak, inlemek, ağlamak, yüksek sesle bağırarak ağlamak’ TEH T702b/13; TMA A726b/20

Tanıklar

1) *şeytān aṅga ayttı kim mining saçım beğāyet kıskadur, eger gīsūlarıṅnı kisip maṅga birseng kim saçımga ulasam munça bahāsın birür min. Raḥme didi kim Eyyüb ‘aleyhi’s-selām kaşığa bu kün küt tapmaydur, maṅga gīsū bolmasa bolmasun.* (TEH T702b/12-14)

2) *meşhūr mundaḳdur kim iğınlerin yarıp yağrınların söktürüp taşlatur irdi kim alar bu ‘azāb bile ularlar irdi, bu cihetdin anı Zü’l-ektāf didiler.* (TMA A726b/19-20)

*ul-*⁶⁴ ‘ulumak, ağlamak, feryad etmek’ Clauson, ED 127; Gülensoy, KBS 965

Har. *ul-* ‘ulumak, ağlamak, feryad etmek’ KE 61v/7, 80v/13

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ul-* ‘ulumak’ DTO 80; ŞSL 40; AL K 305; FK 523, 568, 569

63 Fîilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 99.

64 Fîilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 65.

Tanıklar

1) *munça oğlan arasında aᅇngsızın ol onıka / on birinç oğlun üdürüp ulyu turğan Ya ‘küb ol. (KE 61v/7)*

2) *köydür başını otka savur külini kartka / kurtka niçe qarısun tã‘at kılıp ulısun. (KE 80v/13)*

yaş ak- ‘ağlamak, göz yaşı akıtmak’

Har. *yaş ak-* ‘ağlamak, göz yaşı akıtmak’ NF 21/8; HŞ 4243; NF 21/8

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *Peygāmbar ‘as ol yılan Peygāmbar ‘aşka selām bērmek için [çıkar] erdi tēp aydı. Baqar, Abū Bekrning közindin ‘abarāt ve қатарāt yaş aqar. (NF 21/7-8)*

2) *oyan iy köz kim akardı yaş imdi / usal turmağıl olturma hoş imdi. (HŞ 4243)*

yığla-⁶⁵ ‘ağlamak’ Clauson, ED 902

Har. *yığla-* ‘ağlamak’ ME 105/7, 128/7, 210/6 vd. *yığla-* ‘ağlamak’ HKT 505a/9; *yığla-* ‘ağlamak’ MM 45/1

Kıp. *yığla-* ‘ağlamak’ DM 20a/02, İMS 51b/1; KGT 124/10, 200/8, 251/1 vd.; KK 81a/8, 23b/4, 69a/6; TZ 8b/1, 37b/4; *ağla-*; *yağla-* DM 15a/02; *ıla-* CCII 59a/11, 60b/23, 60b/29 vd.; *ığla-* CCII 70a/15, 71a/11; Kİ 16; *yıyla-* TZ 8b/1; *yoğla-*⁶⁶; *yıla-* TZ 75b/12

Çağ. *yığla-* ‘ağlamak, inlemek, gözyaşı dökmek’ OSTN III/506; AL_K 826; BV 257/6, 388/1, 457/3 vd.; ÇFK 11a/15; ÇGT 84/6, 85/4, 146/11 vd.; FK 425/8, 486/4, 617/5 vd.; GN 162, 217, 469 vd.; LD 374, 1998, 2270 vd.; LM 1186, 1720, 2628 vd.; MK 36a/6, 41a/12, 53a/1; ML 776b/5; MSD 53, 605, 621 vd.; ŞHD 94a/8, 118a/12, 146b/3 vd.; ŞT 90a/1, 93b/13, 93b/10 vd.; *yığla-* ‘ağlamak’ HAK 236, 252, 287 vd.; HBD 45/4, 151/2, 209/1 vd.; MÜN M795a/11, M796a/1, M801b/22 vd.; TEH T710a/13, T713b/22, T715a/19 vd.; *yığlamağ* ‘ağlama’ LM 1307; *yığlamak* ‘ağlamak, ağlama, ağlayış’ Bdg. I/356; ŞSL 312; AL_M 497; BV 21/7, 364/2, 432/1; LM 1165; MSD 425; YED 20/6, 21/1, 81/3 vd.

Tanıklar

1) *arığ kıldı anı yığlatdı anı kendü yığladı. (ME 105/7)*

2) *yığladı dağı ayttı bu ni ‘met haqqın kaçan edā kıla. (KGT 124/10)*

65 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 65.
66 Toparlı, kelimenin *El-Kavānini’l-Küllüyye Li-Zabti’l-Lügati’l-Türkiyye* adlı eserde geçtiğini belirtmiştir. Ancak kelimeye eser dizininde rastlanmamıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Toparlı, 2007: 326.

3) ... *ol seni urmağ tilese yığlağıl.* (KGT 200/8)

4) *min niçe yığlap yoluğa tüşsem ol ay islemes.* (ŞHD 94a/8)

5) *hâlin körüben bu nev' anası / yığladı vü gâlib oldı yası.* (LM 1186)

yığlamsın- 'sessizce gözyaşı dökmek, ağlar gibi yapmak'

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *yığlamsın-* 'sessizce gözyaşı dökmek, ağlar gibi yapmak' OSTN III/507; ML 776a/12; *yığlamsınmağ* Bdg. II/356; *yığlamsımağ* 'alçak sesle ağlamak, hafifçe inlemek' Vâmb. 357

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

yiñilde-⁶⁷ 'inildemek, ses çıkarmak'

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *yiñilde-* 'inildemek, ses çıkarmak' MG 93a/2

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *kılıç vağtlarda bir kez yiñilder mun-tig işitilir.* (MG 93a/2)

zarıncı- 'ağlamak'

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *zarıncı-* 'ağlamak' İH 15,16

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

zār zār yıla- (Ar. + Tür.) 'hıçkırma hıçkırma ağlamak'

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *zār zār yıla-* 'hıçkırma hıçkırma ağlamak' TZ 37b/3

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

67 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 96.

3.2.3. Bağırma - Haykırmak - Çağlık Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

ayra-⁶⁸ ‘haykırmak, inlemek’ Clauson, ED 189; Gülensoy, KBS 70; Tietze, I/178

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *anra*- ‘haykırmak, inlemek’ İH 5, 6; *ınra*- ‘arslan haykırmak, inlemek’ İH 5

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

banır- ‘bağırma’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *banır*- ‘bağırma’ İH 10

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çırkıra- ‘bağırma, feryat etmek, haykırmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çırkıra*- ‘bağırma, feryat etmek, haykırmak’ GN 626

Tanıklar

1) *anınġ tēk çırkırap sēskenđi nā-gāh / kim ol tēgredeki ēl boldı āgāh.* (GN 626)

çoğı kıl- ‘bağırma çağırma, yaygara koparmak’ Clauson, ED 408

Har. *çoğı kıl*- ‘bağırma çağırma, yaygara koparmak’ HKT 277a/1; KE 26r/15

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *mevlī ‘azze ve celle itning tilekin red kılmadı. Kaçan möşükler cüftige hācetliġ bolsa ança yanġlıġ ün çoğı kıılır, kamuġı halklar bilürler.* (KE 26r/14-16)

2) *taķı yüingüllegil ol kim irseni kim yaraġıng yitti anlardın, ünüing birle. Taķı çoğı kıılġıl anlar üze, aġlıġlarınġ birle taķı yađaġlarınġ birle.* (HKT 277a/1-2)

68 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 72.

haykır-⁶⁹ ‘haykırmak, çığlık atmak’ Clauson, ED 271; Gülensoy, KBS 407; Tietze, II/282

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *haykır*- ‘haykırmak’ İH 29

Çağ. *haykır*- ‘haykırmak, çığlık atmak’ OSTN II/1738; *haykıрмаğ* ‘bağırarak, çağırarak, feryād figān etmek’ ŞSL 286

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

‘*ırıl-da-* (Ar.) ‘böğürmek, bağırarak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. ‘*ırıl-da-* ‘böğürmek, bağırarak’ LM 2124

Tanıklar

1) *gāhi ki gāzab bile ‘ırıldap / gerdūn esedi sarı hırıldap.* (LM 2124)

kıçkır-⁷⁰ ‘bağırarak’

Har. *kıçkır*- ‘bağırarak’ KE 128v/11, 164r/19

Kıp. *kıçkır*- ‘bağırarak, çağırarak, seslenmek’ CCI 5b/14, 5b/15, 5b/16; CCII 63a/38, 69a/5; TZ 23a/1; *kıçkır*- Kİ 69; *kıçkır*- seslenme, çağırma, çığlık’ CCI 5b/17

Çağ. *kıçkır*- ‘bağırarak, çağırarak’ OSTN II/871; *kıçkırmağ* ‘bağırarak’ DTO 443; *kıçkar*- ‘bağırarak’ OSTN II/871; *kıçgır*- ‘çağırarak, bağırarak, avaz ve nida etmek’ ŞSL 243; AL_M 396; AL_K 670; *kıçkırık* ‘çığlık, haykırış, bağırma’ OSTN II/871; *kıçkırık* ‘bağırma, çığlık’ DTO 444; *kıçkırın* ‘bağırma, haykırış, gürültü’ OSTN II/871; Bdg. II/40; OSTN II/871

Tanıklar

1) *anam maᅇga destūr bērmīši yoğ, mindürmez men. İblīs bildi kim sözün tīᅇlemes, sēkridi bir kıçkırdı sığır ürkti, kaçtı.* (KE 128v/10-11)

2) *taş urar etfāl mini öyde fāriğ ul perī / tilbeler dik kıçkırur min her zaman taştın yana.* (BD 9/4)

3) *iy Nevāyī zulm kim nā-mihr-bān māhım kılur / mihr-bān şāhımnu körgeç kıçkırıp dād iylerem.* (BV 425/9)

4) *... muvahhiş herzeğa boğzın kırmağı, işekniᅇg cihetsiz kıçkırmağı.* (MK 79b/9)

69 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 115.

70 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 106; Karasu, 2013: 33.

5) *kıçkır* başladı. *Tang atğandın song halk işiddiler kim örgedin.* (ŞT 91b/13)

kığır⁻⁷¹ ‘bağırmaq, çağırmaq’ Clauson, ED 612; Gülensoy, KBS 371⁷²

Har. *kığır*- ‘bağırmaq, çağırmaq’ KE 75r/11, 222r/2, 223v/9; *kığır*- ‘bağırmaq, çağırmaq’ KE 25v/10; *kı kır*- ‘çağırmaq, bağırmaq’ HKT 151b/3; ME 97/5, 125/4; *kı kır*- ‘nida etmek, seslenmek’ HKT 563b/5; *kı kır*- ‘çağırmaq, davet etmek’ HKT 322a/4 *kı kır*- ‘feryat etmek’ HKT 432a/4; *kı kır*- ‘bağırmaq’ HKT 24b/2, 293b/3

Kıp. *kığır*- ‘bağırmaq, çağırmaq emretmek’ BM 85b/7, Kİ 73

Çağ. *kı kır*- ‘ses kısıldığında yüksek sesle konuşmaya çalışmaq’ OSTN II/855; *kığırmaq* ‘bağırmaq’ Bdg. II/60; OSTN II/707

Tanıklar

1) *yönlü kördi anıng saqınmışını engdürdi başını katıg kı kırdı, ün etti ün.* (ME 97/5)

2) *ıdımız, haq. Buldunğuz mu siz anı kim va‘de kıldı ıdınğiz, haq?’” Aydılar: “Bulduq.” Kı kırdı kı kırğan aralarında kim: “Tangrıning la‘neti küç kılğanlar üze.”* (HKT 151b/2-151b/4)

3) *Mısr élining şehri rüstası, bayı çığayı, erkeki tişisi kim satğın alğuga kim nezzäreğa yıgıldılar. Münādī kopdı katıg ünün kığırdı.* (KE 75r/10-11)

4) *Ebū Cehl ‘aleyhi’l-la‘ne çerig kaçğanın kördi erse kığırdı, aydı: korkmanğ, yürek aldurmanğ.* (KE 222r/2)

5) *ıblīs ‘aleyhi’l-la‘ne katıg ünün kığırdı.* (KE 223v/8-9)

6) *ol kim irselerning tangsuq şıfatı kim kâfir boldılar, ol kim irsening tangsuq şıfatı mengizlig kim, oçğurur ol nirse birle kim işitmes, meger ündemekni taqı kı kırmaqnu. Sağırlar, ağımlar, közsüzler; anlar bilmesler.* (HKT 24b/1-2)

kışkır- ‘bağırmaq, çağırmaq’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *kışkır*- ‘bağırmaq’ TZ 18b/2

Çağ. *kışkır*- ‘bağırmaq, çağırmaq’ OSTN II/879; *kışkırmaq* Bdg. II/57

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

manğla⁻⁷³ ‘bağırmaq’ Clauson, ED 769; Gülensoy, KBS 112; Tietze, I/277

Har. *manğla*- ‘bağırmaq’ KE 19v/21; KGT 120/1, 222/6, 223/7

71 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 105; Karasu, 2013: 34.

72 bk. *gırlak*.

73 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 58.

Kıp. *mañla-* ‘bağırmaq, ezan okumak’ TZ 5b/13, 53b/12, 75a/2

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *öldi tirildi tamuğğa kirdi çıkdı ol [nebī] / uşmañka kirdi qaldı bu kün anda mañglayur.* (KE 19v/21)

2) *hattā seher vaqtı boldı bir mü’ezzın çıqıp mañglamağa.* (KGT 120/1)

3) *her kün çıqıp kerih ün bilen mañglar idi eyle kim işitkenler seskene tüşer idi.* (KGT 222/5-7)

4) *niçe mañglasañ ol kerih ün bilen / ... bolur hasta lā-şek işitken köngül.* (KGT 223/7)

oçğur- ‘bağırmaq, haykırmak’

Har. *oçğur-* ‘bağırmaq, haykırmak’ HKT 24b/1

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *ol kim irselerning tangsuq şıfatı kim kâfir boldılar, ol kim irsening tangsuq şıfatı mengizlik kim, oçğurur ol nirse birle kim işitmes, meger ündemekni taqı kıkırmaqnı.* (HKT 24b/1-2)

şatırdat- ‘bağırmaq, yaygara koparmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şatırdat-* ‘bağırmaq, yaygara koparmak’ OSTN IV/970; *şatırdatmaq* Vámb. 303

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ulın- ‘bağırmaq’ Clauson, ED 149

Har. *ulın-* ‘bağırmaq’ KE 76v/15

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *yūsuf aydı: فيعضلا ملغلاده يرشب نم münādī ma arturayın tēp ulnur, yūsufnūng yaşı yinçü tēg töklünür.* (KE 76v/14-16)

ügür-⁷⁴ ‘bağırmaq, feryad etmek’

⁷⁴ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 105; Karasu, 2013: 40.

Har. *ügür-* ‘bağırarak, feryad etmek’ ME⁷⁵ 50/7, 128/7

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ügür-* ‘üfkürdemek, ciğerden ağlamak’ ŞSL 37

Tanıklar

1) *ünin kötürdi avrat ığı birle, ögürdü tişi, ögülüg, katıg yıglamak.* (ME 50/7)

2) *yalıngladı ot üyürdi anı yıgladı, ögürdi.* (ME 128/7)

üyükür-⁷⁶ ‘haykırmak’

Har. *üyükür-* ‘haykırmak’ ME 3/6

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *üyükürdi anlar üze.* (ME 3/6)

yığılaş- ‘çığlık atmak’

Har. *yığılaş-* ‘çığlık atmak’ KE180r/21

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *ka ‘beni bir öwrüldiler, andın soñ havāda yığılaştılar. ‘Abdü’l-Muṭṭalib aydı: mundağ kuşlarını körmişim.* (KE180r/20-21)

3.2.4. Hırlama - Hışırdama - Höpürdeme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

ğijla-⁷⁷ ‘hırlamak, hışılamak’ Tietze, II/147

Har. *ğijla-* ‘hırlamak, hışılamak’ ME 226/1

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *sökel kögsi ğijladı yuvladı.* (ME 226/1)

hırıla-⁷⁸ ‘hırıldamak’ Gülensoy, KBS 409⁷⁹

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *hırıla-* ‘hırılıtlı ses çıkarmak, hırılıtlı çıkarmak’ İH 13-14

⁷⁵ Kelime, diüzde *ügür-* biçiminde alınmasına rağmen eserde *ögür-* ve *üyür-* biçiminde geçmektedir.

⁷⁶ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 114; Karasu, 2013: 40.

⁷⁷ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 54.

⁷⁸ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 55.

⁷⁹ bk. *hırıl hırıl*.

Çağ. *hırıl-da-* ‘hırıldamak’ OSTN II/1727; *hırıldamak* Vámb. 287

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

keçe keçe kıl- ‘hırıltı, (ses) hırıldamak’

Har. *keçe keçe kıl-* ‘ses hırıldamak’ ME 80/4

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *yıgđı tıvarnı süngüki çıkarılmış söglünci dört müngüşlü neme keje kıldı ünide kıyardı ünün gevher ornatmış çovâc, bezeklig tâc yamadı tonını, köp yamadı tonını alplukğa nisbet kıldı.* (ME 80/3-6)

öp- (2)⁸⁰ ‘höpürdetmek’ Gülensoy, KBS 665; Clauson, ED 5

Har. *öp-* ‘(höpürdeterek) içmek’ ME 144/8, 150/5

Kıp. *öp-* ‘höpürdetmek’ TZ 26a/9

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *optı dârünü, ögümiş dârünü kurula yedi şaf boldılar, sıra oturdılar.* (ME 144/8)

2) *iş içinde sağdı ingenni kendü özini nisbet kıldı anğa opa içdi şorbâni ton keydi urunç aldı.* (ME 150/4-6)

sümür- ‘sömürmek, höpürdeterek içmek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *sümür-* ‘sömürmek, höpürdeterek içmek’ İH 21

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.2.5. Çağırma - Seslenme - Davet Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

banğla- (Far. + Tür.) ‘çağırma, seslenme, sesle çağırma’ Clauson, ED 351; Gülensoy, KBS 112; Tietze, I/277

Har. *banğla-* ‘çağırma, seslenme, sesle çağırma’ ME 89/5; İML 102

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

80 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 11.

Tanımlar

1) *sakadı ölüğe, sakayı şi'r aytdı ölüğe namāzğa ündedi orlağucı, baŋgladı mü'ezzin.* (ME 89/5)

çağır⁸¹ 'çağırmaq, çağlık, bağrısmak' Clauson, ED 411⁸²; Gülensoy, KBS 211; Tietze, I/463

Har. çağır- 'çağırmaq, davet etmek, seslenmek, bağırmaq, kandırmaq' İML 104; **çaqır**- 'çağırmaq' HKT 426a/8, 498b/6, 421b/9; HŞ 3123; İML 110, 111, 124 vd.; KE 141r/4, 141v/14, 79v/12 vd.; ME 39/6, 94/2, 168/6; NF 275/9, 329/15, 97/5 vd.; **çaqırış**- 'bağrısmak' NF 442/13; **çaqırış**- ME 129/8, 204/3; HKT 418b/6; **çıkırış**- 'bağırmaq, çağırmaq' ME 3/7

Kıp. çağır⁸³ 'bağırmaq, çağırmaq' BM 85b/7; CCII 59a/12; DM 24a/06, 11a/10, 16b/02 vd.; KFT 362b/1; KGT 137/3, 199/12, 223/9 vd.; Kİ 43; TAM 36a/11, 43a/11; **çağır**- 'çağırmaq, bağırıp çağırmaq, gürültü' İH 13; Kİ 43; **katı çağır**- 'yüksek sesle çağırmaq' KF 2b/1 **çaqır**- İMS 319b/7; **şağır**⁸⁴

Çağ. çağır- 'çağırmaq' OSTN III/1845; Bdg. I/460; **çaqır**- 'bağırmaq' ÇFK 49b/21, 50a/2; **çaqır**- 'çağırmaq, seslenmek' OSTN III/1836; **çağırmaq** DTO 277; ŞSL 147; ŞT 71b/12, 72a/2, 78a/9 vd.; **çığır**- 'çığırmaq, bağırmaq, seslenmek' OSTN III/2110; ŞSL 162; **çığırmaq** DTO 306

Tanımlar

1) *kemişi bêrdi aŋga bitigni çağırdı, lâ ilāhe illa'llāahu tēdi körüldi.* (ME 39/6)

2) *kaçan kim melekü'l mevt ol kimerseninġ rūhını qabz kıılır bolsa, anıġ ehl-i beyti saçlarını yaysalar taqı çağırışı yıġlasalar taqı yüzlerine ursalar, melekü'l mevt aytur: Ey hālāyıklar, bu ceza' ve feza' ne üçün kıılır siz?* (NF 442/12-14)

3) *süsüşdi қоçлар чоғлаштар, çağırışтар.* (ME 129/8)

4) *aılıqları birle, ya'nī çerigi birle çıkırışmaq canābatlıġ boldı, başlıkın yunġu boldı.* (ME 3/7)

5) *işittim tünle ırte ursa yol āh / tiyü çağırur ħoroslar tip 'āla'llah.* (HŞ 3123)

inde- 'seslenmek, çağırmaq' Clauson, ED 180; Gülensoy, KBS 664⁸⁵, 992⁸⁶

81 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 105; Karasu, 2013: 29.

82 bk. *çağır*la-

83 Toparlı, *çığır*- kelimesinin *Kitāb fi'l-Kitāb fi'l-Fıkḥ* adlı eserde geçtiğini belirtmiştir. Ancak kelimeye eser dizininde *çağır*- (2006: 92) biçiminde rastlanmıştır. Bu nedenle kelime çalışmamıza dahil edilmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Toparlı, 2007: 49.

84 Toparlı, kelimenin *El-Kavānīnū'l-Küllīyye Lt-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye* adlı eserde geçtiğini belirtmiştir. Ancak kelimeye eser dizininde rastlanmamıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Toparlı, 2007: 249.

85 bk. *önde*-.

86 bk. *ünle*-.

Har. inde- ‘seslenmek, çağırmak’ HKT 230a/2; KE 170r/20, 136r/19, 153v/1 vd.; **ünde-** ‘çağırmak, seslenmek, davet etmek’ HKT 387b/7; HŞ 2407; İML 115, 123; KE 40r/15, 192r/11, 31v/17 vd.; ME 45/7, 60/6, 89/5 vd.; NF 78/17, 23/1, 311/3 vd.; **ündemek** ‘bağırma, bağirtı, haykırış’ HKT 24b/2; **ündemek** ‘feryat’ HKT 311b/4

Kıp. inde- ‘çağırmak, seslenmek’ KGT 114/2, 219/11; **ünde-** CCI 29a/5, 29a/6, 29a/7 vd.; CCII 57b/35; İMS 60b/8; KFT 257a/49; KGT 8/2, 23/8, 157/2 vd.; Kİ 24; KK 10b/12; TAM 41b/2; TZ 16a/10, 24a/3; **ünle-** KFT 138b/2

Çağ. inde- ‘çağırmak, davet etmek, seslenmek’ Bdg. I/213; AL_k 234; GN 168, 12, 621; ŞHD 143b/12; **ünde-** ‘ses vermek, bağırma, çağırmak’ OSTN I/1821; **ündemağ** ŞSL 41; **ündemek** DTO 82; **ünde-** ‘çağırmak, davet etmek, seslenmek’ Bdg. I/213; AL_m 161; ÇFK 11a/14; GN 972; ML 775b/22; ŞT 68a/6, 68a/15; **ünde-** ‘çağırmak, haykırmak, seslenmek’ AL_k 308; HAK 101; **indet-** ÇGT 119/11, 165/3, 187/1; LM 2664

Tanıklar

1) *ölügni mü indeyür sen? İ̄sī zār zār yıǵlap kađǵuluǵ boldı, anam nerse yemedi, öldi tēp özi hem yemedi.* (KE 170r/20)

2) *aydı: “ığim! Zindān sewüǵlügrek benim tapa, ol nersedin kim indeyürler meni anıng tapa. Taǵı eger ewürmeseng mendin anlarıng keydini, kışǵay men anlar tapa.* (HKT 230a/1-3)

3) *sürgey yana ündegey yana kaytarǵay.* (KGT 8/2)

4) *nā-gāh ‘ahd pād-şāhı bu baǵılını indedip mālınıñ bizge on tūc.* (ÇGT 119/11)

5) *hoş-vaqt oluban qopup tarab-nāk / indetti kabıle ehlini pāk.* (LM 2664)

6) *tiyü ündedi qarşıka kitürdi / ayaǵ tut[t]ı aǵırladı oturtdı.* (HŞ 2407)

kıkrış- ‘birbirine seslenmek, birbirini çağırmak’ Clauson, ED 612

Har. kıkrış- ‘birbirine seslenmek, birbirini çağırmak’ HKT 493b/5, 542b/5; **kıkrışmaq** ‘bağırışma’ HKT 449b/5

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. Tanıklanmamıştır.

Tanıklar

1) *mashara kılmason erenler erenlerdin, bolǵay kim bolǵaylar yahşırak anlardın. Taǵı ‘ayb kılmang özleringizni taǵı kıkrışmang lakablar birle.* (HKT 493b/3-493b5)

2) *İğingdin, taǵı anlar uyuǵanlar. Boldı kesilmiş mengiz. Kıkrıştular irtege kirigli bolup, kim “irte keling ekinigiz üze, eger irdingiz irse kesgen.”* (HKT 542b/4-6)

3) *men qorqar men sizning üze, qıqırışmaq künindin. Ol kün kim i'rāz kıılır siz song çewürügliler bolup, yoq sizge Tangrıdın saqlağandın.* (HKT 449b/5-6)

oqı⁸⁷ ‘çağırmaq, seslenmek, bağırmaq’ Clauson, ED 79

Har. . *oqı*- ‘okumak, çağırmaq, zikretmek’ KE 2v/10, 20r/12, 183r/8 vd.

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *oqı*- ‘okumak, çağırmaq, seslenmek, bağırmaq’ OSTN I/994 ÇGT 51/12, 143/13, 183/9 vd.; HAK 211; *oqu*- HAK 70, 170, 394; LD 463, 1122, 1180 vd.

Tanıklar

1) *oqısa küllü men ‘aleyhā fān / vezīrğa dervīş pendidin güşāyış.* (ÇGT 51/12)

2) *qazır köñülñi anıñ üñi ger ezān oqısa hıqāyet hasan-ı meymendīğa.* (ÇGT 143/13)

3) *bir altunğa başın yerge tokıyur / velī el-ğamd dēsen yüz okıyur.* (ÇGT 183/9)

4) *gülgün kabā ni teg kuçar ol inçke bilini / efsün okur mu yahūd anıñ özge ālı bar.* (LD 463)

5) *ve ‘d-dūhā ve ‘l-leyl okur-min zülf-ü yüzüñni körüp / kıçti lutfi ‘ömri vü virdi irür bu şubh ü şām* (LD 1122)

3.2.6. Melodi - Şarkı - Terennüm Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

aytin- ‘şarkı söylemek, sevinçle haykırmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *aytin*- ‘şarkı söylemek, sevinçle haykırmak’ Vāmb. 231

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

bāñg-i namāz kııl- (Far.) ‘ezan okumak’

Har. *bāñg-i namāz kııl*- ‘ezan okumak’ NF 241/17; *bāñg-i namāz oqu*- ‘ezan okumak’ NF 247/3

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

87 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 20.

Tanıklar

1) *Hak te 'ālāka t̄a'at ve 'ibādat kılur erdük taķı küyer erdük neçeke tegi mu'azzin kelür erdi. Taķı bāng-i namāz kılur erdi, bizler mescidde hazır bolmuş erdük. Sa'dī'l Museyyeb rahmi aydı: ...* (NF 241/16-242/18)

2) *Yā Şeyh, bu bāgka hālī beş yüz araba ters kerek, tēdiler. Bu arada mu'azzin bāñ-i namāz okıdı erse, cümle turdılar taķı mescidke kirdiler.* (NF 247/2-3)

bangla- ~ **benkle**⁸⁸ 'ezan okumak' Gülensoy, KBS 112; Tietze, I/277

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *bangla-* 'ezan okumak' BM 33a/1, *banla-* Kİ 37; *mağla-* 'ezan okumak' KK 80b/12; *manğla-* TZ 5b/13, 53b/12, 75a/2; *mang bir-* 'ezan okumak' İMS 12a/6

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *bir müsülmān kişi bir mü'ezzin üstinden kiçer irdi, ol mü'ezzin mang birgen vaķtda. Ayıtsa ol mü'ezinge: yalğan sen tise kāfir bolur.* (İMS 12a/6)

çır- 'şarkı söylemek, sevinçle bağırarak'

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çır-* 'şarkı söylemek, sevinçle bağırarak' OSTN III/2122; *çırmaķ* DTO 304

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ırla- 'şarkı söylemek' Clauson, ED 230; Gülensoy, KBS 418; Tietze, II/352

Har. *ırla-* 'şarkı söylemek' ME 107/1, 178/5, 193/3 vd.; İML 113

Kıp. *ırla-*⁸⁹ CCI 6a/15, 6a/16, 6a/17; CCII 61b/7-8, 72a/2; DM 12a/13; İMS 451a/5; KFT 256a/37; Kİ 10; TAM 44b/4; *yırla-* 'şarkı söylemek'; BM 66a/7; DM 16b/08; İMS 192b/3; KGT 119/4; TZ 27a/8

Çağ. *ırla-* 'şarkı söylemek' OSTN I/1372, 1469; DTO 105; Bdg. I/189; ÇFK 26b/16; MSD 579; *ırla-* 'şarkı söylemek, sevinçle haykırmak, mutluluktan çığlık atmak' OSTN I/1469; *ırlamaķ~yırlamaķ* 'sevinçle haykırmak, şarkı söylemek' Vāmb. 232; *yırla-* MK 24a/6; *yırla-* 'şarkı söylemek' OSTN III/516; MK 24a/6; *yırlamaķ* DTO 554

88 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 43. Fiilin yansıma sözcük kategorisinin altına alınması hususunda ayrıca bk. *angıra-* (аңыра-) Tazhieva, 2020: 100.

89 Toparlı, kelimenin *Kitāb fi'l-Kitāb fi'l-Fıkh* adlı eserde geçtiğini belirtmiştir. Ancak kelimeye eser dizininde rastlanmamıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Toparlı, 2007: 102.

Tanıklar

1) ırladı *anğa*, ırlayı *bêrdi anğa ösketti anğa nêrseni mazalu kıldı nêmeni*. (ME 107/1)

2) *ol kişinün ırladığı birle fıstık idmek için*. (KFT 256a/36-37)

3) *yırlayı başladı şî'r / muğanni müsikî ağēz kıldı*. (KGT 119/4-5)

4) *kim anı öğrenmeklik ve kılmaklık günāh turur niçük kim ırlamak ve def ve ney çalmaq günāh...* (ÇFK 26b/16)

5) *Nezāyir-h'ān bile sürgüçi makāl, destyārbile yırlağuçı kavvāl*. (MK 24a/6)

kaqır⁹⁰ 'boğazını gürültü ile temizlemek, hafifçe öksürmek' Gülensoy, KBS 451

Har. kaqır- 'boğazını gürültü ile temizlemek, hafifçe öksürmek' İML 106; KE 165v/21

Kıp. kakır- 'hah diye genizden kanığı çıkarıp tükürmek' CCII 57b/12; **kağır**- İH 23; **kaqır**- İH 23; TZ 9a/12; **kağır tükür**- 'genizden gelen katı sümüğün hah diye tükürmek' İH 23; **kaksır**- 'kansırmak' TZ 9a/11

Çağ. kaqır- 'gıcırdamak (kuru ağaç için)' OSTN II/62; **kaqırmaq**⁹¹ ŞSL 220; **kaqırma** 'hüzünlü ses' OSTN II/62; **kaqırma**⁹² ŞSL 220

Tanıklar

1) *eşek ti[rilip] koptı, bir kaqırdı, 'Üzeyr anı körüp İdi 'azze ve cellege secde kıldı. 'Üzeyr bildi kim Mevlî ta 'ālā kam[uğ] [ner]sege uğan turur*. (KE 165v/20-166r/1)

seyre- 'şarkı söylemek'

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. seyre- 'şarkı söylemek' OSTN IV/437; **seyremek** 'şarkı söylemek, ötmek' Vāmb. 300

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

sürüd tüz- (Far. + Tür.) 'şarkı söylemek' Steingass, PED 679

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. sürüd tüz- 'şarkı söylemek' MK 7a/11-12

90 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 115; Karasu, 2013: 32; Karahan, 2006: 111.

91 Kelime, ŞSL'de *قاروقاق* şeklinde yazılmıştır.

92 Kelime, ŞSL'de *قاروقاق* şeklinde yazılmıştır.

Tanıklar

1) *muğanniler iştiğali senâsı için sürüd tüzmek muşannifler maķālî du' âsı âhengide nağme körgüzmek.* (MK 7a/11-12)

yaķ- ‘şarkı söylemek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. yaķ- ‘şarkı söylemek’ ÇGT 88/6

Tanıklar

1) *şi'r nê hoş yaķar şeker-êrin bolsa hōş-âvâz nê nağme kim ol kılsa.* (ÇGT 88/6)

3.2.7. Aksırma - Hapşırma - Öksürme Sesi Anlamı Taşıyan**Eylemler**

aķsir-⁹³ ‘aksırmak, hapşırma, tınsırmak’ Gülensoy, KBS 60⁹⁴; Tietze, I/108,119,131,182

Har. *aķsir-* ‘aksırmak, hapşırma, tınsırmak’ İML 113; *aķsur-* ‘aksırmak, hapşırma’ ME 67/5, 168/6; KE 6v/13; *aķsur-* NF 278/10

Kıp. *ağsur-* ‘aksırmak, hapşırma’ KFT 140a/31; *aķsur-* ‘aksırmak, hapşırma’ KF 161b/4 MS 5a/5; *aķsur-* BM 64a/2; DM 12a/08, 16b/06; İMS 21b/7; Kİ 17; TAM 38a/12

Çağ. aķsir-⁹⁵ ‘aksırmak’ OSTN I/127, ŞSSL 16

Tanıklar

1) *mevlî kudretin körmeklik için oza közin yaratdı. Burnıģa keldi erse bir aķsurdı Cebra' ilge hiṭâb keldi, Âdemniüñ burnundın çıkģan meḥârını emânet saķlaģıl, tēp.* (KE 6v/12-14)

2) *du'â kıldı aķsurģanģa, edģü du'a kıldı aķsurģanģa sözinde kısgadın körkli söz sözledi.* (ME 67/4-5)

3) *Âdam peyģambar 'as aķsurdı taķı alḥamdulillâhi tedi. Ḥaķ te'âlâniñ ilḥâmı birle ḳatındaķı ferîşteler ككبر ككحري tēdiler. Ol sunnat ḳaldı.* (NF 278/9-10)

4) *ḳaçan bir müsülmân aģsursa işidgen kişige yerḥamkallahu ḳimeķ vâcibdur.* (KFT 140a/30-31)

5) *aķsurģana “yerḥamükallâh” dimesün. Alnını silmesün topraķdan uyuklamasun, külmesün.* (KF 161b/4-5)

añģsir- ‘aksırmak’ Gülensoy, KBS 70, 72; Tietze, I/182

93 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 87.

94 bk. *aķsir-*.

95 Kelime, ŞSSL'de كمرصكا şeklinde yazılmıştır.

Har. *angısır-* ‘aksırmak’ İML 124

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

asşur- ‘aksırmak, tıksırmak, hapşırmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *asşur-* ‘aksırmak, tıksırmak, hapşırmak’ OSTN I/545; *ışkıрмаğ* Bdg. I/51

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çöşkür⁻⁹⁶ ‘aksırma, hapşırma’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çöşkürmek* ‘aksırma, hapşırma’ LM XII

Tanıklar

1) ... *lahza tüşken çakın çöşkürmekidin tağ dimāğın k̄urutkanda ol közin h̄üsn çerāğı yarutқан ...*(LM XII)

öksür⁻⁹⁷ ‘öksürmek’ Gülensoy, KBS 657

Har. *öksür-* ‘öksürmek’ ME 32/2, 235/7; ‘çiğerde yahut soluk yolunda hasıl olan balgam yahut gıcıkdan dolayı ihtiyarsız ve sesli nefes vermek’ İML 110

Kıp. *öksür-* ‘öksürmek’ KF 68b/5, 161a/4, KK 82a/1; TAM 38a/11; *öktür-* BM 15a/5; *öskür-* BM 15a/5; CCI 28a/19, 28a/20; *ötkür-* TZ 20a/9, 26a/5; *ötür-* TAM 38a/10; *yötkür*⁻⁹⁸ CCII 57b/10; *yütkür-* (1) B_{VAZ}⁹⁹; İMS 147a/5; *yütür-* Kİ 92; *ötürmek* ‘öksürmek, öksürük’ TAM 34b/12

Çağ. *öksür-* ‘gürültülü ses çıkarmak’ OSTN I/1189; *öksür-* ‘öksürmek’ ÇFK 72b/9; *yükür-* OSTN III/612; *öksürmek* ‘öksürmek’ DTO 70; *yötkür-* ‘öksürmek’ OSTN III/452; *yötkürmek* Bdg. II/370

96 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 115.

97 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 88.

98 Toparlı, kelimeyi *yötkür-* şeklinde geçtiğini belirtmiştir. Ancak kelimeye *Codex Cumanicus* adlı eserde *yötkür-* şeklinde rastlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Toparlı, 2007: 327.

99 Toparlı, kelimenin *Baytarü'l Vazih* adlı eserde geçtiğini belirtmiştir. Ancak kelimeye eser dizininde tesadüf edilmemiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Toparlı, 2007: 333.

Tanıklar

1) *mālını tēk koydı anı huşūmetde, dutlundurdu aṅga sözde sözde dutulup öksürgen er, ūi 'r aytmaz er.* (ME 32/2)

2) *öksürdi ğarğara kıldı tutuldu.* (ME 235/7)

3) ... *öksürmekdür, zekerini şıkmakdur hattā yakın bile sidük düşkeni.* (KF 68b/5-6)

4) *ayakı birle yirge, taķı tenahnuh kılamak turur, taķı yütürmek turur, taķı zekerini sıkmaķ turur yakīn bilginçe sidükning eūeri kitkenini.* (İMS 147a/5)

5) ... *anın cevābını aytaķ kerekmes eger 'aṫsa ursa ya'nī öksürse ve taķı el-ḥamdüli'llāh tise aning ...* (ÇFK 72b/9)

şüşkür¹⁰⁰ 'aksırmak, hapşırmak'¹⁰¹

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. *şüşkür*- 'aksırmak, hapşırmak' KK 69a/7; TZ 26a/5; *çüşkür*- Kİ 42; *çüşkür*- CC II 57b/11, Kİ 42; *tüfkür*- 'tükürmek' İMS 188b/7

Çağ. *çüşkür*- 'aksırmak' OSTN III/2200, 2199; AL_K 545; *çüşkür*- 'hapşırmak' OSTN III/2201; *çüşkürmek* 'aksırmak, hapşırmak' DTO 294; *çüşkürmek* 'ögürmek, fıskırık' ŞSL 156; *şüşkür*- 'aksırmak, hapşırmak' OSTN IV/848; *tüşkür*- OSTN III/1575; *tüşkürmek* Bdg. I/386; *tüşkür*- OSTN III/1591; *tüşkürmek* Bdg. I/396; *tüfkür*- 'tükürmek' OSTN III/1600; *tüfkürmek* DTO 238; ŞSL 122

Tanıklar

1) *kökçekregi kim def'kılgay yütürmek mālını eger küçi yitse. Taķı kerāhiyyet turur tüfkürmek kaşd birle.* (İMS 188b/6-7)

2) *ve sehāb müş 'abidi laḫza laḫza tüşken çaķın çüşkürmekidin tağ dimāğın kurutķanda.* (AL_K 545)

yötel- 'öksürmek'

Har. Tanıklanmamıştır.

Kıp. Tanıklanmamıştır.

Çağ. *yötel*- 'öksürmek' OSTN III/452; *yütelmek* Vāmb. 352

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

100 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 114; Karasu, 2013: 38-39. Fiilin yansıma sözcük kategorisinin altına alınması hususunda ayrıca bk. *çüşkür*- (чүчкүр-) Tazhieva, 2020: 185.

101 *şüşkür*- (<şüş+kür-) için bk. Turan, 2006: 118.

3.2.8. Öpme - Öpücük Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

öp- (1)¹⁰² ‘öpmek’ Clauson, ED 5; Gülensoy, KBS 665

Har. *öp-* ‘öpmek’ HŞ 1469; İML 119; KE 69r/21; ME 87/1, 141/7; MM 170/1; NF 272/14

Kıp. *öp-* CCI 19b/22, 19b/23, 19b/24; CCII 62b13, 63b/16, 62b/17-18; DM 10a/05, 14a/06; İMS 404b/2; KF 236a/6, 104b/2, 236a/4 vd.; KGT 166/2, 181/5, 256/7 vd.; KFT 373a/44; Kİ 7; KK¹⁰³ 9b/10, TAM 40a/13, TZ 30a/8; *öp-* ‘öpmek, öpücük’ CCI 19b/25; *öb-* ‘öpmek’ DM¹⁰⁴ 20a/10, 21b/08

Çağ. *öp-* ‘öpmek’ OSTN I/1308; Bdg. I/109; DTO 52₈; ŞSL 24; *öp-* AL_k 245; BD 131/4, 225/1, 228/2 vd.; ÇGT 20/13, 26/1, 27/1 vd.; FK 418/4, 514/2, 619/1 vd.; GN 148, 184, 578 vd.; HBD 125/5, 156/2, 184/5 vd.; LD 776, 781, 1244 vd.; LM 1114, 2143, 2144 vd.; MK 41a/12, 49b/9, 103a/2 vd.; MSD 55, 200, 515; MÜN M787a/17, M788a/15, M790a/15 vd.; ŞHD 96a/2, 123b/9; TMA A722b/6, A725b/3, A732a/20; *öpmek* ŞSL 24

Tanıklar

1) *arturdu anı anıng üze öpti anğa öpmek kırdı bodunlarını.* (ME 87/1)

2) *kaşığda igme kad birle yir öptüm / hayâl it ol rükü‘um bu sücüdum.* (FK418/4)

3) *vezîrlerdin biri kim melik-niñ üküş umürda tedbîri anıñ birle êrdi. Öre kopup yer öpüp ayttı. Bu yigît bernâlig bağdın bir ney.* (ÇGT 20/12-13)

4) *kim sâz étiben fiğannı mēndin / gāhī öp ol āstānnı mēndin.* (LM 1114)

5) *cān birip öptüm ayağın sâbit iylep ‘ışk anğa / min kibi bir ‘âşık-ı sâbit-kadem kemdür bu kün.* (HBD 125/5)

6) *bigimdin holtgam uşbu tiyü kıptı / tutup ol şekker irindin yir öpti.* (HŞ 1469)

söy- ‘öpmek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *söy-* ‘öpmek’ OSTN IV/566

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

¹⁰² Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 8.

¹⁰³ Toparlı, kelimenin *El-Kavâinü'l-Küllîyye Li-Zabî'l-Lügati't-Türkiyye* adlı eserde *öb-* şeklinde geçtiğini belirtmiştir. Ancak kelimeye eser dizininde *öp-* şeklinde rastlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Toparlı, 2007: 209.

¹⁰⁴ Toparlı, kelimenin *Ed-Dürretü'l-Mudîyye fi'l-Lügati't-Türkiyye'nin Memlûk Türkçesi ve Oğuz Türkçesi Nüshalarının Karşılaştırılması* adlı tezde *öb-* şeklinde geçtiğini belirtmiştir. Ancak kelimeye eser dizininde *öp-* şeklinde rastlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Toparlı, 2007: 209.

3.2.9. Esneme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

esne- ‘esnemek’ Clauson, ED 249

Har. *esne-* ‘esnemek’ İML 105, 2; *esne-* ‘gerinmek’ İML 106, 121; *ésne-* ME 194/5

Kıp. *esne-* ‘esnemek’ TAM 34b/13, 40b/11; TZ 9a/10; *ésne-* CCII 57b/14; *isne-* İMS 279b/7; KF 161a/4, 161a/5, 247b/4

Çağ. *esne-* ‘esnemek’ ÇFK 42a/5; *ésne-* AL_K 199; *isne-* AL_B 56; AL_M 90; ÇFK 59a/17; *isnemek* ŞSL 52

Tanıklar

1) *ārzūladı anıṅ ūze ünini avundı anıṅ birle, oyunga boluşdı andın.* (ME 194/5-6)

2) *eger kaşdı bildirmek olsa namāzda olğanı kayırmaz. Üfürmesün, öksürmesün illā ‘özri bile isnemesün.* (KF 161a/3-4)

3) *oruç tutğan kaçan niyyet kılsa açmağa bāṭıl bolmas anıṅ oruçı niçe kim yimese. Ve eger isnese taķı tüşse bir kaṭre suf boğuzına yā tōkünse boğuzına ol uyur bolsa, yā küç birle bolsa oruçı fāsıd bolur.* (İMS 279b/6-8)

4) ... *çaklık açuķ tutmak kerek törtünçi edeb o turur kim esner bolsa aşakķı dudakını yukarķı ...* (ÇFK 42a/5)

5) ... *turur ve ilgini bıķıṅa koymaklık ve taķı öz ihtiyārī birle isnemek ve sünmek ve tonni başğa...* (ÇFK 59a/17)

iske- ‘esnemek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *iske-* ‘esnemek’ OSTN I/1528; *iskemek* Bdg. I/193

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

yalay- ‘esnemek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *yalay-* ‘esnemek’ OSTN III/154; *yalaymak* DTO 533

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.2.10. ıslık - Düdük Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

çuş- ‘ıslık çalmak; fokurdamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çuş-* ‘ıslık çalmak; fokurdamak’ DTO 294; *çuşmak* DTO 294; *çuş-* ‘ıslık çalmak; kaynarken ses çıkarmak’ OSTN III/2182; *çuş-* ‘ıslık çalmak, kaynarken ses çıkarmak’ OSTN III/2182

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ıslıh vur-¹⁰⁵ ‘ıslık çalmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *ıslıh vur-* ‘ıslık çalmak’ TZ 22b/10; *sıskır-* TZ 22b/10; *sıkrık vur-* TZ 22b/10

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ışkır- ‘ıslık çalmak’ Clauson, ED 259

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ışkır-* ‘ıslık çalmak’ OSTN I/1555; *ışkırmak* ŞSL 53

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kızıl-da- ‘ıslık çalmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *kızıl-da-* ‘ıslık çalmak’ OSTN II/877; *kızıldamak* ‘ses çıkarmak’ DTO 448

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

sıkır-¹⁰⁶ ‘ıslık çalmak’ Clauson, ED 815

¹⁰⁵ *sıskır-* fiilinin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karahan, 2006: 111.

¹⁰⁶ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva,

Har. *sıkır-* ‘ıslık çalmak’ İML 3, 176; *sıkırmaq* ‘ıslık çalmak’ HKT 175a/3

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *sıkırmaq tağı aya birle ün kılamak. tatung kınnı ol nerse birle kim küfir ketrür irdingiz.* (HKT 175a/3)

sızgır- ‘ıslık çalmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *sızgır-* ‘ıslık çalmak’ CCI 26b/8, 26b/9, 26b/10; *sızgurmak* ‘ıslık’ CCI 26b/11

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şagala- ‘ağız ile ıslık çalmak’ Clauson, ED 867¹⁰⁷

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şagala-* ‘ağız ile ıslık çalmak’ AL_K 627¹⁰⁸; *şığala-* AL_K 628

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şal- ‘düdük çalmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *şal-* ‘düdük çalmak’ TZ 18b/2

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.2.11. Şapırtı - Şakırtı - Çatırtı Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

çap çap ye- ‘ağzını şapırdatarak yemek’ Gülensoy, KBS 232¹⁰⁹

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çap çap ye-* ‘ağzını şapırdatarak yemek’ İH 12

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

2020: 115; Karasu, 2013: 37. Fiilin yansıma sözcük kategorisinin altına alınması hususunda ayrıca bk. *ışkır-* (ышкыр-) Tazhieva, 2020: 216.

107 ayrıca bk. *çağıla-* Clauson, ED 408.

108 Kelime, 1993 ile 1994 maddeleri arasında [Babu Ş-Şin] başlığı altında yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Kaçalın, 2011: 627.

109 bk. *çepik*.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

Şağırda- ‘şakırdamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şagırda-* ‘şakırdamak’ OSTN IV/939; *şagırdamak* ‘şakırdamak, çatırdamak, çıtırdamak’ DTO 375; *şagırdağ* ‘çatırtı’ OSTN IV/939; *şagırdağ* ‘çatırtı, çıtırtı’ DTO 375; *şakırda-* ‘şakırdamak, çatırdamak’ OSTN IV/933; *şakırdamak* ‘şakırdamak, çatırdamak, çıtırdamak’ DTO 375; *şakırdağ* ‘çatırtı’ OSTN IV/934; *şakırdağ* ‘çatırtı, çıtırtı’ Vâmb. 303; ‘çatırtı, çınlama’ OSTN IV/934; *şakırdı* ‘çatırtı, çıtırtı’ DTO 375

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

Şapırda- ‘ağız ve dudaktan şap şap çıkan ses, sada, avaz’ Gülensoy, KBS 837

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şapırda-* ‘ağız ve dudaktan şap şap çıkan ses, sada, avaz’ ŞSL 201

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.2.12. Gülme - Gülümseme - Kahkaha Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

bısgır-¹¹⁰ ‘gülümsemek’

Har. *bısgır-* ‘gülümsemek’ ME 179/4; *bıskır-* ME 141/1, 144/3; *bıskır-* HKT 362a/2

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *mıskır-* ‘tebessüm etmek, gülümsemek’ OSTN IV/2163; *mıskırmağ* Bdg. II/231

Tanıklar

1) *inglendi yalqıtı anıñg birle, yalıldı andın bısgırdı kedildi dam.* (ME 179/4)

2) *mangu kıldı sirkeni, sirkege mandı bıskırdı.* (ME 141/1)

¹¹⁰ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 105; Karasu, 2013: 27.

3) *üste keldi aning üze, uluğluk kıldı anğa köplük da 'va kılıştı aning birle, köplükge kuveniştı aning birle yağa kongşu boldı aning birle, yakın kongşılık kılıştı aning birle bıskırıştı aning birle al ediştı aning birle, hile kılıştı aning birle.* (ME 113/1)

4) *sındurmasun sizni Süleymān taķı çerigi, taķı anlar bilmesler. Bıskırdı küle ya 'ni şüru ' kılı külmekke aning sözündin, taķı aydı.* (HKT 362a/2-3)

çircay- 'kahkaha ile gülmek, hande etmek'

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çircay-* 'kahkaha ile gülmek, hande etmek' ŞSL 160

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kas kas gül- 'katıla katıla gülmek'

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *kas kas gül-* 'katıla katıla gülmek' TZ 30a/8

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

katkur- 'katılarak gülmek'

Har. *katkur-* 'katılarak gülmek' KE 64r/10; *katkura kül-* 'kahkaha ile gülmek' ME 208/4

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *nē işke keldingiz, tēp sordılar, Yehūdā aydı: sançışka keldük. Veziri katkura küldi. Yehūdā karındaşlarınga aydı.* (KE 64r/9-11)

2) *katkura küldi bitimek tiledi andın çıkarmak tiledi anı azın azın kötürdi, müdürdi yā endürdi.* (ME 208/4-5)

kıkırda-¹¹¹ 'kıkırdamak' Gülensoy, KBS 506

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *kıkırda-* 'kıkırdamak' İH 23

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

111 Fülün ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 104.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kül- ‘gülmek’ Clauson, ED 715; Gülensoy, KBS 393¹¹²

Har. kül- ‘gülmek’ HKT 192b/9, 470a/5; HŞ 1964; İML 81, 88-89, 111 vd.; KE 51v/7, 84r/14, 128r/2 vd.; ME 208/4, 231/1; MM 36/4, 37/1, 43/4 vd.; NF 107/17, 158/1, 157/9 vd.; *külmek* ‘gülme’ HKT 362a/3; *küldür-* ‘güldürmek’ HKT 504b/9

Kıp. kül- ‘gülmek’ BM 57a/7; CCI , 24a/8, 24a/9, 24a/10; DM 19b/15; İMS 80a/6; KFT 137b/27; KGT 20/8, 66/1, 219/11 vd.; Kİ 83, KK 15a/8, 81a/9, 69a/6 vd.; MS 6a/6, TAM 38a/12, TZ 23a/10, 69a/10, 76b/8 vd.; *gül-* DM 11b/09, 16a/07; *kas kas kül-* ‘katıla katıla gülmek’ TZ 30a/8

Çağ. kül- ‘gülmek’ OSTN II/1466; Bdg. II/161; ŞSL 261; BD 15/5, 60/7, 156/1; BV 286/5, 371/6, 520/5 vd.; ÇFK 134a/5; ÇGT 42/13, 107/1, 124/1 vd.; FK 16/3, 460/7, 650/6 vd.; GN 333; LD 384, 429, 2003; LM 185, 983, 2870; MK 89b/2, 96a/8, 101a/10 vd.; MSD 184, 533, 733 vd.; ŞHD 61b/1, 178a/6, 184a/1 vd.; ŞT 69b/12; *külmek* ‘gülmek, tebessüm ve hande’ ŞSL 261; *külümse-* ‘gülümsemek, gülmek, tebessüm etmek’ GN 530; ŞSL 261; *küldür-* ‘güldürmek’ LD 2490; *külmek* ‘gülme, gülmek’ YED 139/8; *külümsü-* ‘gülümsemek’ LM 2087

Tanıklar

1) *katkura küldi bitimek tiledi andın çıkarmak tiledi anı azın azın kötürdi.* (ME 208/4-208/5)

2) *aygıl: “Tamuğ otı katıgrak, isig yanındın.” Eger bolsalar irdi, ukarlar! Külsünler az tağı yıglasunlar üküş, yanut munung birle kim irdiler kazanur irdiler.* (HKT 192b/8-193a/1)

3) *bıskırdı küle, ya’nī şürü’ kılu külmekke aning sözindin, tağı aydı: “idim! İlham birgil manga kim şükr kılsam ni’metinge, ol kim edgülık kılding benim tağı atam anam üze; tağı kim kılsam edgü işni, unayursun anı.* (HKT 362a/2-362a/4)

4) *bu lañfe sulñānga hoş keldi dağı küldi.* (KGT 20/8)

5) *bakıp tebessüm iter pīr-i deyr ü muğ-beçe hem / bu deyr ara küler el-kıssa şeyh ü şāb maña.* (FK 16/3)

6) *küler uşbu cihün ol ādemīdin / kim ol dünyā üçün içğinsa dñnin.* (HŞ 1964)

külçir- ‘gülümsemek, gülmek’ Clauson, ED 716; Gülensoy, KBS 393¹¹³

112 bk. *gül-*.

113 bk. *gül-*.

Har. *külçir-* ‘gülümsemek, gülmek’ KE 65v/9, 68v/1, 83v/2; *külçire-* HŞ 3273

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *külçir-* ‘gülümsemek’ ÇGT 7/9

Tanıklar

1) *la'l içinde külçirer köp lü'lü-i lālaları.* (KE 65v/9)

2) *örlese bulutları külçirer bāğ u bustān / tal yıgāçlar yeṅ salışur oynayur tēg bay kıızı.* (KE 68v/1)

3) *Rabgūzī kul Nāşırū'd-dīn tab'ı türlüg söz tüzer / külçirip esrük öley köz baksa kuymaç қаşıdın.* (KE 83v/2)

4) *külçirip şahında gül ü lāle kumrī vü tūṭiler kılur tayerān.* (ÇGT 7/9)

5) *hemīşe külçiresün külçireyiñ / muvāfiq tüşsü men kul birle rāyıñ.* (HŞ 3273)

külümsi- ‘gülümsemek, gülmek’ Clauson, ED 719; Tietze, II/204

Har. *külümsi-* ‘gülümsemek, gülmek’ KE 129v/18, 130r/10, 139r/4; *külümsin-* KE 136v/21, T153b/10

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *ya'nī söklünmiş balıklarımız қanı? Hızr külümsip aydı: balıklarınḡız Tanḡrı yarlıkı birle tirildiler.* (KE 129v/17-18)

2) *bişürüp Hızr birle ta'ām yeyürde Hızr külümsidi. Mūsī aydı: yalavaçğa küler mü bolur?* (KE 130r/9-10)

3) *Süleymān çerigi sizle<r>ni basıp helāk kılmasun. Süleymān ol sözni işitti külümsip aydı.* (KE 139r/3-4)

sirit- ‘sırtmak, dişlerini göstererek tebessüm etmek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *sirit-* ‘sırtmak, dişlerini göstererek tebessüm etmek’ İH 18

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

yılış- ‘gülmek, tebessüm etmek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *yılış-* ‘gülmek, tebessüm etmek’ İH 31

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.2.13. Üfleme - Tükürme - Sümkürme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

bula- ‘üfleme’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*¹¹⁴

Çağ. *bula-* ‘üfleme’ OSTN IV/1836

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

*püle*¹¹⁵ ‘üfürme’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *püle-* ‘üfleme’ OSTN IV/1401; *pülemek* ‘ağızla üfleme’ DTO 174; *püle-* ‘üfürme’ AL_B 153; AL_K 378; AL_M 205; LM XII; *büle-* ‘ağızla üfleme’ OSTN IV/1893

Tanıklar

1) *bahār ferrāşı nefes nefes eşken nesîmler pülemeki bile lāle çerāğın yarutqanda ve sehāb müş‘abidi laħza ...* (LM XII)

2) *Otni köb pülemekidin madde kulagı sarı barıb ger boldı.* (AL_B 153)

*sümküür*¹¹⁶ ‘sümküürme’ Gülensoy, KBS 819

Har. *sümküür-* ‘sümküürme’ ME 135/3, 173/5

Kıp. *sümküür-* ‘sümküürme’ KF 161a/6; TZ 35b/10, 83b/9; *simgir-* KF 87a/3; *si(ü)mkür-* DM 5a/10, 17b/06; *simkir-* ‘sümüğü burundan kuvvetli nefesle atmak’ İMS 92a/8; *simküür-* İMS 90b/2; *simküür-* ‘sümküürme’ TAM 38a/9

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *derdi anı yerdin, kötürdi anı sümküürdi burnın daradı saçını.* (ME 135/3)

2) *ısrıkça katındı tişi, küpe urundı ‘avrat evdidi meyveni derdi ħurmanı sümküürdi burnın.* (ME 173/5)

¹¹⁴ ayrıca bk. *kebermek* ‘üfleme, şişme’ Kİ 78.

¹¹⁵ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 61.

¹¹⁶ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 115; Karasu, 2013: 38.

3) *tükürmesün, sümkürmesün, eger balğam kelse alsun qumāşı taraflı bile üç kez sürütmesün.* (KF 161a/5-7)

4) *andan şongra burnına şu virsün üç kez sağ kol bile, simkirsün şol kol bile.* (KF 87a/3-4)

5) *taķı istincā kılmağay öng ili birle, taķı ta‘ām birle taķı istincā kılmağay taķı süngök birle taķı istincā kılmağay taķı tizek birle taķı istincā kılmağay taķı cānavarlar yigen nerse birle taķı istincā kılmağay taķı kişi haķķı birle taķı istincā kılmağay taķı tüwkürmegey taķı simkirmegey.* (İMS 92a/7-8)

tükür-¹¹⁷ ‘tükürmek’ Gülensoy, KBS 942

Har. *tükür*- ‘tükürmek’ İML 105; *tüwkür*- ‘tükürmek’ İMS 92a/8; KE 23v/8, 28v/2; ME 174/8, 180/8; NF 202/13, 44/10, 139/3 vd.; *tüwkürmek* ‘tükürmek, tükürük’ ME 174/8; *tüwkürük* ‘tükrük’ ME 174/8, 181/1; NF 44/10; *tüwlük* KE 157r/4, 133v/5

Kıp. *tükür*- ‘tükürmek’ DM 14a/04; KF 53a/3, 161a/5; TAM 38a/10; TZ 8a/9, 83b/8; *dükür*- DM 10a/05; *tüpkür*- CCI 26a/1, 26a/2, 26a/3 vd.

Çağ. *tükür*- ‘tükürmek’ OSTN III/1532; *tükürmek* DTO 241; ŞSL 124

Tanıklar

1) *taķı istincā kılmağay öng ili birle, taķı ta‘ām birle taķı istincā kılmağay taķı süngök birle taķı istincā kılmağay taķı tizek birle taķı istincā kılmağay taķı cānavarlar yigen nerse birle taķı istincā kılmağay taķı kişi haķķı birle taķı istincā kılmağay taķı tüwkürmegey taķı simkirmegey.* (İMS 92a/7-8)

2) *bir kün bir qarı abuşka bir oğlanı başlap Nühğa keldi, Nühmunğ yüzünge tüwkürdi, tili birle sökdi, ol oğlanga aydı.* (KE 23v/7-8)

3) *yerge tüwkürmiş, sordı: muni kim saldı, tēp. Ėwluği aydı: men saldım, tēdi.* ‘Avac aydı. (KE 28v/2-3)

4) *menfa‘at aldı nerse birle küçlüg boldı, yığı-cı boldı çerig kara koyuğ tüvkürdi, aħ tuv tēdi koyuğ tüv(kürük), koyuğ tüv(kürmek) tap kıldı.* (ME 174/7-175/1)

5) *‘avretine baķmasun illā hācet için, özinden çıkğana baķmasun, tükürmesün sidükine.* (KF 53a/2-3)

üvür- ‘üfürmek, üflemek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *üvür*- ‘üfürmek, üflemek’ KGT 331/2

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

¹¹⁷ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 114.

Tanıklar

1) *üvürseng semiz körünür şi'r / edib ir medhine mağrür bolma.* (KGT 331/2-3)

yütkür- (2)¹¹⁸ ‘sümkürmek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *yütkür-* ‘sümkürmek’ KK 69a/8

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.2.14. Geçirme - Öğürme - Hıçkırma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

inçkır-¹¹⁹ ‘hıçkırma’ Gülensoy, KBS 408¹²⁰; Tietze, II/303

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *inçkır-* ‘hıçkırma’ TZ 9a/10, 84a/13

Çağ. *ıçğır-* ‘geçirmek’ ŞSL 47; *inçkır-* ‘ağlamak, içini çekerek ağlamak’ OSTN I/1452; *inçkırmağ* ‘derd ile ağlamak’ ŞSL 63; *inçkir-* ‘hıçkırma, kıkırma hıçkırma ağlamak, hafif ahlayarak ağlamak’ ML 776a/19; *inckir-* ŞSL 63; AL_B 80; *inçkir-* ‘ince sesle ağlamak’ AL_K 239

Tanıklar

1) ... *ğarib mazmün edāsıdın mahrūmdur. Yana yığlamağning ökürmeki muğābeleside inçirmek dağı bar ve ol inçe ün bile yığlamağdur.* (ML 776a/19)

2) *çerh zulmı da ki bogzumnu kırıp yığlar min / igirür çerh kibi inckirib yığlar min.* (AL_B 80)

kegir-¹²¹ ‘geçirmek’ Clauson, ED 712; Gülensoy, KBS 360¹²², 493¹²³; Tietze, II/121

Har. *kegir-* ‘geçirmek’ ME 165/1; NF 266/11; *kekir-* İML 106, 113, 164

Kıp. *kegir-* ‘geçirmek’ İMS 194a/1; *kekir-* CCII 57b/9; *keykir-* TZ 9a/9

Çağ. *kekir-* ‘hıçkırma’ OSTN II/1060; ŞSL 267; *kigirmek* ŞSL 267

118 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 41.

119 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 115; Karasu, 2013: 31; Karahan, 2006: 112.

120 bk. *hıçkırık*.

121 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 105; Karasu, 2013: 33. *keykir-* için ayrıca bk. Karahan, 2006: 112.

122 bk. *geğir-*.

123 bk. *kekir-*.

Tanıklar

1) *nêrse kegirdi kegrik dıqlıp yarıldı.* (ME 165/1)

2) *Abū Hacıfa atlıg şahāba Peyğambar ‘as katında kegirdi erse, Peyğambar ‘as gāzab kıldı taqı aydı: Yā Hacıfa, kegrikingni bizdin yığkıl.* (NF 266/10-11)

3) *eger hasta bolsa, özine mālīk bolmasa namāzi fāsīd bolmas. Neteg kim kegirse yā aqsursa, āvāzi köterilse taqı hāsıl bolsa anıng hūrūf, fāsīd bolmas.* (İMS 193b/8-194a/2)

3.2.15. Mışılama - Horlama - Gargara Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

*bıçkır*¹²⁴ ‘horuldamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *bıçkır*- ‘horuldamak’ TZ 21b/4

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

*bürük*¹²⁵ ‘uykuda mışıldamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *bürük*- ‘uykuda mışıldamak’ TZ 8a/11

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

*horla*¹²⁶ ‘horlamak, uykuda burnundan ses çıkarmak’ Gülensoy, KBS 411; Tietze, II/326

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *horla*- ‘horlamak, uykuda burnundan ses çıkarmak’ İH 13; TZ 21b/3; *hortla*- İH 13; *korla*- ‘(at için) yem torbasını görünce boğazından ses çıkarmak’ İH 21; *körle*- ‘horlamak horuldamak, uykuda hırıltılı ses çıkarmak’ CCII 57a/8, 57a/9, 57a/10; *korulda*- ‘uykuda horlamak’ TZ 21b/3

Çağ. *horulda*- ‘horlamak, horuldamak’ OSTN II/1705; *horuldamak* ‘horuldamak, horul horul horlayıp uyumak, uyurken boğazdan kalın ses itmek’ ŞSL 167

124 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 114; Karahan, 2006: 111.

125 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karahan, 2006: 116.

126 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 55. *korulda*- fiili için ayrıca bk. Karahan, 2006: 113.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

içhur-¹²⁷ ‘horlamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *içhur*- ‘horlamak’ BM 68a/3

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

saçır-¹²⁸ ‘su boğazda durmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *saçır*- ‘su boğazda durmak’ TZ 21b/7; *şaşkıır*- TZ 21b/7; *şaşa*- TZ 21b/7

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

sümülde- ‘boğazın temizlenmesi için öh öh diye ses çıkarmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *sümülde*- ‘boğazın temizlenmesi için öh öh diye ses çıkarmak’ Kİ 53, TZ 9a/11

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.2.16. Alkış - El Çırpma - Ovuşturma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

alkışla- ‘alkışlamak’ Gülensoy, KBS 67

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *alkışla*- ‘alkışlamak’ ŞSL 20

127 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karahan, 2006: 112.

128 *şaşkıır*- fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karahan, 2006: 116.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

aya kaş- ‘el çırpmaq’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *aya kaş-* ‘el çırpmaq’ BM 53b/1

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

*çatla-*¹²⁹ ‘el şaklatmaq’ Clauson, ED 403

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çatla-* ‘el şaklatmaq’ Kİ 42; *şatla-* ‘parmaq çıtlamak’ TZ 28b/2; *şatlan-* ‘parmaq çıtlatmaq’ TZ 10b/10; *çatlat-* ‘parmaklarını çatlatmaq, çık çık ses çıkarmaq’ İMS 186b/1

Çağ. *çatla-* ‘el şaklatmaq’ Bdg. I/453; OSTN III/1901

Tanıklar

1) *tağı uşak taşı kewürmegey meger kim küçi yitse secde kılmakka tüzetkey anı bir kez tağı barmaqlarını çatlatmaqay namâz içinde tağı ilini bıqınında koymaqay, ol, ilini bıqını öze koymaq turur.* (İMS 186a/8-186b/1)

çıklat- ‘parmakları çıtlatmaq’ Clauson, ED 410

Har. *çıklat-* ‘parmakları çıtlatmaq’ ME 227/2

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *yörimek içinde sık haş yüzlük urdı çıklattı bezedi anı bezek zîne simâb türtti.* (ME 227/1-4)

el şap- ‘el çırpmaq’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *el şap-* ‘el çırpmaq’ TZ 22b/9; *kol şap-* ‘el çırpmaq, alkışlamak’ TZ 22b/9; *alkış kıl-* ‘alkışlamak’ Kİ 22

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

¹²⁹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 48.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ķars⁻¹³⁰ ‘(el) çırpmak, el vurmak’ Clauson, ED 663

Har. *ķars*- ‘(el) çırpmak, el vurmak’ ME 104/7

Kıp. *ķars*- ‘iki eli veya kanadı birbirine çarpmak’ İH 22; TZ 22b/9

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *egin tonu keydürdi aṅga çaptı iki eligini, karstı keçürdi anı, aşurdu anı.* (ME 104/7)

uvşala- ‘oğuşturmak’

Har. *uvşala*- ‘oğuşturmak’ ME 93/6; *uşala*- ME 93/6

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *yığaklu kıldı nēmeni çıkardı antındın nēmeni, dutunmadı ant içinde uvşaladı barmaklarını.* (ME 93/6)

3.2.17. Tokat - Vurma - Çalma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

çak⁻¹³¹ ‘çakmak, vurmak, parçalamak, (çalgi) çalmak’ Clauson, ED 405; Gülensoy, KBS 211; Tietze, I/464¹³²

Har. *çak*- ‘çakmak, vurmak, parçalamak, (çalgi) çalmak’ ME 10/4; MM 321/4

Kıp. *çak*- ‘çakmak, vurmak, parçalamak, (çalgi) çalmak’ KE T172b/4; KFT 300a/18

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *bērne otsuz boldı çakmak, otsuz kıldı çakmaknı cuğurrat boldı taķı çakmadı.* (ME 10/4)

2) *muḥabbetning oti çakıp yaksa sen.* (MM 321/4)

3) ... *çakmak çaktı, ot yakılmadı. Kaḍguluğ boldı. İraqdın ot köründi, ol yaruķluk ot ermedi.* (KE T172b/4-5)

4) *bir yol kesilgen kişi çaksa dahı ol bir kişi çakduki için ol yol kesgen kişinüṅ sağ eli birle şol ayağı kesilse.* (KFT 300a/17-20)

¹³⁰ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 8.

¹³¹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 5.

¹³² bk. *çak*-1.

çal-¹³³ ‘müzik aleti, düdük vb. çalmak’ Clauson, ED 417; Gülensoy, KBS 213; Tietze, I/468¹³⁴

Har. çal- ‘(müzik aleti) çalmak’ KE 17v/16, 236v/19, 248v/17 vd.

Kıp. çal- ‘müzik aleti, düdük vb. çalmak’ BV 314/6, 321/9, 378/7 vd.; CCI 25b/1, 25b/2, 25b/3; İMS 450b/1; KGT 37/8; Kİ 45; TAM 43s/7; çal- ‘davul çalmak’ DM 15b/02, 16a/09

Çağ. çal- ‘(müzik aleti) çalmak’ OSTN III/1875-1876; Bdg I/463; ŞSL 148; BD 85/4, 156/2, 397/2 vd.; ÇFK 26b/16, 38b/5; MK 21b/11, 22b/8; ŞHD 57a/7, 74b/1, 106b/13 vd.; TMA A726a/22, A733b/5; çal- ‘vurmak, atmak, çarpmak, çalgıyı seslendirmek’ BD 85/4, 156/2, 397/2 vd.; LD 221; MSD 211

Tanıklar

1) ...*maşrıkdın mağrıbgâ tēgi öwürdi, yerge çaldı, helak boldı. Temmet Temmet Hâbilde kēdin yüz otuz yıl kēçdi.* (KE 17v/16-17)

2) *şi'r kūs-ı rahîl çaldı ecel ning ili / ... ikki közüm kaç vidâ'ın kılıng.* (KGT 37/8-9)

3) *aytngız şeh nevbeti dâriğa kim kūs-i rahîl / çalğung âhir salma bes devrânğa munça tımțurâk.* (BV 314/6)

4) *şibânî mest olur ferruh kópuz çal.* (ŞHD 57a/7)

5) *gedâlar ilgide sin anı h'âr u zâr itting / çalar sening ilgingdin başını taşka direm.* (MSD 211)

çap-¹³⁵ ‘(el) vurmak, yüzmek’ Clauson, ED 394; Gülensoy, KBS 219; Tietze, I/474¹³⁶

Har. çap- ‘(el) vurmak, yüzmek’ HŞ 1375; ME 83/8, 104/7; KE 233v/10

Kıp. çap- ‘vurmak’ İMS 123a/3

Çağ. çap- ‘el vurmak’ ÇFK 26b/17, 90b/14; çap- ‘vurmak’ MK 26b/11, 30a/8, 95a/7 vd.; MSD 446, 504, 659; ŞHD 15a/12, 33a/9, 117a/11

Tanıklar

1) *Necâşî olarka köp edgülik kıldı ammâ ba'zı zengîler Ca'ferka taķı koldaşlarığa tapuğ kılrda közleri ol kızğa tüşti. Sekrişü ayalarmın çapa başladılar.* (KE 233v/9-11)

2) *süzdi içküni çaptı iki eligini, satıgda elni elge urdular.* (ME 83/8)

3) *geh ol şirin utar geh şah-ı perviz / geh ol gülgün üzer geh çapsa şebdiz.* (HŞ 1375)

4) *sufğa yüzer hâlde çerigde kaçganlarning hilâfınça ol kaçgan kişi namâz kılgay işâret birle atķa minip, kerekse turup kılsun kerekse kölügi yürür irken kılsun, kerekse çapup yürür irken kılsun.* (İMS 123a/2-3)

133 Filin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 6.

134 bk. çal- II.

135 Filin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 6.

136 bk. çap- I.

5) *min kılıçını şer‘ üçün çaptım Hudāy āgāhdur.* (ŞHD 15a/12)

çapla-¹³⁷ ‘elin ayası ile vurmak’ Gülensoy, KBS 838

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çapla-* ‘elin ayası ile vurmak’ TAM 37b/3, 45b/4; *şapla-* ‘tokat atmak’ TAM 43b/1; *çaplat-* ‘şaplak indirme, tokat vurma’ CCII 65b/24¹³⁸

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çert- ‘fiske vurmak’ Clauson, ED 428

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çert-* ‘fiske vurmak’ CCII 81a/18

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

dank vur- ‘tak diye ses vererek sert bir şeye vurmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *dank vur-* ‘tak diye ses vererek sert bir şeye vurmak’ İH 20

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kaç-¹³⁹ ‘(kapı) çalmak, vurmak’ Clauson, ED 609; Gülensoy, KBS 452

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *kaç-* ‘(kapı) çalmak, vurmak’ KGT 113/7; TAM 42a/5

Çağ. *kaç-* ‘(kapı) çalmak, vurmak’ BV 288/7; *kaç-* ‘vurmak, davul ve benzeri çalgı aletine vurmak’ TEH T717b/5; TMA A726b/9; *kaç-* ‘vurmak’ LD 257, 684; MK 23b/1; MSD 744

Tanıklar

1) *dostlar ivin süpürgil dağı düşmen işikin kaçmağıl.* (KGT 113/6-7)

2) *kaçkıl Nevāyi uşbu işikni lecāc ile / kim şābit oldı faqrda mazmūn-ı “men kara”.* (BV 288/7)

137 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 47. *şapla-* fiili için ayrıca bk. Karahan, 2006: 113.

138 Kelime, eserin dizininde CCII 65b/2’de gösterilmiştir.

139 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 7.

3) *it tig mini cān tartura turğınça mununġ tig / köz қақ bir ü kirpük oқına kılġın işāret.* (LD 257)

4) *başta kılur irdi қаşınġ könglüm haқıda igrilik / köz қаққın özin anġlasun kim nevbet-i ihsān irür.* (LD 684)

5) *dīvāne bu Sekkāki vü zülfünġ anġa zencir / hindü çü 'akes fil başıġa çün қақа kildi.* (MSD 744)

ölşey- 'el ile vurmak, tokatlamak'

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *ölşey-* 'el ile vurmak, tokatlamak' TZ 34b/3

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tanġırda- 'sert bir şey diye diğer sert şeye vurularak ses çıkarmak, tın tın ses çıkarmak'

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *tanġırda-* 'sert bir şey diye diğer sert şeye vurularak ses çıkarmak, tın tın ses çıkarmak' İH 20

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

toqtı-¹⁴⁰ 'vurmak, dövmek, tokmaklamak, ezmek' Clauson, ED 467; Tietze, I/638

Har. *toqtı-* 'vurmak, dövmek, tokmaklamak, ezmek, (kanat) çırpmaq' KE 13v/11, 56v/17, 70v/11 vd.

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *toqtı-* 'vurmak' ÇGT 183/9

Tanıklar

1) *Havvā ol koylar yünġin ġgirdi, Ādem toqtıdı, ġkeġü ton kılıp keğdiler. Yer yüzinde koydın kutluġraq adın tınlıġ yoġ tēmişler.* (KE 13v/10-12)

2) *bir yaratġan Haġġa yandı yalbarıp kıldı du'ā / Cebrā'ıl kıanat toqtıdı kırdı Allāh kördi [Lūf].* (KE 56v/17)

3) *Cebrā'ıl bir қа[nat] toqtıdı, kıduġ tüpinde bir uluġ ürünġ taş bar erdi, anı suw yüzünġe çıkar[dı].* (KE 70v/10-11)

¹⁴⁰ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 21.

4) *bir altunğa başın yerge tokıyur / velī el-ḥamd dēseñ yüz okıyur.*

ur- ‘vurmak, çarpmak, bir müzik aleti çalmak’ Clauson, ED 194; Gülensoy, KBS 969

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *ur-* ‘vurmak’ CCI 21b/18, 21b/19, 21b/20; CCII 61b/18, 62a/10, 63b/15 vd.

Çağ. *ur-* ‘vurmak, çarpmak, bir müzik aleti çalmak’ HAK 225, 251, 314; MÜN M797a/7, M801b/1, M801a/27 vd.; ŞHD 36b/6, 79a/4, 115a/8 vd.; ŞT 88a/17, 95a/8, 101a/9 vd.; TEH T699a/16, T705a/25, T710a/19 vd.; TMA A728a/18, A729b/4, A732a22 vd.

Tanıklar

1) *āvāze-i vişālini kūsın uray disem.* (ŞHD 36b/6)

2) *sin karakçı közleringdin könglüme urğıl başağ.* (ŞHD 79a/4)

3) *könglüme cüş urdı ‘ışkı bir manğa cām-ı şarāb.* (ŞHD 115a/8)

4) *bir yigit birlen uruşdı anı urayın tip nimerse izledi. Yakında bir tup kızğan...* (ŞT 88a/16-17)

5) *maşlahat ol turur kim men ilgeri barıp ilge sening tilingdin ‘özr aytayın. ‘Ālī Hān oğlını urdı ve kolın ayakın bağlap sen halkğa yiberdi.* (ŞT 95a/7-9)

3.2.18. Ayak - Tepme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

çaldıra¹⁴¹ ‘çaldıramak, tepinmek, gürültü patırtı yapmak’ Clauson, ED 419

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çaldıra-* ‘çaldıramak, tepinmek, gürültü patırtı yapmak’ İH 14

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tüpürde- ‘ayak sesi çıkarmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *tüpürde-* ‘ayak sesi çıkarmak’ OSTN III/1596

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

¹⁴¹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 79.

3.2.19. Gurultu - Guruldama - Gıcırdama Sesi Anlamı Tşıyan Eylemler

ıkışa¹⁴² ‘gıcırdamak, gıcirtmak’

Har. *ıkışa*- ‘gıcırdamak, gıcirtmak’ ME 18/5; *ıkışamak* ‘gıcırdama, gıcirtı’ ME 18/5

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *yük arkasını, çıkırtatdı yük arkasını yük üni, ıkışamak arka çıkırdamağı yazuğ kıldı Tanğrı anıñ kılincını övkege ketürdi.* (ME 18/4-6)

ircay- ‘dişleri gıcırdatmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ircay*- ‘dişleri gıcırdatmak’ Vámb. 232; *ircayt*- OSTN I/1470; *ircaytmaq* ‘tebessüm, hande, gülme’ ŞSL 48

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kaltra- ‘gıcırdamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *kaltra*- ‘gıcırdamak’ OSTN II/261

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

karnı guldura- ‘karnı gur gur yel ses vermek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *karnı guldura*- ‘karnı gur gur yel ses vermek’ İH 23

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kıçırdı- ‘dişlerini gıcırdatmak’¹⁴³

Har. *Tanıklanmamıştır.*

142 Fılin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 91.

143 Anlam, Erbay’ın çalışmasında LÇ’den hareketle verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Erbay, 2008: 357.

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *kıçırda-* ‘dişlerini gıcırdatmak’ OSTN II/794; *kıçırdamak* ŞSL 244

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kıçıt- ‘diş gıcırdatmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *kıçıt-* ‘diş gıcırdatmak’ Bdg. II/40

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kırçıldat- ‘gıcırdatmak’ Gülensoy, KBS 221

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *kırçıldat-* ‘gıcırdatmak’ AL_K 668; AL_M 395; BV 27/1; *kırçıldat-* ‘dişleri gıcırdatmak’ OSTN II/866; *kırçıldatmak* ŞSL 244

Tanıklar

1) *tüşte kördüm yârni handân rakîbin utruda / reşkdin her lahza tiş kırçıldatur min uykuda.* (BV 27/1)

öt- (2) ‘karın vs. gurlamak, ses çıkarmak’

Har. *öt-* ‘karın vs. gurlamak, ses çıkarmak’ ME 213/2¹⁴⁴

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *rüzî, çaray tiledi andın özi ötti, ötdi içi.* (ME 213/2)

3.2.20. Yellenme - İkinme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

igin- ‘ıklamak, ıgınmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *igin-* ‘ıklamak, ıgınmak’ İH 5

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

144 Eserin dizininde kelimenin ME 213d’de geçmekte olduğu belirtilmiş olup /d/ tarafımızca anlamlandırılmadığı için dipnotta referanslandırılmıştır.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

osur-¹⁴⁵ ‘yellenmek’ Clauson, ED 251; Gülensoy, KBS 633

Har. *osurmak* ‘yellenmek’ İML 102

Kıp. *oşur-* ‘yellenmek’ DM 5a/11, 16a/07; *oşır-* ‘osurmak, yellenmek’ TAM 38a/13; *osur-* Kİ 15; TZ 23b/1, 83b/8; *ossur-* CCII 57b/39

Çağ. *osar-* ‘gaz çıkarmak, osurmak’ OSTN I/1139; *osurmağ* DTO 65; OSTN I/1141

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

pisle- ‘yellenmek, osurmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *pisle-* ‘yellenmek, osurmak’ TAM 38a/13

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

yêrlen- ‘yellenmek’

Har. *yêrlen-* ‘yellenmek’ MM 76/2; *yêl çık-* ‘yellenmek’ MM 77/1

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *yelen-* ‘esmek, üfleme’ OSTN III/349; *yellen-* ‘gaz çıkarmak’ OSTN III/353

Tanıklar

1) *suw tökmek yêrlenmek menî hem vedî.* (MM 76/2)

2) *yêl çıkmak uyumağ tayanıp yatıp.* (MM 77/1)

yil çık- ‘osurmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *yil çık-* ‘osurmak’ İMS 220a/2

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *olturup namâz kılğay oş anıñg kibi eger secde kılsa sidügi aqar, yâ yil çıkar oturup namâz kılğay işâret birle.* (İMS 220a/1-2)

¹⁴⁵ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 17.

yoz- ‘osurmak, yellenmek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *yoz-* ‘osurmak, yellenmek’ Kİ 93

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.2.21. Çınlama - Uğuldama Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

güvle- ‘kulağı uğultu yapmak’ Tietze, II/218

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *güvle-* ‘kulağı uğultu yapmak’ İH 27

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ine- ‘çınılamak’

Har. *ine-* ‘çınılamak’ KE 77r/6

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *kulluk bağ bağlanmış boyunğa boğmak ne kerek, haşv üni birle inegen kulağğa altun ısırğa ne yaraşur. ‘aziz aydı: ey Zelihā men melikdin vekil bolup Yūsufnu melik için satğın alğalu keldim.* (KE 77r/5-7)

*şınğla-*¹⁴⁶ ‘çınılamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *şınğla-* ‘çınılamak’ TZ 24a/9

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

*tıngla-*¹⁴⁷ ‘çınılamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *tıngla-* ‘çınılamak’ TZ 23a/3

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

146 Filin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karahan, 2006: 114.

147 Filin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanan çalışma için bk. Karahan, 2006: 114.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.2.22. Fısıldama - Homurdanma - Mırıldanma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

çağılda- ‘mırıldanmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çağılda-* ‘mırıldanmak’ OSTN III/1837; *çağıldamak* DTO 279

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çepürde-¹⁴⁸ ‘kekelemek, lafi ağzında karıştırmak, mırıldanmak, ağzını şapırdatarak söylemek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çepürde-* ‘kekelemek, lafi ağzında karıştırmak, mırıldanmak, ağzını şapırdatarak söylemek’ İH 12; *çepürdük söylemek* ‘sözü açıkça söylemeyip anlaşılmaz hışırtilı, cızırtılı söylemek’ İH 12

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çevşeş-¹⁴⁹ ‘sır söyleşmek, fısıldaşmak’

Har. *çevşeş-* ‘sır söyleşmek, fısıldaşmak’ ME 125/1, 149/6, 201/5 vd.

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *râzlaştu anıñ birle, çevşeşdi örtüglü sözleşmek râzdaş.* (ME 125/1)

2) *çevşeşdi boğunlar, râzlaştu erenler sakalı çıkdı, sakal çıkardı uğradı anğa soyurkalan koldı andın egninge kemişdi tonni keydi.* (ME 149/6-7)

3) *meñgeşeşiksiz boldı iki nerse, meñgeşeşmedi iki neme râzlaştular, çevşeşdiler yavuş turuştilar.* (ME 201/5-6)

cüşe- ‘fısıldamak’

148 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 101. Fiilin yansıma sözcük kategorisinin altına alınması hususunda ayrıca bk. *şılıpılda-* (*шыльпылда-*) Tazhieva, 2020: 302.

149 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 90.

Har. *çüşe-* ‘fısıldamak’ HKT 308a/2; *çüşemek* ‘fısıltı’ HKT 308a/2

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *taķı aŗaŗ boldı ünler, Tangrıġa; eŗitmes siz meġer çüşemek.* (HKT 308a/2)

gömren⁻¹⁵⁰ ‘içinden hiddetle söylenmek, homurdanmak’ Tietze, II/206

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *gömren-* ‘içinden hiddetle söylenmek, homurdanmak’ İH 26

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ķingray- ‘homurdanmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ķingray-* ‘homurdanmak’ Vâmb. 324

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ķügren- ‘söylenmek, hormurdanmak, mırıldanmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ķügren-* ‘söylenmek, hormurdanmak, mırıldanmak’ ML 775b/23; *ķügren-* ‘kızgınlık anında mırıldanmak’ MK 101a/8

Tanıklar

1) *ve ıŗkarmak ve ķüngrenmek ve soŗranmak ve sıpamak ve ķaralamak ve sürgenmek ve ķüymenmek ve ingranmak ve tüşelmek.* (ML 775b/23)

2) *düşmen bîdâdıdın ķüñgrenme. Tenbîh Mâllîķ nâ-dânnîñġ dimeġi ma’ lum.* (MK 101a/8)

ķüngürde⁻¹⁵¹ ‘boğuk ses çıkarmak, homurdamak, mırıldamak’ Tietze, II/207

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

150 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 80.

151 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 105.

Çağ. *küingürde-* ‘boğuk ses çıkarmak, homurdamak, mırıldamak’ ML 775b/26; *küingremek* ‘mırıldanmak’ ŞSL 262

Tanıklar

1) *çubrutmağ, cırgamağ, bıçımağ, kıngranmağ, singürmek, kündeletmek, kömürmek, yik/girmek, küngürdemek.* (ML 775b/26)

pupa- ‘mırıldanmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *pupa-* ‘mırıldanmak’ OSTN IV/1393; *pupamağ* DTO 160

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

rāzlaş- ‘fısıldaşmak, gizlice söyleşmek’

Har. *rāzlaş-* ‘fısıldaşmak, gizlice söyleşmek’ HKT 520a/6; *rāzlaşmağ* ‘fısıldaşma, gizlice söyleşme’ HKT 520a/8; *rāzlaşmağ* ‘sır söyleşmek’ ME 125/1, 149/6, 205/3 vd.

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *ay anlar kim bittiler! Ol vaqtın kim rāzlaştingız, taqı rāzlaşmang yazuğ kılmağ birle taqı küç kılmağ birle, taqı resülning yazmağı birle: taqı rāzlaşing edgülik birle taqı sañnuqluğ birle.* (HKT 520a/5-7)

2) *Tangrıdın, ol kim anung tapa yığlinur siz. Haqıkat üze rāzlaşmağ iblisdin, munung üçün kim kadğurtsa anlarğa kim bittiler.* (HKT 520a/8-9)

3) *rāzlaştı anıñ birle, çevşeşdi örtüglü sözleşmek rāzdaş.* (ME 125/1)

4) *çevşeşdi boğunlar, rāzlaştı erenler saqalı çıqdı, saqal çıqardı uğradı anğa soyurqalan qoldı andın.* (ME 149/6)

5) *sörçek rāzlaştılar, çevşeşdiler hiciv aydıştılar, söge şı’r aydıştılar.* (ME 205/3)

samra-¹⁵² ‘homurdanmak, ağzının içinde anlaşılabilir sözler söylemek’ Gülensoy, KBS 728

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *samra-* ‘homurdanmak, ağzının içinde anlaşılabilir sözler söylemek’ İH 18

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

152 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 83.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

soĸran-¹⁵³ ‘aĸzı içinden anlaşılmaz söz söylemek, mırıldamak, homurdanmak’ Gülensoy, KBS 793

Har. *soĸran*- ‘homurdanmak’ ME 230/7

Kıp. *soĸran*- ‘homurdanmak’ İH 18

Çaĸ. *soĸran*- ‘homurdanmak, mırıldanmak’ OSTN IV/523; *soĸranmak* Vamb. 298; DTO 357; *soĸranmak* ‘mırıldanmak, fışır fışır etmek’ ŞSL 191; *soĸran*- ‘mırıldanmak, dudak altından yavaş yavaş söylenmek, homurdanmak’ ML 775b/23

Tanıklar

1) *soĸrandı övkelig er ün kıldı.* (ME 230/7)

2) ... ve *ıĸzarmak* ve *küngrenmek* ve *soĸranmak* ve *sıpamak* ve *karalamak* ve *sürgenmek* ve *küymenmekve ingranmak* ve *töşelmek* ... (ML 775b/23)

3.3. HAYVANA ÖZGÜ SES ANLAMI TAŞIYAN EYLEMLER

3.3.1. Gaklama - Ötme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

çaĸar- ‘ötmek, bağırarak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çaĸar*- ‘ötmek’ CCII 57a/5

Çaĸ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çaĸıla-¹⁵⁴ ‘şak sesi çıkarmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *şakla*- ‘şak sesi çıkarmak’ İH 17

Çaĸ. *çaĸıla*- ŞHD ‘kuşların uçarlarken kanatlarını birbirlerine deĸdirmeleri’ ŞHD 75b/4

Tanıklar

1) *her kuş ki ‘ıĸıng küyide menzıl çaĸın çaĸlap uçar / hālingdin özge dāne vü ca ‘dındın özge dāmi yok.* (ŞHD 75b/4)

cırt- ‘cırcır ötmek’ Tietze, I/512

153 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 71.

154 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 46.

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çirt-* ‘cırcır ötmek’ OSTN III/2130; *çirtmak* ‘cırlamak, cır cır ötmek’ Vámb. 283

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kağıla-¹⁵⁵ ‘karga kağılamak’

Har. *kağıla-* ‘karga kağılamak’ İML 116

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kırcıl- (1) ‘bağırarak, gırlamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *kırcıl-* ‘bağırarak, gırlamak’ OSTN II/759; *kırcılmak* ŞSL 244

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kırcıl- (2)¹⁵⁶ ‘gırlamak, gümbürdemek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *kırcıl-* ‘gırlamak, gümbürdemek’ OSTN II/866; *kırcılmak* ‘gırlamak, gırlamak, homurdanmak’ Vámb 322

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

koğur-¹⁵⁷ ‘güvercin gibi kuşlar ötmek’ Gülensoy, KBS 564

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *koğur-* ‘güvercin gibi kuşlar ötmek’ İH 23

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

155 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 57.
156 Erbay, kelimenin fiil olduğunu gösteren işaretin “(v)” OSTN’de bulunmadığını; kelimenin anlamını ve Arap harfli yazımını dikkate alarak bu şekilde göstermeyi uygun bulduğunu belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Erbay, 2008: 372.

157 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 35.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

öt- (1)¹⁵⁸ ‘kuş vb. ötmek’ Clauson, ED 39; Gülensoy, KBS 674

Har. *öt-* ‘kuş vb. ötmek’ ME 71/3, 228/4, 228/5 vd.; MM 390/2; *öt-* ‘ötmek’ KE 184r/5, 68v/3

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *öt-* ‘ötmek’ FK 312/6; *öt-* ‘ötmek (horoz için)’ ÇGT 169/12; ŞHD 73a/10

Tanıklar

1) *sözledi sözni ötti kögercin peyveste ötgen.* (ME 71/3)

2) *tamām bülbül ötmüş tég-ök bolsa yaz.* (MM 390/2)

3) *bahār-ı cemālînde nâlemni hoş tut / ki tinkdür bahār ötse bülbül bile zâğ.* (FK 312/6)

4) *ve şu'mdın uyanmadı. Nege öter tañ atmadı ol bî-vefâ hürüs.* (ÇGT 169/12)

5) *neteg ki gül kaşıda bülbül öter irmiş.* (ŞHD 73a/10)

sakra¹⁵⁹ ‘saksağan gibi kuşlar ötmek’ Gülensoy, KBS 835

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *sakra-* ‘saksağan gibi kuşlar ötmek’ İH 18

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

sarna¹⁶⁰ ‘şakımak, ötmek’

Har. *sarna-* ‘şakımak, ötmek’ KE 202r/12

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *sarna-* ‘şarkı söylemek’ OSTN IV/334; *sarnamak* ‘ötmek, şakımak, şarkı söylemek’ Bdg. I/612

Tanıklar

1) *ñübî yıgaçı üzre türlüg birle sarnay başlağaylar. Ol hâlde nûrı belgürgey, uçmahlığlar tañlağaylar.* (KE 202r/11-12)

sayra¹⁶¹ ‘ötmek, şakımak’ Clauson, ED 859

158 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 9.

159 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 71.

160 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 83.

161 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 84.

Fiilin yansıma sözcük kategorisinin altına alınması hususunda ayrıca bk. *sayra-* (*caipa-*) Tazhieva, 2020: 291.

Har. *sayra-* ‘ötmek, şakımak’ KE 68v/3, 238v/10

Kıp. *sayra-* ‘ötmek, şakımak’ KGT 266/13, TZ 18b/6; *sayra-* ‘(kuş) ötmek’ FK 300/2; *kuşlar sayraştılar* ‘bülbüller öttüler’ İH 17

Çağ. *sayra-* ‘ötmek (kuş için)’ OSTN IV/225; *sayramak* ‘şarkı söylemek, kuş için ötmek’ DTO 365; ŞHD 16b/2; *sayramak* ‘elhan etmek, ötmek’ ŞSL 196; *sayre* ‘ötmek’ ŞSL 184

Tanıklar

1) *lâle sağrağın içerde sayrar esrüp sanduvaç / turna ün tartıp öterde sekrişür baklan kozı.* (KE 68v/3)

2) *Rabğüzî Nâsır tayanma tünle kündüz inğranıp / sayrağıl süçüg tilingdin söz çıkar sözler [ağı].* (KE 238v/10)

3) *vefâ istemegil bülbülden ay yâr / ... ki her bir gül öze yüz türlü sayrar.* (KGT 266/12-13)

4) *nâmesin kuş kitürüp sayrasa evşâfida köp / yok ‘aceb çunki bolur ehl-i risâlet laffâz.* (FK 300/2)

5) *bülbülidür sayrasun her türlü bâb.* (ŞHD 16b/2)

şakı-¹⁶² ‘ötmek, kuş billuri ve tiz sesiyle ötmek’ Gülensoy, KBS 834

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *şakı-* ‘ötmek, kuş billuri ve tiz sesiyle ötmek’ İH 17; *şakla-* ‘şaklamak, şak sesi çıkarmak’ İH 17

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.3.2. Anırma - Kişneme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

aķır-¹⁶³ ‘anırmak’ Gülensoy, KBS 54¹⁶⁴; Tietze, I/111

Har. *aķır-* ‘anırmak’ HKT 224b/1; İML 123

Kıp. *ağır-* ‘(eşek) anırmak’ Kİ 16

Çağ. *ağır-* ‘(eşek) anırmak’ OSTN I/156

Tanıklar

1) *anlar kim bed baht boldılar, ot içinde. Anlarğa anıng içinde ingremek taķı aķırmak.* (HKT 224b/1)

çavdur- ‘kişnemek’

162 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 21.
163 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 114; Karasu, 2013: 23.

164 bk. ağır-.

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çavdur-* ‘kişnemek’ ŞSL 149

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kişne- ‘atlar için kişnemek (insanlar için) kahkaha ile gülmek’ Clauson, ED 754; Gülensoy, KBS 529

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *kişne-* ‘atlar için kişnemek (insanlar için) kahkaha ile gülmek’ BM 55b/1, CCII 60b/38-39; Kİ 83, TAM 13b/7, 13b/8; TZ 23a/4; *kişine-* CCII 57a/4; *kişenle-* ‘kişnemek, yüksek sesle bağırarak’ BM 52b/7

Çağ. *kişne-* ‘kişnemek’ OSTN II/1893; ŞSL 266; Bdg. II/129; (*at*) *kişne(megi)* ‘at kişnemesi’ ML F779b

Tanıklar

1) ... *tive buzlamağığa ve uy müngremegige ve işek ingramağığa ve it tigişmağığa ve ulumağığa lafz yoktur.* (ML F779b)

oħran-¹⁶⁵ ‘atlar su ve yayım için kişnemek, ağlamak’ Clauson, ED 92; Gülensoy, KBS 618

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *oħran-* ‘atlar su ve yayım için kişnemek, ağlamak’ ML 775b/18; *oħra-* ‘düşük sesle kişnemek’ OSTN I/999; *oħramak* ŞSL 36

Tanıklar

1) ... *ve öngdeymek ve çigreymek ve dumsaymak ve umunmak ve osanmak ve igirmek ve igermek ve oħranmek ve tariķmak...* (ML 775b/18)

3.3.3. Böğürme - Kükreme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

bozla-¹⁶⁶ ‘kükremek, azmak’ Clauson, ED 392; Gülensoy, KBS 167; Tietze, I/378

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *bozla-* ‘kükremek, azmak’ TZ 8b/7

Çağ. *bozla-* ‘sesle ağlamak’ AL_B 146; AL_M 197; *bozla-* ‘ağlayıp inlemek, haykırmak’ LM 2953; *bozla-* ‘ağlamak, gözyaşı dökmek, bağırarak ağlamak, inlemek’ OSTN IV/1687; *bozlamak* ‘böğürmek, bağırarak ağlamak, inildemek’ DTO 169; *bozla-* ‘ötmek, şakımak’ ŞHD 12b/11

165 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 70.

166 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 45.

Tanıklar

1) *botam dib gâh bozlab gâh ögürse / cefa taşın sınık köksige ursa.* (AL_B 146)

2) *bozlap gamım eyle āşkārā / munğrap munğum ayt bī-mūdārā.* (LM 2953)

3) *ay köngülünğ bülbüli sin bozla bustān barıda.* (ŞHD 12b/11)

bögür-¹⁶⁷ ‘böğürmek’ Gülensoy, KBS 172¹⁶⁸; Tietze, I/380

Har. *bögür-* ‘böğürmek HKT 163a/7; *bögürmek* ‘böğürme’ HKT 163a/7

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *bögürmek* ‘bağırarak, ses çıkarmak’ ŞSL 84

Tanıklar

1) *taķı tuttı Mūsāniğ kavmı, andın soñ, itiglerindin, buzağı ten; anga böğürmek. Körmediler mü, haķıķat üze ol sözlemes anlarğa taķı köndürmes anlarını yolğa?* (HKT 163a/6-7)

buzla- ‘deve böğürmek’

Har. *buzla-* ‘deve böğürmek’ İML 112, 176

Kıp. *buzlamak* ‘devenin bağirtisi’ Kİ 31

Çağ. *bozla-* ‘ağlamak’ Bdg. I/280a; DTO 169; OSTN IV/1687; *buzla-* OSTN IV/1869; ŞSL 80

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır

çuvla- ‘kükremek, bağırarak, nara atmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çuvla-* ‘kükremek, bağırarak, nara atmak’ CCII 81a/9; *çuvlu-* CCII 81a/8; *çovlan-* ‘bağırarak, gürültü etmek, nara atmak’ CCII 57b/28

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ırıl-da- (Ar.) ‘böğürmek, bağırarak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ırıl-da-* ‘böğürmek, bağırarak’ LM 2124

167 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 106; Karasu, 2013: 25.

168 bk. *bögür-*.

Tanıklar

1) *gāhi ki gāzab bile ırıldap / gerdün esedi sarı hırıldap.* (LM 2124)

kökre¹⁶⁹ ‘kükremek’ Clauson, ED 713; Gülensoy, KBS 588-589

Har. *kökre*- ‘kükremek, şımşek çakmak, (gök) gürüldemek’ HŞ 4491; KE 61r/14, 63v/16, 106v/9 vd.; *kükre*- ‘kükremek’ HŞ 1459; ME 9/5, 226/6

Kıp. *kökre*- ‘kükremek, gürlmek’ CCI 28a/3, 28a/4; Kİ 83; TZ 8b/7; *kikre*- ‘huysuzlanmak, kikirdemek’ İH 26

Çağ. *kökre*- ‘kükremek, gürlmek, bağırarak, haykırmak’ OSTN II/1224-1225; DTO 473; Bdg, II/158; FK 275/1; GN 360, 1051, 1077 vd.; HAK 336; *kükre*- ‘kükremek’ ÇGT 17/5, 128/6, 131/6; *kökreş*- BV 63/8

Tanıklar

1) *anı ol nemege yolınıñ başında sakladı anı, yā anuñ kıldı aṅga yā yolın tuttu kükredi kalıñ küldüredi kök bañşış bērdi aña uyutdı anı köpüklendi teṅgiz yārī bērdi.* (ME 9/4-9/6)

2) *sehāb irmes ki kökrep tağ üze her sarı aylanmış / ki dūd-ı āh u efgānım felek tāktığa çıрманmış.* (FK 275/1)

3) *gam hazānıdın töker min eşkler tartıp gürv / nev-bahār andağ ki yağkaylar bulutlar kökreşip.* (BV 63/8)

4) *havā gāyet hoş irken nāgehanda / bulut urlasa kökrep ol zamānda.* (HŞ 4491)

5) *yavuk kildi yırağdın çadırınga / tipüندی kükreyü husrav yanınga.* (HŞ 1459)

6) *kēçesi hevāga bulut bolup yel esti muḥālif yel çopup kök kökrep yaşın yaşnap kıyāmet çopğan dek kün peydā boldı.* (HAK 336)

kümbürle- ‘güm güm ötmek, arslan ve deve gümbürtüsü, kükremesi’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *kümbürle*- ‘güm güm ötmek, arslan ve deve gümbürtüsü’ ŞSL 261

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kürle- ‘böğürmek, bağırarak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *kürle*- ‘böğürmek, bağırarak’ CCII 60b/28-30

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

¹⁶⁹ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 69.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.3.4. Havlama - Uluma - Ürüme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

çenle⁻¹⁷⁰ ‘köpeğin dayak yiyip ağlar gibi ürümesi’ Tietze, I/496

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çenle-* ‘köpeğin dayak yiyip ağlar gibi ürümesi’ İH 14

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

hür- ‘ürüme, havlamak, üfleme’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *hür-* ‘(köpek) ürüme, havlamak, üfleme, üfürme, uluma’ ŞSL 288; AL_K 788; AL_M 472; BD 97/1; BV 172/7; FK 568/9, 610/3; LM 2127; *hür-* ‘üfleme’ OSTN I/1810; *hürmek* ‘esme’ DTO 516; *hürküle-* ‘üfleme’ OSTN II/1811; *hürkülemek* Bdg. II/316; *hüşkür-* ‘dua sırasında üfleme’ OSTN II/1812; *hüşkürmek* Bdg. II/316

Tanıklar

1) *küyige tapmas Nevāyī yol raķibi ta ‘nıdın / güyiyā ol it hürüptür eylep efsün her taraf.* (AL_K 788)

2) *uykuñga māni ‘ eger bolmasa ol küy içre / yükürüp itler ile kice tañ atķunca hürer.* (AL_M 472)

3) *ka yanga barsañg iting min özümni yitküreyin / yitişmesem sañga bakıp du ‘a kılıp hüreyin.* (BD 97/1)

4) *ger Nevāyīga devādur ünüñg iy yār iti / hardıñg irkin ki tañg atķunça hürer sin āķir.* (BV 172/7)

5) *iy Nevāyī ölmekim añlap ol aynıñ küyide / itleri bir dem ulup bir laħza hürdi bu kiçe.* (FK 568/9)

ıgran- ‘(köpek) hırlamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *ıgran*⁻¹⁷¹ ‘(köpek) hırlamak’ CCII 57a/1

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

170 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 49.
171 Toparlı, kelimeyi *ıgray-* biçiminde belirtmiştir. Ancak kelimeye *Codex Cumanicus* eserinde *ıgran-* şeklinde rastlanmıştır. Toparlı, 2007: 101.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ƙoyul- ‘(köpek için) ulumak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *ƙoyul-* ‘(köpek için) ulumak’ Kİ 77

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

marı- ‘havlamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *marı-* ‘havlamak’ ŞSL 270; *marı-* ‘bağırıp çağırmak (sığıra)’ OSTN IV/2027; *marı-* ‘bağırıp çağırmak (boğaya)’ Vámb. 336

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

sıyła- ‘ulumak (köpek için)’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *sıyła-* ‘ulumak (köpek için)’ OSTN IV/689; *sıylamak* Vámb. 302

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

siñilde- ‘(köpek) açlıktan havlamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *siñilde-* ‘(köpek) açlıktan havlamak’ Kİ 54

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ulu-¹⁷² ‘köpek korkutucu bir sesle havlamak’ Gülensoy, KBS 965

Har. *ulu-* ‘köpek korkutucu bir sesle havlamak’ İML 124; ME 231/5; *urla-* ‘ulumak, bağırarak, güremek, kükremek’ HŞ 4491; İML 124; KE 103v/20

¹⁷² Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 60.

Kıp. ulu- ‘(kurt) ulumak, feryat etmek,’ CCII 57a/6, TZ 25b/9, 37a/8

Çağ. ulu- ‘ulumak, ürmek’ FK 568/9; **uluş-** ‘(köpekler hep birden) ulumak’ MK 88b/9; **ülüş-** ‘köpeklerin hep birden diğerine ürmesi’ ŞSL 40; **urla-** ‘bağırarak’ ŞHD 131a/10

Tanıklar

1) *ün kıldı uludı kırt.* (ME 231/5)

2) *uluşkandın nişâne. Mestler arasında bir huşyâr, huşyâr.* (MK 88b/9)

3) *havâ gâyet hoş irken nâgehanda / bult urlasa kökrep ol zamânda.* (HŞ 4491)

4) *iy Nevâyî ölmekim anlap ol aynıñ kûyide / itleri bir dem ulup bir lahza hürdi bu kiçe.* (FK 568/9)

5) *âh-ı berkın ne kıılır-sin ebr-i tuğyân urlasa.* (ŞHD 131a/10)

ür-¹⁷³ ‘köpek ürümek, havlamak; üflemek, üfürmek’ Clauson, ED 196¹⁷⁴; Gülensoy, KBS 992

Har. ür- ‘köpek ürümek, havlamak’ HKT 53b/5; İML 116, 176; KE 42v/9, 43r/4, 228v/15 vd.

Kıp. ür- ‘üflemek’ İMS 189a/1; TZ 37a/4; **ür-** ‘havlamak’ CCII 57a/1, 57a/17; Kİ 10; **ür-** ‘üfürmek’ TAM 37b/12

Çağ. ür- ‘üflemek, üfürmek’ OSTN I/1825; Bdg. 127; FK 517/8; GN 110; MK 21a/7; **ür-** ‘havlamak (köpek için)’ OSTN I/1825; Bdg. 127; **ürmek** ‘üflemek, şişirmek’ Vâmb. 221

Tanıklar

1) *ürer men anıng içinge, bolur kuş, Tangrı buruķı birle. Taķı ongaltur men toĝa közsüzni taķı ala yinligni.* (HKT 53b/5-6)

2) *Mevlî yarlıĝı birle yel ol küllerni yüzleringē ürdi, ol halâyık kamug yandılar. Kēçe boldı erse İbrâhîm otdın çıķdı, ewge bardı.* (KE 42v/8-10)

3) *barıban ahbâb u min ĝaflet esîri bomaĝım / iyledür kim it ürüp kıaldı vü köçti kırvân.* (FK 517/8)

4) *uşol çağda ki ‘âlem boldı hurrem / şabâ ürdi dem-i ‘îsî-yi meryem.* (GN 110)

5) *ger bolsa mununĝ ‘aksi nefes ürmese hoş yigirmi birinçi faşl-Huffâz zıkrıde...* (MK 21a/7)

3.3.5. Hayvan Bağırma - Meleme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

bağır-¹⁷⁵ ‘bağırarak, koyun hızlı ses çıkarmak, melemek’ Clauson, ED 318; Gülensoy, KBS 103; Tietze, I/261

Har. Tanıklanmamıştır.

173 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 11-12.

174 bk. ür- 2.

175 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Omuralieva, 2020: 105; Karasu, 2013: 26.

Kıp. *bağır-* ‘bağırmaq, koyun hızlı ses çıkarmak, melemek’ İH 10; *bakır-* ‘bağırmaq’ İH 10

Çağ. *bağır-* ‘bağırmaq’ OSTN I/1454; *bakır-* ‘bağırmaq, seslenmek’ OSTN IV/1442; *bağırmaq* DTO 152; ŞSL 70, 74; *bağırmaq* Vámb. 243; *bağırdaq* ‘bağırmaq’ ŞSL 70; *bakır-* HAK 90

Tanıklar

1) *tilek qoladılar, yine qopmadı tève bağırdı.* (HAK 90)

manğra- ‘melemek’ Clauson, ED 770; Gülensoy, KBS 112

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *manğra-* ‘melemek’ CCII 57a/2

Çağ. *manğra-* ‘melemek; böğürmek, bağırmaq’ DTO 496; *manğra-* ‘inlemek, ah çekmek’ OSTN IV/2008; *manğramaq* ‘hayvanın teferrüd itmesi, seslenmek, bağırmaq’ ŞSL 276; *mönğre-* ‘koyun sığır ve sair hayvan melemek’ AL_K 771; *munğurğa-* AL_K 771

Tanıklar

1) *bozlap ğamım eyle aškārā / mönğrep munğum ayt bī-müdarā.* (AL_K 771)

2) *hecr deştide munğurğap kalmış erdi ğasta cān / veh dengiz kim ol ğarīb-i nā-tuvānım keldi mü.* (AL_K 771)

mele- ‘kuzunun bağırması’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *mele-* ‘kuzunun bağırması’ Kİ 88

Çağ. *mele-* ‘kuzunun bağırması’ Bdg. II/253; OSTN IV/2099

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

mula- ‘ineğin bağırması’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *mula-* ‘ineğin bağırması’ Kİ 88

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

münğre-¹⁷⁶ ‘sığır ve koyun bağırmaq’ Clauson, ED 770

Har. *münğre-* ‘sığır ve koyun bağırmaq’ İML 175

Kıp. *münğre-* ‘(sığır) böğürmek, bağırmaq’ CCII 57a/3

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

¹⁷⁶ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 77.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.3.6. Kıkırdama - Geçildeme Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

kaçala- ‘tavuk yumurtlarken ses etmek, kıkırdamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *kaçala-* ‘tavuk yumurtlarken ses etmek, kıkırdamak’ ŞSL 220

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kegilde-¹⁷⁷ ‘tavuk geçildemek’

Har. *kegilde-* ‘tavuk geçildemek’ ME 232/2-3

Kıp. *kekilde-* ‘tavuk yumurtlarken vak vak diye ses çıkarmak’ İH 26;
kekirde- ‘tavuk kıkırdamak; devenin boğazı kikir etmek’ İH 23

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *şalıncak çoğlaştı érenler ol katıg çoğu yā ol çatış karış ün çoğu kegildedi kegildedi tişi tavuk yumurtalar hālda yip edük keyürdi.* (ME 231/8-232/3)

3.4. DOĞA OLAYLARINA ÖZGÜ SES ANLAMI TAŞIYAN EYLEMLER**3.4.1. Esmesi Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler**

esne- ‘(yel için) esmek’ Clauson, ED 249

Har. *esne-* ‘(yel için) esmek’ KE 27r/17, 68r/20, 80r/12

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *uluğ oğlu Sām, ortançısı Hām, üçünçisi Yāfes. Bir kün Nūh ‘aleyhi’s-selām uđtırur érđi. Yel esnedi, Nūh étekin kötürđi, uvıt endāmu açıldı.* (KE 27r/16-18)

2) *tañ atarda ésneyür tört bulunğdın şimāl şabā / kin tüzer kindik yıpar yığ yığlanur yābān yazı.* (KE 68r/20)

3) *çéçeklerin yığlağıl, bir sā‘at temāşā kılğıl. Şi‘r: şaba ésneyür yıgaç yēñ salar / bulut yığlayur çéçekler küler.* (KE 80r/11-12)

¹⁷⁷ Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 97-103.

yelde- ‘yellemek, esmek, üfürmek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *yelde-* ‘yellemek, esmek, üfürmek’ OSTN III/355; *yiltemek* Bdg. II/361

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

yel/yil es- ‘rüzgâr esmek’ Clauson, ED 916-917; Eren, TDES 448; Gülensoy, KBS 340; Räsänen, VEWT V/195; Tietze, I/738

Har. *es-* ‘esmek’ HKT 544b/5; KE 77v/2, 22v/14, 31r/3 vd.; *es-* ‘esmek’ MM 47/1

Kıp. *es-* ‘rüzgâr esmek’ BM 86b/6, İMS 123b/6, KF 216b/4, Kİ 13, TAM 46b/1, TZ 38a/3; *is-* İMS 146b/2; KGT 313/10

Çağ. *es-* ‘esmek, üfleme’ OSTN I/871; *es-* ‘esmek, rüzgâr olmak’ GN 724; HAK 335; LM 193, 494, 504 vd.; *is-* ‘esmek’ BV 131/4, 396/4, 493/4 vd.; ÇFK 110b/5; FK 163/6, 404/2, 578/1 vd.; MÜN M786a/17, M794b/20; TEH T697a/2; *ismek* ŞSL 52

Tanıklar

1) ... *işikindedür silāhu yil iser hişār içinde.* (KGT 313/10)

2) *kêçesi hevāğa bulut bolup yel esti.* (HAK 335)

3) *kaçan evvel kece olsa Ramazān ayında bir yel eser ‘arış altından, depredür cennet yapraklarını, hūrlar bakarlar aña.* (KF 216b/3-5)

4) *bulut kökrep yaşın yaşnap esip yel / boratıp qar yağıp yamğur etip seyl.* (GN 724)

5) *bat bat ki alıp dem-i devā-bağış / ‘ālemğa esip nesīm-i cān-bağış.* (LM 193)

yeltir- ‘(rüzgâr) hafif esmek’ Clauson, ED 923

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *yeltir-* ‘(rüzgâr) hafif esmek’ İH 32

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.4.2. Şimşek/Yıldırım Çakma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

çak- ‘çakmak, şimşek’ Tietze, I/467

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *çak-* ‘çakmak, şimşek’ FK 416/4; *çak-* ‘ra’d, şimşek’ ŞSL 147

Tanıklar

1) *berk imes kim ot çakar-min dehrni köydürgeli / tağ ile bolmuş yanı ay çunki taş u çakmağım.* (FK 416/4)

işne- ‘parıldamak, yıldırım çakmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *işne-* ‘çakmak, şimşek çakmak, yıldırım çakmak’ ŞSL 53; *işne-* ‘parıldamak, yıldırım çakmak’ FK 44/2

Tanıklar

1) *berk her dem çakılıp işnegeç oğ tîre bolur / ya’ni uş mundın alıñ ‘ömr çerāğığa hisāb.* (FK 44/2)

kökre- ‘gök gürlemesi’ Clauson, ED 713

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *kökre-* ‘gök gürlemesi’ BM 9a/7; CCI 28a/5; *kökür-* BM 9a/7; DM 2b/06; TAM 6a/1

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

küldür-¹⁷⁸ ‘güldürdemek, şimşek çakmak’ Clauson, ED 717

Har. *küldür-* ‘güldürdemek, şimşek çakmak’ KE 121r/4; *küldüre-* ‘gürlemek’ ME 9/5, 230/2

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *şa’ika koptı, yel esti, kök küldürdedi, yaşın yaşnadı, ferışteler ün kötürdileri tesbîh tehlîl aydılar.* (KE 121r/3-4)

2) *kükredi kalık, küldüredi kök bahşîş bērdi aña uyutdı anı köpüklendi teñgiz yārī bērdi.* (ME 9/5-9/6)

3) *küldüredi ötgün kiterdi anı duralıkındın.* (ME 230/2)

178 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 82.

sig(i)ri- ‘(şimşek) çakmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *sig(i)ri-* ‘(şimşek) çakmak’ MÜN M783a/3, M783a/7, M785b/3

Tanıklar

1) *güstāhlık yüzidin fülānni kulluḳka yiberildi eger kūh-ı nūrda shebni kulle ‘azīmetiḡa sürülse ve anıḡ ḥārā-şigāf tuvaḡdın sigriḡen ot bile berḳ lem‘ası dik muntazırlar közin yarutsa taḡdın kuyaş çıkḡan dik bolḡay ve bahārda gül açılḡan dik körünḡey.* (MÜN M783a/2-4)

2) *çün sipihr zer-geriniḡ enbüri ucudın bir külīce altun sigrip suḡa tüşti ya‘ni çarḡ kārḡāneside Cevzāniḡ igri peykeri arasdın kuyaş kurşu sereḡān āb-gīriḡa tahvīl kıldı.* (MÜN M783a/7-8)

3) *ve eger vaḡan hicri eyyāmu munḡazī bolup bu firāk bīşesidin vişāl deştiḡa yüz koyulsa ve bu firḡat çengelidin kurbet sahrasıḡa ḡadem urulsa hem çün ḡazā hādīsi ‘inān-keş bolḡusıdır berḳ-vār sigrimekdin özge ve ebr-i ker-vār yilmekdin özge çāre‘i bolmaḡusıdır.* (MÜN M785b/1-3)

yaşna- ‘şimşek çakmak’ Clauson, ED 979

Har. *yaşna-* ‘şimşek çakmak’ KE 68v/6, 94r/4, 121r/4 vd.; ME 24/3, 42/2, 176/3

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *yaşınla-* ‘yıldırım çakmak’ OSTN III/248; *yaşınlamak* Bdg. II/332

Tanıklar

1) *[bu] yaḡız yer kök meḡizlik yaşnayur meydān bulup / oḡraşur ay teg çeçekler tēgresinde yulduzu.* (KE 68v/6)

2) *şa‘iḡa ḡoptı, yel esti, kök küldürdedi, yaşın yaşnadı, feriştelere ün kötürdileri tesbīḡ tehlīl aydılar.* (KE 121r/3-4)

3) *mēni nēse yışnadı ḡalık toldurdu çanaḡnı.* (ME 24/3)

4) *yıldıradı yıldırım, yışnadı yışın.* (ME 42/2)

5) *ton terni arıḡlık kıldı, arıḡ boldı yışın yışnadı, yaşnadı.* (ME 176/3)

yıldıra- ‘yıldırım çakmak’ Tietze, II/347

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *yıldıra-* ‘yıldırım çakmak’ TZ 32a/13; *yıltra-* ‘şimşek çakmak’ CCI 17a/3, 17a/4, 17a/5; *yuldura-* Kİ 97

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.4.3. Damlama - Yağma Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

çise- ‘hafif yağmur yağmak’ Gülensoy, KBS 244; Tietze, I/522

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çise-* ‘hafif yağmur yağmak’ Kİ 43

Çağ. *çise-* ‘hafif yağmur yağmak’ Bdg. I/476 ; ŞSSL 162; *çisi-* ‘çok ince yağmur yağmak, tolu ve kırağı yağmak’¹⁷⁹ OSTN III/2147; *çisimek* ŞSSL 162

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

dam- ‘damlamak, yağmur tane tane düşmek’ Gülensoy, KBS 264; Tietze, I/554

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *dam-* ‘damlamak, yağmur tane tane düşmek’ İH 21; *tam-* CCII 60a/1, 60a/10, 60b/15 vd.; İMS 96b/2; KGT 243/9; Kİ 66; MS 30b/4; TZ 16a/6, 37a/11; *damin-* ‘damlamak’ İH 21

Çağ. *tam-* ‘damlamak, hafifçe yağmur yağmak’ OSTN III/992-993; Bdg. I/729; *tammağ* ‘damlamak’ Vâmb. 256; MÜN M783a/9, M784a/26; *tam-* OSTN III/992-993; *tamla-* ‘damlamak’ DTO 206; OSTN III/1006; BV 193/4, 384/2, 621/2 vd.; ÇFK 120a/11; FK 480/2, 679/2, 689/9 vd.; MSD 328, 665; LM 343

Tanıklar

1) *cemâli gülüning̃ ‘araktan bir niçe kaıra kadağka tamup turur.* (KGT 243/9)

2) *bir kişi simkürse tüşse burnundan kesek kan āb-dast bozulmas. Eger kan tamsa āb-dast bozulur.* (İMS 96b/1-2)

3) *hâzin-i cennet sin ü uçmağ gili besdür mañga / bu ki her yan tîğining̃ cismimde tamğan kanı bar.* (BV 193/4)

4) *fâş itti gâhî rik̃kati köz kanı tamğan hey’eti / kim köz karasın furkatı kan birle iyleptür bedel.* (BV 384/2)

5) *nâveki kanlığ köñüldin iy ki dir-sin ötmemiş / iylegil bārī nazar kim kan tamar peykanıdın.* (FK 480/2)

sırk- ‘yavaşça akmak, damlamak’

¹⁷⁹ Anlam, Erbay’ın çalışmasında LÇ’den hareketle verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Erbay, 2008: 195.

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *sırk-* ‘yavaşça akmak, damlamak’ OSTN IV/704; *sırkmaq* Vâmb. 300

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şakırda- ‘yağmur yağmak, bülbül hoş sesi, ibrik kaynamak, kamış şakırtısı’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şakırda-* ‘yağmur yağmak, bülbül hoş sesi, ibrik kaynamak, kamış şakırtısı’ ŞSL 202

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tamış- ‘damlamak’ Clauson, ED 510

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *tamış-* ‘damlamak’ ŞSL 104

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

yağ- ‘(yağmur) yağmak’ Clauson, ED 896; Gülensoy, KBS 1025

Har. *yağ-* ‘(yağmur) yağmak’ HŞ 3650; KE 118v/10, 118v/16, 142v/2 vd.; ME 28/7, 30/6, 217/4 vd.; NF 234/8, 393/10, 393/15 vd.

Kıp. *yağ-* ‘yağmur yağmak’ İMS 107a/7; KFT 353b/2; KGT 25/12, 297/1, 316/10 vd.; TAM 44a/11; *yağmur yağ-* KGT 172/12, 283/13, 316/10; *yağ-* ‘(yağmur) yağmak’ Kİ 95; *yag-* TZ 35b/13; *yav-* CCII 72a/15-16; TZ 35b/12; *yag-* ‘yağmak’ CCI 19a/6, 21a/17, 21a/18 vd.

Çağ. *yağ-* ‘yağmak’ ÇGT 114/6, 186/3, 190/3 vd.; FK 281/2, 333/3, 480/6 vd.; HAK 20, 29; HBD 16/7, 172/2, 187/7 vd.; LM 1843, 2214, 3008 vd.; MK 51b/9, 75b/5; MÜN M794b/20; ŞHD 38a/2, 147a/2, 155b/2 vd.; ŞT 68b/4, 75b/5, 91b/12; TEH T696b/24, T702b/22, T708b/5 vd.; *yağmak* ‘yağmak’ ŞSL 290; HBD 121/6; *yağ-* ‘(yağmur) yağmak’ Bdg. II/356-7; OSTN III/39; ŞSL 295

Tanıklar

- 1) *ulaşu yağdı yağmur, kuydı yağmur yandurdu.* (ME 28/7)
- 2) *içinde köyntük üstünde yağar qar / bulut tig közleri kan yaşın ıglar.* (HŞ 3650)
- 3) *yağmur yağmadı kattı kuraklık boldı eyle kim halkñıng.* (KGT 172/11-12)
- 4) *bolup yamğur yağmadı erse, el kuvrağı ma 'aşdın temām boldı ve halāyık nefri açlıkda 'āmm boldı.* (ÇGT 114/6-7)
- 5) *yağdı meger köktin sünbül-i ter üzre qar.* (ŞHD 38a/2)

3.4.4. Dalga Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

çalka⁻¹⁸⁰ ‘çalkamak, dalgalandırmak, sallamak’ Clauson, ED 419¹⁸¹; Gülensoy, KBS 215; Tietze, I/470

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *şalga-* ‘çalkamak’ TZ 15a/1

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çayhal⁻¹⁸² ‘dalgalanmak, çalkalanmak, sallanmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çayhal-* ‘dalgalanmak, çalkalanmak, sallanmak’ CCII 60a/6, 82a/8

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.5. CANSIZ VARLIKLARA ÖZGÜ SES ANLAMI TAŞIYAN EYLEMLER**3.5.1. Gıcırdama - Hışırdama - Tınlama Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler**

çıkırda⁻¹⁸³ ‘gıcırdamak, gıcırta, çıkır çıkır ses çıkarma’

Har. *çıkırda-* ‘gıcırdamak, gıcırta, çıkır çıkır ses çıkarma’ ME 18/5; *çıkırtat-* ‘gıcırdamak’ ME 18/4

180 *şalga-* fiilinin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karahan, 2006: 117.

181 bk. *çalk.*

182 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 13.

183 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 101.

Kıp. *çığıl*da- ‘gıcır gıcır etmek’ İH 23

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *yük üni, ıkşamak, arka çıkırdamakı yazuk kıldı Tanğrı anıñ kılincını.*
(ME 18/5)

2) *tañırkrap bastı yük arkasını çıkırtatdı yük arkasını.* (ME 18/4)

çınşa-¹⁸⁴ ‘hışırdamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çınşa*- ‘hışırdamak’ İH 13

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

dıñlat-¹⁸⁵ ‘tınlatmak’

Har. *dıñlat*- ‘tınlatmak’ ME 18/3

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *sökel kıldı anı dıñlatdı yanı, İngretti yanı, kirişin tarttı taçı ıydı yanıñ teñretti başını.* (ME 18/3)

ıkşa- ‘kapı ve benzerinin açılma ve kapanmasından ses çıkarmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *ıkşa*- ‘kapı ve benzerinin açılma ve kapanmasından ses çıkarmak’ Kİ

17

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ķuruķsa- ‘gıcırdamak, cızırdamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ķuruķsa*- ‘gıcırdamak, cızırdamak’ ML 775b/17

184 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 90.

185 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 53.

Tanıklar

1) ... *ki şāhib-i vukūf kişi tā zāhir kılmas, inansa hem bolmas. Andaq ki kuvarmak ve kuruşamak ve üşermek ve cıcaymak ...* (ML 775b/17)

3.5.2. Fişkırma - Fokurdama - Kaynama Sesi Anlamı Taşıyan Eylemler

açıl- ‘fişkirmek’

Har. *açıl-* ‘fişkirmek’ HKT 165a/9

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *urğul tayaķing birle taşga. Açıldı andın on iki yul, bildi tigme bir kişiler içgü yirlerini.* (HKT 165a/8-165b/1)

ata çık- ‘fişkirmek’

Har. *ata çık-* ‘fişkirmek’ HKT 510a/8

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *İdingiz ni‘metleriniñ kayusun yalğanğa nisbet kılur siz? Ol ikisinde iki çeşme, ata çıkar.* (HKT 510a/8)

*boķurda-*¹⁸⁶ ‘fokurdamak’

Har. *boķurda-* ‘fokurdamak’ ME 229/7

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *ötti boķurdadı tökdi, aķturdı ötti.* (ME 229/6-8)

*bülgü-*¹⁸⁷ ‘fişkirmek, kaynamak’

Har. *bülgü-* ‘fişkirmek, kaynamak’ ME 171/3

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *aķtı yullar bülgidi közenekler saķındı işde yigrendi nerseni, yérügledi nemeni.* (ME 171/3)

186 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 100.

187 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 19.

bülgür⁻¹⁸⁸ ‘büngüldemek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *bülgür-* ‘büngüldemek’ TZ 37a/7

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

(*suv*) **çağla**⁻¹⁸⁹ ‘su kaynıyarak, seslenerek akmak’

Har. (*suv*) *çağla-* ‘su kaynıyarak, seslenerek akmak’ İML 176

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

çık- ‘akmak, fişkırmak’

Har. *çık-* ‘akmak, fişkırmak’ HKT 11a/2, 217b/2

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *taķı haķıķat üze andın nirseyi bar kim yarılır taķı çıkar andın suw.* (HKT 11a/1-2)

2) *ançağa tigrü kim ol vaktın kim keldi buyruķumuz taķı çıktı suw; ayduķ.* (HKT 217b/2-3)

çoķra- ‘kaynamak’ Clauson, ED 410; Gülensoy, KBS 248¹⁹⁰; Tietze, I/528

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çoķra-* ‘kaynamak’ Kİ 44

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

ılbar⁻¹⁹¹ ‘kaynamak, fişkırmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

188 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karahan, 2006: 118.

189 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 45.

190 bk. *çoķrak*.

191 Erbay, kelimenin fiil olduğunu gösteren işaretin “(v)” OSTN’de bulunmadığını; kelimenin anlamını ve Arap harfli yazımını dikkate alarak bu şekilde göstermeyi uygun bulunduğunu belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Erbay, 2008: 269.

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *ılbār-* ‘kaynamak, fişkirmek’ OSTN I/1496; *ılbarmāk* Vámb. 237

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kaşka- ‘fokur fokur kaynamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *kaşka-* ‘fokur fokur kaynamak’ OSTN II/395; *kaşkamāk* ŞSL 220

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kayna- ‘kaynamak’

Har. *kayna-* ‘kaynamak’ HKT 475a/2, 540a/1; HŞ 3546; İML 113; KE 56v/1, 75r/17, 77r/15 vd.; NF 193/12, 67/15, 193/7

Kıp. *kayna-* ‘kaynamak’ İMS 110a/6; Kİ 77; TZ 27a/4

Çağ. *kayna-* ‘kaynamak, coşmak, taşmak, fişkirmek’ OSTN II/14; ŞSL 226; Bdg. II/35; ÇGT 43/12; GN 147, 818, 994; ŞT 101a/11; *kayna-* ‘kaynamak’ BV 165/6, 193/8; ÇFK 45a/20; HAK 232, 234; MSD 11; ŞHD 53a/4; *kayna-* ‘gürültü yapmak’ OSTN II/14; *kaynamāk* ‘kaynamak, fişkirmek’ ŞSL 226

Tanıklar

1) *ol küweçning şūrbası harām turur, velīkin ol küweçning içindeki et hukmı ol turur kim eger ol çıpçuk tüşmişte küweç kaynayur hālda bolsa taqı ol çıpçuk küweç içinde kaynasa, et taqı harām turur.* (NF 193/11-13)

2) *kimersenı mīng yolu orğak birle ortada yarsalar taqı mīng yolu kaynar suwnı tepesine koysalar taqı mīng yolu kılıç birle çapsalar niçe tenglik emgense maᅇga andağ erdi.* (KE 56r/21-56v/2)

3) *yazuk kılğanlarını ta‘āmi. Zeyt öyüki mengizlig kaynayur qarınlar içinde, isig suw kaynamışı mengizlig.* (HKT 475a/2)

4) *könlide sūz peydā bolup közide şefkat yulı kaynap ve rahmet igi.* (ÇGT 43/12)

5) *telürdüm irse hem usum sen aldın / anın kaynar men uş kim ot saldıñ.* (HŞ 3546)

kaypar- ‘kaynamak, fokurdamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *kaypar*- ‘kaynamak, fokurdamak’ OSN II/47; *kayparmak* ‘kaynamak, fişkırmak’ Vámb. 314

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

saçra- ‘sıçramak, fişkırmak, akmak’ Clauson, ED 798

Har. *saçra*- ‘sıçramak, fişkırmak, akmak’ KE 95r/8, 184r/2; NF 135/14, 237/16, 349/7

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *fi 'l-hāl anıñ eki közi saçrap çıktı. Yana hikāyetde kélür.* (KE 95r/8)

2) *sewünmişdin saçrap koptum, oğlannı alıp koynumğa soqtum, andağ hoş yıdıǵlar kördüm kim dünyāda andağ yıdıǵ körmişim yok érdi.* (KE 184r/1-3)

3) *kaçan kim ol ekki mel'ün yalıñ kılıç birle kirip emirü'l-mu'minñ 'Osmānnı razhu urdular erse,kanı saçrap ol āyat üzerenge tüşti. Bu kün taqı ol kanlıǵ mushaf bar Beytü'l-Mağdisde.* (NF 135/13-15)

4) *bir temürçi, körikidin kızmış temürni çıkardı otlar saçrayu. Rebī' munı kördi taqı tamuǵ otı könglinge tüşti.* (NF 237/16)

5) *Hālid ibnü'l Velid razhu bir taş birle ol 'Āmidiyyanıñ başıǵa urmuş érdi. Anıñ başı yarıldı taqıkanı saçradı.* (NF 349/6-7)

saldıra⁻¹⁹² ‘hışırdamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *saldıra*- ‘hışırdamak’ TZ 15a/1

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

sıtın- ‘deşilmek, fişkırmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *sıtın*- ‘deşilmek, fişkırmak’ TZ 6a/1

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

192 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karahan, 2006: 118.

suw çık- ‘su çıkmak, fişkırmak, kaynamak’

Har. *suw çık-* ‘su çıkmak, fişkırmak, kaynamak’ HKT 329b/5

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *ol vaqtın kim keldi buyruğumuz, taqı suw çıktı tennürdın, kiwürgil anıng içinge tigme bir türlügdin iki.* (HKT 329b/5)

şartla- ‘su akarken çağlamak, fişkırmak, şadırvandan akan su sesi’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şartla-* ‘su akarken çağlamak, fişkırmak, şadırvandan akan su sesi’ ŞSL 201; *şartla-* ‘şarıldamak (su)’ OSTN IV/956; *şartla-* ‘şarıldamak, ses çıkarmak (su)’ DTO 375

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şımın- ‘kaynamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şımın-* ‘kaynamak’ OSTN IV/1092; *şımınmaq* DTO 381

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şımız- ‘kaynamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şımız-* ‘kaynamak’ ŞSL 206; DTO 381

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

3.6. YANSIMA SES ANLAMI TAŞIYAN EYLEMLER

çağşa-¹⁹³ ‘çağşamak, çağıl çuğul etmek, dağılmaya yüz tutmak’ Clauson, ED 412; Tietze, I/464

Har. *çağşa-* ‘çağşamak, çağıl çuğul etmek, dağılmaya yüz tutmak’ KE 23r/18

193 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 89.

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *kāfirler Nūhı uru başladılar, ança yaŋlıg urdılar sünükleri sındı, çuval içinde buz neteg çağşasa sünükleri terisi içinde andağ kağsayur erdi.* (KE 23r/17-19)

çağa-çağ- ‘silah çakışmalarından çıkan ses’

Har. *çağa-çağ-* ‘silah çakışmalarından çıkan ses’ HŞ 1639

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

1) *kögerçin çağasun koyduñ kim uçtı / yağın bil kim yimeklikdin me kiçti.* (HŞ 1639)

çığılda¹⁹⁴ ‘çığıldamak, kıcır kıcır etmek’ Gülensoy, KBS 235; Tietze, I/437

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *çığılda-* ‘çığıldamak, kıcır kıcır etmek’ İH 23

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

düpürde¹⁹⁵ ‘tıp tıp etmek, yürek atmak’ Gülensoy, KBS 313; Tietze, I/674

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *düpürde-* ‘tıp tıp etmek, yürek atmak’ İH 13

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

fafla¹⁹⁶ ‘sıkıntıdan pof pof etmek’ Tietze, II/53

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *fafla-* ‘sıkıntıdan pof pof etmek’ İH 21

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

194 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 93.

195 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 102. Fiilin yansıma sözcük kategorisinin altına alınması hususunda ayrıca bk. *dikilde-* (*dukuilde-*) Tazhieva, 2020: 199.

196 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 53.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

fıkırda-¹⁹⁷ ‘fıkırdamak, fıkır fıkır yapmak’ Gülensoy, KBS 353; Tietze, II/53

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *fıkırda-* ‘fıkırdamak, fıkır fıkır yapmak’ İH 21

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

güldürde-¹⁹⁸ ‘güldürmek, değirmen güldür güldür ses vermek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *güldürde-* ‘güldürmek, değirmen güldür güldür ses vermek’ İH 26

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

gür gür yan- ‘ateşin gürleyerek yanması’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *gür gür yan-* ‘ateşin gürleyerek yanması’ İH 25

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

harla- ‘har har yanmak’ Gülensoy, KBS 404; Tietze, II/261¹⁹⁹

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *harla-* ‘har har yanmak’ İH 13

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kaldıra-²⁰⁰ ‘kuru bir şey karıştırıldığında kaldır kaldır ses vermek’ Clauson, ED 620

197 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 102.

198 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 103.

199 bk. *harla-* I.

200 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 80.

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *kaldıra-* ‘kuru bir şey karıştırıldığında kaldır kaldır ses vermek’ İH 23

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kığşa⁻²⁰¹ ‘kağış kağış ses çıkarmak, çakıldamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *kığşa-* ‘kağış kağış ses çıkarmak, çakıldamak’ İH 23; *palan kığşa-* ‘eski palan kağış kağış ses çıkarmak’ İH 23

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kıldıra⁻²⁰² ‘teker gibi şeyler yol üstünde kıldır kıldır ses vermek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *kıldıra-* ‘teker gibi şeyler yol üstünde kıldır kıldır ses vermek’ İH 23

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kürt kürt ye- ‘kütür kütür yemek’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *kürt kürt ye-* ‘kütür kütür yemek’ İH 26

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

kütte- ‘küt etmek, küt diye ses çıkarmak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *kütte-* ‘küt etmek, küt diye ses çıkarmak’ Kİ 79

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

201 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 91.

202 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 81.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

mavla⁻²⁰³ ‘(kedi) miyavlamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *mavla*- ‘(kedi) miyavlamak’ İH 29; *mavlamak* ŞSSL 276

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şarılda- ‘su akarken ses ve avazı çıkmak, şarlatmak, şıldırdamak’ Gaülensoy, KBS 839

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şarılda*- ‘su akarken ses ve avazı çıkmak, şarlatmak, şıldırdamak’ ŞSSL 201

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

şırtılda- ‘şırıldamak, vızıldamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *Tanıklanmamıştır.*

Çağ. *şırtılda*- ‘şırıldamak, vızıldamak’ OSTN IV/1075; *şırtıldamak* ‘şırıldamak’ ŞSSL 204; *şırtıldamak* ‘vızıldamak, mırıldamak’ Vâmb. 304

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

takırda⁻²⁰⁴ ‘tıkırtı yapmak, tak tak ses çıkarmak’ Gülensoy, KBS 852

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *takırda*- ‘tıkırtı yapmak, tak tak ses çıkarmak’ İH 21

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

203 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 59. Fiilin yansıma sözcük kategorisinin altına alınması hususunda ayrıca bk. *myoloo-* (*мыёоло-*) Tazhieva, 2020: 278.

204 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karasu, 2013: 105.

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

tırma-²⁰⁵ ‘tırmalamak’

Har. *Tanıklanmamıştır.*

Kıp. *tırma-* ‘tırmalamak’ TZ 15a/2

Çağ. *Tanıklanmamıştır.*

Tanıklar

Sözcük, sadece dönem sözlükleri aracılığıyla tanıklanabildiği için örneklendirme yapılamamıştır.

205 Fiilin ses bildiren sözcük biçiminde madde başına alınması hususunda faydalanılan çalışma için bk. Karahan, 2006: 119.

DİZİN

A

açıl- 189
 ağla- 118
 āh 104
 aḥsır- 141
 akır- 173
 akru oku- 115
 albertı 33
 alkış 70
 alkışla- 156
 aṅra- 130
 askur- 142
 askuruk 60
 ata çık- 189
 āvāz 23
 āvāzlıg 24
 aya birle ün kılmak 70
 aya kaş- 157
 ayalgu 59
 aytin- 138

B

bād 76
 bağır- 179
 bang 24
 bangla- ~ benkle- 139
 banır- 130
 bāng-i namāz kıl- 138
 bangla- 139
 bārān 90
 bārika 85
 batık 42
 berbür 33
 berķ 54
 bıçkır- 155
 bısğır- 148
 bīr 85
 boğnaķ 77
 boğanak 91
 boḥta- 119
 boķurda- 189
 borağan 77
 bozla- 174
 böğür- 175
 buğnuķ 77

bula- 152
 bura- 116
 burçaķ 91
 būse 63
 buzla- 175
 bükā 42
 bülğü- 189
 bülğür- 190
 bürük- 155

C

car ve cer 24
 carang 58
 cedel 33
 cehren 32
 cem cüm 104
 cencal 33
 cıg 52
 cudī 34

Ç

çağır- 136
 çağla- 190
 çağlama 24
 çahar- 170
 çahşā- 193
 çak- 158
 çaķaķaķ 103
 çaķa-çaķ-194
 çaķıla- 170
 çaķılda- 167
 çaķıldı (1) 99
 çaķıldı (2) 71
 çakın 85
 çal-159
 çalaw 25
 çaldıra- 162
 çalın 86
 çalın- 119
 çalka- 187
 çanırıtı 102
 çap- 159
 çap çap ye- 147
 çapķun ~ çapğun 77

çapķur 91
 çapla- 160
 çatla- 157
 çav 25
 çavdur- 173
 çavun 91
 çayḥal- 187
 çeh çeh 105
 çenge 70
 çenle- 177
 çepürde- 167
 çerreş 101
 çert- 160
 çevşeş- 167
 çıgıldık 73
 çıgırğū 32
 çıgna- 113
 çıgılda- 194
 çıgıltı 73
 çık- 190
 çıkırda- 187
 çıklat- 157
 cınķ 102
 çınşa- 188
 çınla- 120
 çıngra- 113
 çır- 139
 çırcay- 149
 çırçır 105
 çırt 72
 çırkıra- 130
 çırla- 116
 çırlaķ 100
 çırlap akar 100
 çırlavuk 73
 çırt- 170
 çıvılda- 115
 çig 91
 çile 92
 çise- 185
 çiseng 92
 çiskin 92
 çiz-ü-piz 103
 çoğaş- 116
 çoğı 34
 çoğı kıl- 130
 çokra- 190
 çov 34
 çöşķür 61

çöşkür- 142
 çulğ 34
 çuş- 146
 çuvla- 175
 çüşe- 167

D

dād 43
 dağdağa 35
 dalğa 96
 dam- 185
 dām 105
 dambırdı 102
 dank vur- 160
 dāvudī 25
 davul 78
 dem düm 105
 dım- 113
 dınglat- 188
 dolı 78
 dupdurun 71
 düpürde- 194

E

efgān 43
 egren- 120
 el şap- 157
 elhān 26
 elkin 86
 enik- 120
 enin, 43
 eñiş- 120
 eñre- 120
 erkeş 96
 esne- 145
 eşvāt 26

F

fafla- 194
 ferfür 105
 feryād 44
 feza' 52
 fıkırda- 195
 fir fir 106
 firrist 106

fısıldu 106
 fişiltı 106
 figān 52

G/Ğ

ğalgalak 35
 gareng 53
 gargara 69
 gavğa 35
 gıjla- 134
 gırv 53
 gömren- 168
 gulğul 106
 gurrüş 54
 gükrüs 75
 güldürde- 195
 gümbürtü 102
 güpür güpür 107
 gür gür 107
 gür gür yan- 195
 güvle- 166

H/Ħ/Ḥ

halk 26
 ham 63
 hande 64
 haray 44
 harhur 107
 harla- 195
 harţuman 92
 hātif 31
 hāy hāy 107
 hāy hüy 54
 haykır- 131
 haykuruğ 54
 hemüm 78
 hengāme 36
 hezār-ı zār-ı şeydā 73
 hijıldı 101
 hırla- 134
 horla- 155
 hurüş 36
 hüy 54
 hühü 108
 hür- 177
 hürer 66
 hürkağ 75

I

ıgı 44
 ıgran- 177
 ıkşa- 188
 ılbar- 190
 inçık 45
 inçıkır- 154
 inçıkırık 68
 inçıkla- 121
 inçka- 121
 ıñ(ı)r- 121
 ingra- 122
 ırla- 139
 ıslıg 73
 ıslıh vur- 146
 ışım 86
 ışkır- 146
 ışkırık 87

İ

içhur- 156
 iğın- 164
 incir- 122
 inde- 136
 ine- 166
 ingrendi 74
 ingildü 45
 inre- 122
 ircay- 163
 iske- 145
 işek ingramağı 74
 işne- 183
 it ulumağı 75
 izgi 27

K/Ķ

ka ka 108
 kabur- 117
 kahkaha 64
 kağ- 160
 kağala- 181
 kağıla- 171
 kağır- 140
 kaldıra- 195
 kaltra- 163
 kanğ 100

arlı- 115
 karnı guldura- 163
 karp 108
 ars 104
 ars- 158
 as as g l- 149
 asıra 78
 aa- 191
 atı ayt- 116
 atı esgen 79
 atı kıkıran 87
 atı  n 32
 atur- 149
 atre 92
 ayna- 191
 aypar- 191
 ayrıl- 123
 k bensi- 117
 kegilde- 181
 kegir- 154
 kegrik 69
 kee kee kıl- 135
 k ri 37
 kerkür 102
 kerre-n y 103
 kei 38
 ıırtı 99
 ıar- 117
 ıırda- 163
 ııt- 164
 ıkır- 131
 ıa 38
 ıır- 132
 ıa- 196
 ıırda- 149
 ıır- 137
 kıldıra- 196
 ırav 93
 ırıl- (1) 171
 ırıl- (2) 171
 ırıldat- 164
 kırılı- 118
 ıır- 132
 ı- 117
 ıy met 38
 ızıl-da- 146
 ıngray- 168
 ine- 174
 ou 45
 kour- 171
 kongur 57

oyul- 178
 ozalan 39
 k kre- 176
 köylek 65
 kuldura- 118
 ulul (1) 108
 ulul (2) 109
 kum 97
 urusa- 188
 ustun- 123
 uyun 79
 k krek 87
 k l- 150
 k lir- 150
 küldür- 183
 külek 97
 k lk  65
 kültkün 65
 külüm 66
 külümsi- 151
 kümbür 32
 kümbürle- 176
 k ng rde- 168
 k ngren- 168
 kürgülde- 118
 k rk l- 118
 k rle- 176
 kürt kürt ye- 196
 k r ld  39
 kütle- 196

M

m m 68
 magra- 180
 magla- 132
 marı- 178
 m tem 45
 mavla- 197
 mele- 180
 mevc 97
 mula- 180
 muldur 93
 muldura- 124
 mugura- 124
 mugra- 124
 muultu 69
 m ye 46
 m ek 63
 m ngre- 180

N

na'ra 55
 n ci 61
 name 77
 n l n 46
 n le 46
 n li 47
 nef 67
 nefir 55
 neng 39
 nes m 80
 nev  27
 neva 47
 nid  58

O

ogur- 133
 oran- 174
 oı- 138
 osruk 72
 osur- 165

 

 kek 61
  g l g 48
  g r- 124
  h  109
  ks r- 142
 Öksürük 61
  k r- 125
  ley- 161
  p- (1) 144
  p- (2) 135
  rt gl g tun 31
  t- (1) 172
  t- (2) 164
  tg n 87
 Özek 28

P

pisle- 165
 pi 109
 pusa- 125

pupa- 169
püle- 152

R

ra'd 87
rāzlaş- 169
rīḥ 80
ruḥā, 80
rūzīgār 81

S/Ş

şā'ika 88
şabā 81
saçır- 156
saçra- 192
şadā 28
şafır 29
saġu 48
saḫ saḫ 109
saḫra- 172
şalā 59
şaldıra- 192
samra- 169
sarna- 172
şarşar 81
sava- 114
şavt 29
şayha 55
sayra- 172
saz 29
şemātet 57
semūm 82
sepken 93
ses işit- 114
seyre- 140
sıbzıġu 63
sıġıt 48
sıġta- 126
sıkır- 146
sınla- 178
sırḫ- 185
sıtın- 192
sızgır- 147
sig(i)ri- 184
singre- 126
sinilde- 178

sirit- 151
sizle- 126
soḫran- 170
sonkulda- 127
söy- 144
su'āl 62
suw çık- 193
sümkür- 152
sümkürük 67
sümülde- 156
sümür- 135
süren 59
sürüd tüz- 140

Ş

şaġab 39
şaġala- 147
şaġırda- 148
şaġırdaḫ 100
şaġla 63
şaġla şeġle 64
şak 109
şak şak 110
şakı- 173
şakır şakır 110
şakırda- 186
şal- 147
şaldır şaldır 110
şamar 70
şamata 40
şanġur 99
şanġurak 74
şapat 70
şapırda- 148
şapırdı 110
şaplama 71
şapur şapur 110
şarılda- 197
şarıldı 101
şarka 99
şartla- 193
şatırdat- 133
şavḫum 40
şawḫun 40
şemşek 93
şer 40
şıḫrak 56
şımın- 193

şımız- 193
şınġla- 166
şınkırtı 99
şırtılda- 197
şimal 82
şimşek 88
şīven 49
şoḫun 40
şorultu 101
şorun 68
şudrun 94
şūr 41
şüşkür- 143

T/Ṭ

taḫırda- 197
talaz (2) 82
talġak 98
talın 76
tamcı taşı 94
tamış- 186
tamla 94
taḡırda- 161
taḡkılda- 114
tap 111
tarāḫī 41
tarıçın tart- 127
tasırtı 41
tavuş 30
te'ākub 98
tebessüm 66
telāṭum 98
temevvüc 98
tenaḫnuḫ 62
terennüm 59
tım 94
tıḡla- 166
tıḡılandur- 114
tırma- 198
tıpi 83
tive bozlamaġı 75
tokı- 161
tolı 95
topalan 83
ṫūfān 83
tun 30
tuw 111
tükrük 67

tükür- 153
 tüpü 84
 tüpür 72
 tüpürde- 162

U

uf 111
 ula- 127
 ulı- 127
 ulın- 133
 ulu- 178
 ur- 162
 urān 56
 uru 56
 uvşala- 158
 uy müngremegi 76

Ü

üglüg 56
 ügür- 133
 ün 30
 ür- 179
 üvür- 153
 üykür- 134

V

vakır vakır 112
 vāla 49
 vāveylā 56
 veğā 41
 vehveh 112
 velvele 42

Y

yağ- 186
 yağın 95
 yağış 96
 yak- 141
 yalay- 145
 yanķu 58
 yar 68
 yarak 88
 yarkın 89
 yaş 89
 yaş aķ- 128
 yaşın ~ yışın 89
 yaşna- 184
 yel 84
 yel/yil es- 182
 yelde- 182
 yeltir- 182
 yêrlen- 165

yıgı 49
 yığılaş- 134
 yığla- 128
 yığlamsın- 129
 yığlanķu 50
 yıldıra- 184
 yıldırım 90
 yılış- 151
 yırlayış 60
 yıl çık- 165
 yiñilde- 129
 yongak 42
 yoz- 166
 yötel 62
 yötel- 143
 yütķür- (2) 154

Z

zāğ 57
 zambuluķ 71
 zār 50
 zār zār yıla- 129
 zarınçı- 129
 zārlik 51
 zemzeme 60

KAYNAKLAR

- Abik, A. D. (1993). **Alı Şır Nevāyī'nin Risaleleri Tārīh-i Enbiyā ve Hükemā, Tārīh-i Mülūk-ı 'Acem, Münşeāt** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ağar, M. E. (1989). **Kitābü Fi'l-Fıkh Bi-Lisāni't-Türki (İnceleme-Metin-Sözlük)** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akgün, A. (2023). **Karahanlı Türkçesinde Addan Eylem Yapım Eklerinin Eş Dizimliliği** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akgün, G. (2023). **Eski Türkçede Yansımalı Sözcükler** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aksan, D. (2006). **Türkçenin Sözcük Varlığı**. Ankara: Engin Yayınları.
- Alan, S. (2021). **Doğu Sahası Tarihi Türk Yazı Dillerinde Nezaket ve Saygı Bildiren Söz Varlığı** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Al-Turk, G. A. M. J. (2012). **Kitābu Bulgatu'l-Muštāk Fī Luğati't-Türk We'l-Kıfçāk Üzerine Dil İncelemesi** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Argunşah, M. ve Güner, G. (2015). **Codex Cumanicus**. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ata, A. (1997a). **Kıyasü'l-Enbiyā (Peygamber Kıssaları) I (Giriş-Metin-Tıpkıbasım)**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (1997b). **Kıyasü'l-Enbiyā (Peygamber Kıssaları) II (Dizin)**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (1945). **Ettuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lûgat-it-Türkiyye**. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (1970). **Abuşka Lûgati veya Çağatay Sözlüğü**. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Akyıldız Ay, D. (2017). “Ses Sembolizmi ve Ses - Anlam Uyumunun Farklı Bir Sınıflandırma Denemesi”. **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, 57(57), 17- 27.
- Avcı, O. (2020). **Et-Tuhfetü'z-Zekiyye fi'l-Lûgati't-Türkiyye'deki Söz Varlığının Kazak ve Kırgız Lehçelerindeki Durumu** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Barutçu Özönder, F. S. (1996). **'Alı Şır Nevāyī Muḥakemetü'l-Luğateyn İki Dilin Muhakemesi**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baş, B. (2011). “Söz Varlığı Çalışmalarında Kullanılacak Ölçütler”. **Türklük Bilimi Araştırmaları**, 29, 27-61.
- Battal, A. (1934). **İbnü-Mühennā Lûgati**. İstanbul: Devlet Matbaası.
- Berbercan, M. T. (2011). **Çağatayca Gülistan Tercümesi (Gramer-Metin-Dizin)** (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Budagov, L. (1869-1971). **Sravnitelny Slovar Turetsko-Tatarskih Nareçiy 1-2**. Sanktpeterburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk.
- Caferoğlu, A. (1931). **Kitāb Al-İdrāk Li-Lisān Al-Atrāk**. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Cihan, S. (2023). “Mukaddimetü'l-Edeb'den (Yozgat Nüshası) Harezmi Türkçesi Söz Varlığına Katkılar: Yansıma Fiiller”. **Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, 12, 841-853.
- Cin, A. ve Tokay, Y. (2012). “Bengü Taşların Söz Varlığı ile Türkiye Türkçesi Ağzılarının Söz Varlığının Karşılaştırılması”. **Turkish Studies**, 7(1), 653-703.
- Clauson, Sir G. (1972). **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish**. Oxford at the Clarendon Press.
- Pavet de Courteille, A. (1870). **El-lûgatü'l Nevāiyye ve'l-İstihādātü'l-Çağatāiyye, Dictionnaire Turc Oriental**. Paris. MDCCCLXX.

- Çelik, Ü. (1993). **Ali Şîr Nevâyî-Leylî vü Mecnûn (Gramer-Metin-Dizin)** (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çürük, M. S. (2005). **Mu'înü'l-Mürîd (Giriş-Metin-Notlar-Açıklamalar-Dizin)** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirel, E. (2016). **Orta Türkçe Sözlüklerindeki Söz Varlığının Eş Değerlikler Bakımından Art Süremlî ve Eş Süremlî Karşılaştırması (İsimler)** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Develi, H. (2002). “Kitâbü'l-İdrâk”. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 26, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 108.
- Dilaver Yıldırım, K. (2020). **Memlük-Kıpçak Türkçesi Söz Varlığı İncelemesi: Mutfak ve Yemek Kültürüne Ait İsimler** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Durgut, H. (1995). **Şeyh Süleymân Efendî-i Buhârî Lügat-i Çağatay ve Türk-i Osmânî (Cild-i Evvel)** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eckmann, J. (2014). **Nehcü'l-Ferâdis: Uştmağlarının Açuç Yolu (Cennetlerin Açık Yolu)** (Birleştirilmiş Baskı). Yayımlayan: Semih Tezcan, ve Hamza Zülfikar, Dizin-Sözlük: Aysu Ata, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Efendioğlu, S. (2021). **Gül ü Nevrûz (Dil İncelemesi-Metin ve Aktarma-Gramatikal Dizin-Tıpkıbasım)**. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- Eraslan, K. (1999). **Mevlâna Sekkâkî Divanı**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erbay, F. (2008). **W. Radloff'un “Opit Slovarya Tyurkskih Nareçij” Adlı Eseri ve Eserde Geçen Çağatay Türkçesine Ait Kelimelerin İncelenmesi** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eren, H. (1953). “Onomatopée'lere Ait Notlar”. **Journal of Turkology**, 10, 55-58.
- , (1999). **Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü**. Ankara: Bizim Büro Basım Evi.
- Erk, K. (2015). **Codex Cumanicus Temelinde Kıpçak Türkçesinin Tarihî-Karşılaştırmalı Söz Varlığı** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü.
- Esatoğlu, A. (2011). **Ahkâm-ı 'Akâ'id'in Söz Varlığı** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gülensoy, T. (2007). **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü**. Ankara: TDK Yayınları.
- Güzeldir, M. (2002). **Abuşka Lügati (Giriş-Metin-İndeks)** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hacieminoğlu, M. N. (2000). **Kutb'un Husrev ü Şirin'i ve Dil Hususiyetleri**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İzbudak, V. (1936). **El-İdrâk Haşiyesi**. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Kaçalın, M. S. (2011). **Niyâzî Nevâyî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar El-Luğâtü'n-Nevâ'iyye ve'l-İstîshâdâtü'l-Çağatâ'iyye (Giriş-Metin-Dizinler-Tıpkıbasım)**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kahraman, K. (2023). **Bâbü'r Dîvânı'nda Terimler ve Kavramsal Söz Varlığı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaağaç, G. (1997). **Lutfî Divanı**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karademir, F. (2019). “Türkçe Söz Varlığı Tasnifinde Kullanılan Bazı Terimler Üzerine”. **Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences**, 5(18), 736-744.
- Karahan, A. (2009). “İlk Türk Lehçeleri Sözlüğü: Dîvānu Luğātî't-Türk'te Lehçelerin Söz Varlığına Bir Bakış”. **Turkish Studies**, 4(4), 650-691.

- Karamanlioğlu, A. F. (1978). **Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistan bi't-türkî)** (1. Baskı). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- , (2006). **Şeyh Şeref Hâce, Mu'inül-Mürîd (Transkripsiyonlu Metin-Dizin-Tıpkıbasım)**. İstanbul: Beşir Kitabevi.
- Karasoy, Y. (1989). **Şiban Han Divânı (İnceleme-Metin)** (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karasu, M. (2013). **Tarihî Türk Lehçelerinde Yansılmalı Fiiller** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kargı Ölmez, Z. (1988). **Mahbûbü'l-Kulûb (İnceleme-Metin-Sözlük)** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- , (1996). **Şecere-i Terakime (Türkmenlerin Soykütüğü)**. Yayımlayan: Mehmet Ölmez, Ankara: Simurg Yayınları.
- Kaya, Ö. (1989). **Ali Şir Nevâyî Fevâidü'l-Kiber (İnceleme-Metin-Dizin)** (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılınc, A. (2019). **Codex Cumanicus'un Türkçe Söz Varlığının Günümüz Tatar, Kazak ve Kırgız Türkçelerindeki Durumu** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koca, E. (2013). "Divanü Lûgati't-Türk'teki Yansılmalı Sözcüklerin Görev ve Anlamlarına Göre Sınıflandırılması". **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, (36), 55-71.
- , (2011). "Muhakemetü'l Lügateyn'deki Yansıma Sözcükler Üzerine". **Вестник Бишкекского Гуманитарного Университета Журнал**, 2(19), 287-289.
- Kocabaş, B. (2021). **Codex Cumanicus'un Söz Varlığı ile Günümüzde Kafkasya'da Konuşulan Kıpçak Grubu Türk Lehçelerinin Söz Varlığının Ses ve Anlam Bakımından Karşılaştırılması** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köktekin, K. (2007). **Yusuf Emirî Divanı**. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- Kuanışbayev, E. (2006). **Kitâb Fî'l-Fıkh (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Moldasheva, M. (2016). **Codex Cumanicus ile Çağdaş Kazak Türkçesinin Ortak Söz Varlığının Karşılaştırmalı Sesçil İncelemesi** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Omuralieva, A. (2020). "Türkçede Ses Yansılmalı Fiiller Türeten +kır eki Üzerine". **Folklor Akademi Dergisi**, 3(1), 99-130.
- Öner, M. (2010). "Bugünkü Kıpçak Türkçesi Ortak Söz Varlığı Denemesi". **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten**, 56(2), 77-98.
- Özbek, E. E. (2015). "Türkiye'de "Söz Varlığı" Çalışmaları ve Bunlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme". **Akademik Kaynak (Akad)**, 3, 3(5), 23-38.
- Özen, S. (2022). **Nehcü'l-Ferâdis'in Söz Varlığı Açısından İncelenmesi** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Özgür, C. (1988). **Baytarü'l-Vazîh (Metin-İndeks)** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkan, A. (1994). **Kitâb-ı Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semerkindî (İmlâ-Gramer-Tenkitli Metin-İndeks)** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Radloff, W. (1893-1899). **Versuch eines Wörterbuchs der Türk Dialecte (Opt Slovarya Tyurkskih Nareçiy)**. T. I 1893, T. II 1899. Sankt Petersburg.
- Räsänen, M. (1969). **Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkischen Sprachen**. 2. Wortregister. Zusammengestellt von István Kecskméti. Helsinki. (Lexica Societatis Fenno-Ugricae. 17, 1.).

- Sağol, G. (1993). **Harezmi Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi (Giriş-Metin-Sözlük)** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Saz, M. (2023). **Alî Şîr Nevâyî'nin Eserlerinde Tematik Söz Varlığı İncelemesi** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sökmen, İ. (2016). **Satırlı Türkçe Kuran Tercümelelerinin Karşılaştırmalı Söz Varlığı** (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Subaşı, Ö. (2012). **Codex Cumanicus ile Kırgız Türkçesinin Söz Varlığı Bakımından Karşılaştırılması** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Steingass, F. (2005). **A Comprehensive Persian-English Dictionary, Including the Arabic Words and Phrases to be met with in Persian Literature**. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şenata, N. (2020). **Divânü Lugâti't-Türk'te Tematik Söz Varlığı ve Çok Anlamlılık** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şeyh Süleymân Efendi Buhârî. (1298). **Lugat-i Çağatay ve Türkî-i Osmânî**. İstanbul: Mihrân Matbaası.
- Taş, Y. (2017). **Kıpçak Türkçesinde Askerlikle İlgili Söz Varlığı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tazhieva, A. (2020). **Kırgız Türkçesinde Yansıma Kelimeler** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekcan, M. (2007). **Hakîm Ata Kitabı**. İstanbul: Beşir Kitabevi.
- Temel, D. (2020). **Memlûk-Kıpçak Türkçesindeki Sağlık ile İlgili Söz Varlığı ve Kazakçadaki Durumu Üzerine Bir İnceleme** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tietze, A. (2002). **Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati I (A-E)**. İstanbul-Wien: Simurg / Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- , (1914-2003). **Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati II (F-J)**. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften.
- Toparlı, R. (1988). **Mu'înu'l-Mürîd**. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- , (2017). **İrşâdü'l-Mülûk Ve's-Selâtn** (2. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toparlı, R., Çögenli, M. S. ve Yanık, N. H. (1999). **El-Kavânînu'l-Küllîyye Li-Zabt'l-Lügati't-Türkiyye**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Toparlı, R., Vural, H. ve Karaatlı, R. (2007). **Kıpçak Türkçesi Sözlüğü** (2. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Turan, D. (2021). "Çocuk Yazını Çevirisinde Ses Yansımaları". **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 61(2), 1222-1245.
- Turan, S. (2006). **Kıpçak Türkçesinde Kelime Yapımı ve Çekimi** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turgut, A. (2010). **Çağatay Türkçesinde Fil** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkay, K. (1988). **Alî Şîr Nevâyî Bedâyi'u'l-Vasâf (İnceleme-Metin-Dizin)** (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uğurlu, M. (1984). **Munyetu'l-Ğuzât (Metin-İndeks)** (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- User, H. Ş. (2009). **Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları (Söz Varlığı İncelemesi)**. Konya: Kömen Yayınları.
- Üşenmez, E. (2014). "Karahanlı Eserlerindeki Söz Varlığı Hakkında". **Akademik İncelemeler Dergisi**. 3(1), 247-253.

- Vámbery, Á. (1867). **Cagataische Sprach Studien**. Leipzig: Philo Press.
- Yıldırım, T. (2002). **Hüseyin Baykara Divanı (Metin-İnceleme-Dizin)** (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, R. (2013). **Ed-Dürretü'l-Mudıyye Fi'l-Lugati't Türkiyye'nin Memlûk Türkçesi ve Öğüz Türkçesi Nüshalarının Karşılaştırılması** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, Z. (2021). **Harezmi Türkçesi ile Yazılmış Nehcü'l-Ferâdis, Kısasü'l-Enbiyâ ve Mukaddimetü'l Edeb'te Fiil Yapımı** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Yücel, B. (1995). **Bâbü'r Dîvânı (Gramer-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)**. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Yüce, N. (1993). **Mukaddimetü'l-Edeb** (2. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Zhamalihan, K. (2016). **Kıpçakçanın Söz Varlığı** (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zülfikar, H. (2018). **Türkçede Ses Yansımaları Kelimeler İnceleme-Sözlük**. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Diğer Kaynaklar

- TDK (2023). “ses” <https://sozluk.gov.tr/> (05.01.2024).
- TDK (2023). “kelime” <https://sozluk.gov.tr/> (06.01.2024).
- TDK (2007). “kelime” <https://sozluk.gov.tr/> (06.01.2024).
- Wikipedia (2024). “ses” <https://tr.wikipedia.org/wiki> (22.02.2024).